حسد

- شڪاري پاڻ شڪار ٿي ويو 1
- حسد، غيرت ۽ رشڪ ۾ فرق 10
- ڪير ڪنهن سان حسد ڪندو آهي؟ 63
- حاسد جي شر کان بچڻ جا مدني گل 90

المدينة العلمية (دعوتِ اسلامی)

شعبه اصلاحی کتب

حسد

پيشڪش

المدينة العلمية (دعوت اسلامي)

ترجمو پيشڪش

مجلس تراجم (دعوت اسلامي) هن رسالي جو آسان سنڌي زبان ۾ ترجمي ڪرڻ جي وس آهر ڪوشش ڪئي آهي. جيڪڏهن ترجمي يا ڪمپوزنگ ۾ ڪٿي ڪا ڪمي بيشي نظر اچي ته مجلس تراجم کي آگاهه ڪري ثواب جا حقدار بڻجو.

رابطي جي لاءِ: مڪتب مجلس تراجم (دعوت اسلامي)
عالمي مدني مرڪز فيضان مدينه محله سوداگران
پراڻي سبزي منڊي باب المدينه ڪراچي
فون نمبر: 021-34921389-90-91
E-mail: translation@dawateislami.net

www.dawateislami.net
I.T. Majlis Dawateislami

فهرست

عنوان	صفحو
درود شريف جي فضيلت	1
شِڪاري پاڻ شڪار ٿي ويو	1
باطني گناهن جون تباهہ ڪاريون	4
پاڻ ۾ حسد نہ ڪريو	7
حسد ڇاکي چوندا آهن؟	7
حسد جا ڪجھ مثال	7
حسد ڪي حسد ڇو چوندا آهن؟	8
حسد باطني بيمارين جي جڙ آهي	8
حاسد جو مثال	9
حسد، غيرت ۽ رشڪ ۾ فرق	10
رشڪ جون مختلف صورتون	11
رشڪ آهي يا حسد؟	11
قابلِ رشڪ ڪير؟	12
محبوبن جي شان تي رشڪ ڪندا	13
صحابہ ڪِرام نيڪين ۾ رشڪ ڪندا هئا	14
مؤذن اسان کان وڌي ويندا	15
گهٽ سامان واري تي رشڪ	15
بدڪار تي رشڪ نہ ڪريو	16
اسان جو رشڪ ڪهڙين شين ۾ هوندو آهي؟	17
آئون چرس ۽ شراب جو عادي هئس	19
حاسد جا قِسَم	20
سڀ کان پهرين شيطان حسد ڪيو هو	21
شيطان جي انجام کان عبرت حاصل ڪريو	21
حسد شيطان جو هٿيار آهي	22
حسد جا نقصان	23
﴿1﴾ اللّٰه ۽ رسول جي ناراضگي	24
حاسد پنهنجي رب سان مقابلو ڪري ٿو	24
حاسد ڄڻ اللّٰه تعاليٰ تي اعتراض ڪري ٿو	25
حاسد جو مون سان ڪو تعلق ناهي	25
﴿2﴾ ايمان جي دولت کسجي وڃڻ جو خطرو	26
حسد ايمان کي بِگاڙي ڇڏي ٿو	26
حسد ۽ ايمان هڪ جڳهہ جمع ناهن ٿيندا	27
يهودي حسد جي ڪري ايمان کان محروم رهيا	28
حسد ڪرڻ واري جو بُرو خاتمو	28
اسان جو ڇا ٿيندو؟	30
﴿3﴾ نيڪيون ضايع ٿي وڃڻ	30

عنوان	صفحو
﴿4﴾ مختلف گناهن ۾ مبتلا ٿي وڃڻ	31
حسد، غيبت ۽ تهمت	32
غيبت جون 20 تباهہ ڪاريون	32
حسد ۽ چغلي	34
حسد ۽ ڪوڙ	35
ڪتي جي شڪل ۾ بدلجي ويندو	35
حسد ۽ بدگماني	36
حسد ۽ قطع رحمي	37
حسد ۽ مسلمانن کي تڪليف ڏيڻ	38
مسلمان کي تڪليف ڏيڻ ڪيئن؟	39
حسد ۽ جادو ٽوٽو	39
حسد ۽ شَماتت	40
ڪِٿي توهان اِن پريشانيءَ ۾ مبتلاء نہ ٿي وڃو	40
حاسد ڪڏهن خوش ٿيندو آهي؟	41
حسد ۽ قتل	41
سڀ کان پهريون قاتل ۽ مقتول	42
قابيل جو عبرتناڪ انجام	44
دنيا ۾ ٿيڻ واري هر قتل جو گناهہ قابيل کي بہ ملي ٿو	44
اُبتو ٽنگيو ويو	45
﴿5﴾ نيڪين جي ثواب کان محروم رهڻ	46
﴿6﴾ دعا قبول نہ ٿيڻ	46
﴿7﴾ نصرتِ الٰهي کان محرومي	47
﴿8﴾ ذليل ۽ خوار ٿيڻ	47
ساڙ رکڻ وارن جو انجام	48
گڏهہ جي صورت ۾ اُتاريندا	49
﴿9﴾ سوچڻ سمجهڻ جي صلاحيت گهٽ ٿيڻ	50
﴿10﴾ پاڻ تي ظلم ڪرڻ	50
حسد کان وڌيڪ نقصان واري شيءِ ڪا ناهي	51
بنا حساب جي جهنم ۾ داخلا	51
حسد جا وڌيڪ نقصانَ	52
حسد ڇو ٿيندو آهي؟	53
بغض ۽ عداوت	54
مسلمانن سان يهودين جي حسد جو سبب	56
يهودين جي حسد جا وڌيڪ سبب	56
آمين چوڻ واري جا گناهہ معاف ٿي وڃن ٿا	57
يهودي ڊاڪٽر جو امام مازري سان حسد	57

عنوان	صفحو
منافق بہ مسلمانن سان حسد ڪندا هئا	58
خود ساخته عزت ختم ٿيڻ جو خوف	59
تڪبر	59
احساسِ ڪمتري	60
مقصد ختم ٿي وڃڻ جو خوف	60
حُبِّ جاهه	61
قلبي خباثت	62
ڪير ڪنهن سان حسد ڪندو آهي؟	63
پير ڀائي جي مرشد وٽ ويجهڙائپ تي رنجيدو ٿيڻ ڪيئن؟	64
حاسد جون ٽي نشانيون	65
ڇا اسين ڪنهن جي حسد ۾ مبتلا آهيون؟	65
پنهنجو باطن سُترو رکو	66
حسد جا 14 علاج	67
﴿1﴾ توبهہ ڪريو	68
﴿2﴾ دعا ڪريو	69
﴿3﴾ الله جي رضا تي راضي رهو	70
﴿4﴾ حسد جي تباهہ ڪارين تي نظر رکو	71
﴿5﴾ پنهنجي موت کي ياد ڪريو	72
﴿6﴾ حسد جو سبب بڻجڻ وارين نعمتن تي غور ڪريو	72
آئون دنياوي شيءِ جي ڪري ڇو حسد ڪريان؟	73
مون ڪڏهن بہ ڪنهن سان حسد نہ ڪيو	73
جنهن کي الله عزت ڏني انهي سان حسد نہ ڪريو	74
﴿7﴾ ماڻهن جي نعمتن تي نظر نہ رکو	74
﴿8﴾ حسد کان بچڻ جي فضائل تي نظر رکو	75
(1) سڀ کان افضل ڪير؟	75
(2) تون جنت ۾ مون سان گڏ رهندين	75
(3) عرش جي ڇانوَ ۾ ڪنهن کي ڏٺو	76
(4) جنتي شخص	76
(5) وڏي عمر جو راز	78
﴿9﴾ پنهنجي خامين جي اصلاح ڪندا رهو	78
﴿10﴾ حسد جي عادت کي رشڪ ۾ تبديل ڪري وٺو	79
﴿11﴾ نفرت کي محبت ۾ تبديل ڪرڻ جون تدبيرون ڪريو	79
متو چُمي ورتائون	80
﴿12﴾ ڀين جي خوشي ۾ خوش رهڻ جي عادت بڻايو	81
﴿13﴾ روحاني علاج بہ ڪريو	82
﴿14﴾ مدني انعامات تي عمل ڪريو	84
هڪ بيان منهنجي زندگي بدلائي ڇڏي	85
پوءِ بہ حسد نہ وڃي تہ پوءِ؟	87
جيڪڏهن ڪنهن کي اوهان سان حسد ٿئي تہ؟	87
شيخ سعدي جي استاد ٽوڪيو	88
نظربد اٺ کي ديگ ۾ داخل ڪندي آهي	89
حاسد جي شر کان بچڻ جا مدني گل	90
﴿1﴾ دعا ڪندا رهو	90
﴿2﴾ توجهہ هٽائي ڇڏيو	90
﴿3﴾ صدقو ۽ خيرات ڪريو	90
ڪنهن کي ڪنهن سان حسد نہ ٿيندو	90
ڪتاب جو خلاصو	91

فرمانِ مصطفيٰ صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم :

لَایَجْتَمِعُ فِیْ جَوْفِ عَبْدٍ مُّؤْمِنٍ اَلْاِیْمَانُ وَالْحَسَدُ يعني مؤمن جي دل ۾ ايمان ۽ حسد جمع ناهن ٿيندا.

(شعبُ الایمان ج 5 ص 266 حديث 6609)

www.dawateislami.net

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ
اَمَّا بَعْدُ فَاَعُوْذُ بِاللّٰہِ مِنَ الشَّیْطٰنِ الرَّجِیْمِ ط بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ط

درود شريف جي فضيلت

ٻنهي جهانن جي سلطان، سرورِ ذيشان صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جن جو فرمانِ مغفرت نشان آهي: مون تي درود پاڪ پڙهڻ پل صراط تي نور آهي، جيڪو جمعي جي ڏينهن مون تي اسّي ڀيرا درود پاڪ پڙهندو اُن جي اسّي سالن جا گناهہ معاف ٿي ويندا.

(الجامع الصغير للسيوطي، ص320، الحديث 5191)

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

شِڪاري پاڻ شڪار ٿي ويو

هڪ شخص کي ڪنهن بادشاهہ جي درٻار ۾ خاص رتبو حاصل هو. هو روزانو بادشاهہ جي سامهون بيهي نصيحت ڪندي چوندو هو: ”احسان ڪرڻ واري جي احسان جو بدلو ڏي، ٻُري شخص سان برائي سان پيش نہ اچ ڇاڪاڻ تہ ٻُري انسان جي لاءِ تہ خود ان جي برائي ئي ڪافي آهي.“ بادشاهہ اُن جي بهترين نصيحتن جي ڪري ان کي گهڻو محبوب رکندو هو. بادشاهہ جي طرفان ڏني ويندڙ عزت ۽ محبت ڏسي ڪري هڪ درٻاري کي اُن شخص سان حسد ٿي ويو. هڪ ڏينهن حاسد درٻاري اُن شخص جي عزت جي خاتمي جي لاءِ بادشاهہ سان ڪوڙ ڳالهائيندي چوڻ لڳو: هي شخص اوهان جي باري ۾ ماڻهن کي چوندو آهي تہ ”بادشاهہ جي وات مان ڏاڍي ڌپ ايندي آهي.“ بادشاهہ پڇيو: تو وٽ ان جو ڪهڙو ثبوت آهي؟ ان عرض ڪيو: ”سڀاڻي انهي کي پنهنجي ويجهو سڏي ونو، ڏسجو!

هي پنهنجي نڪ تي هٿ رکي ونندو.“ اڳيئين ڏينهن حاسد، انهي معزز شخص کي پنهنجي گهر وني ويو ۽ انهي کي تمام گهڻو ڪچي ٿوم وارو ٻوڙ کارائي ڇڏيائين. هي مُقرَّب شخص ماني کان فارغ ٿي ڪري معمول جي مطابق دربار پهتو ۽ بادشاهه جي سامهون نصيحت بيان ڪئي. بادشاهه ان کي پنهنجي ويجهو گُهرايو، هُن انهيءَ خيال سان تہ منهنجي وات واري ٿوم جي ڏپ باشاهه تائين نہ پهچي، پنهنجي وات تي هٿ رکي ورتائين. باشاهه کي اِن حرڪت جي ڪري يقين ٿي ويو تہ ٻيو درٻاري صحيح چئي رهيو هو. بادشاهه پنهنجي هٿ سان هڪ ”عامل“ (يعني سرڪاري عملدار) کي خط لکيو: هن خط کي آڻڻ واري جي فوراً سِسي اُڏائي ڇڏ (يعني ماري ڇڏ) ۽ ان جي لاش ۾ ٻهُ ڀري اسان ڏانهن روانو ڪر.

بادشاهه جي اها عادت هئي تہ جڏهن ڪنهن کي انعام و اڪرام ڏيڻ مقصد هوندو، تہ پاڻ پنهنجي هٿ سان خط لکندو هو، ان کان علاوه ڪو بہ حڪم پنهنجي هٿ سان نہ لکندو هو. پر هِن ڀيري اُن عادت جي اُبتڙ پنهنجي هٿ سان سزا جو حڪم لکي ڏنو. جڏهن اُهو مُقرَّب ماڻهو خط ڪٺي شاهي محل کان ٻاهر نڪتو تہ حاسد ان کان پڇيو: ”هي تنهنجي هٿ ۾ ڇا آهي؟“ هُن جواب ڏنو: ”بادشاهه پنهنجي هٿ سان فُلان عامل جي لاءِ خط لکيو هو، هي اُهو ئي آهي.“ حاسد خط لکڻ جي پراڻي طريقي تي اندازو ڪندي لالچ ۾ اچي ڪري چيو: ”اهو خط مون کي ڏيئي ڇڏ.“ مُقَرَّب اعليٰ ظرفي جو مظاهرو ڪندي خط اُن جي حوالي ڪري ڇڏيو. حاسد هڪدم عامل وٽ پهتو ۽ خط ان جي هٿ ۾ ڏيڻ کان پوءِ انعام و اڪرام جو

طالب ٿيو. عامل چيو: ”هِن ۾ ته خط آڻڻ واري جي قتل جو حڪم لکيل آهي“ هاڻي ته حاسد جا هوش اُڏامي ويا، ڏاڍي عاجزي سان چيائين: ”يقين ڪر جو هي خط ته ڪنهن ٻي شخص جي لاءِ لکيو ويو هو، تون بادشاهه کان معلوم ڪرائي وٺ.“ عامل جواب ڏنو: بادشاهه سلامت جي حڪم ۾ ڪنهن ”حيلي بهاني“ جي گنجائش ناهي هوندي، اهو چئي ڪري انهي کي قتل ڪرائي ڇڏيائين.

ٻي ڏينهن مُقَرَّب ماڻهو، معمول جي مطابق دربار ۾ پهتو ۽ نصيحت بيان ڪرڻ لڳو. بادشاهه حيران ٿي ڪري پنهنجي خط جي باري ۾ پڇيو. ان چيو: ”اُهو ته مون کان فلان درباري وٺي ورتو هو.“ باشاهه چيو: اُهو ته تنهنجي باري ۾ ٻڌائيندو هو ته تون مون کي بدبودار وات وارو چوندو آهين! مقرب شخص عرض ڪيو: ”مون ته ڪڏهن اهڙي ڪا ڳالهه ناهي ڪئي“ بادشاهه منهن تي هٿ رکڻ جو سبب پُڇيو، ته ان عرض ڪيو: هن شخص مون کي تمام گهڻي ڪچي ٿوم کارائي ڇڏي هئي، مون نٿي چاهيو ته اُن جي ڌپ اوهان تائين پهچي. بادشاهه سڄو معاملو سمجهي ويو ۽ اُنهي کي تاڪيد ڪيائين: هاڻي تون نصيحت ڪندي روزانو اها ڳالهه به چوندو ڪر: **انسان جي تباهي جي لاءِ ان جو بُرو هجڻ ئي ڪافي آهي جيئن ته هن حاسد جو حال ٿيو.** (احياءُ العلوم ج 3 ص 233)

مٺا مٺا اسلامي ڀائرو! ڏٺو اوهان حسد ۽ لالچ جي خراب جذبي درباري کي ڪهڙي خطرناڪ ۽ شرمناڪ سازش ڪرڻ تي تيار ڪيو پر ”جهڙي ڪرڻي تهڙي ڀرڻي“ جي مِثل هُو پنهنجي ئي وڇايل ڄار ۾ ڦاسي ڪري موت جي منهن ۾ وڃي پهتو. ٻيو هن حڪايت مان

اهو سبق بہ مليو تہ ڪنهن جون نعمتون ۽ فضيلتون ڏسي ڪري دل ۾ حسد نہ ڪرڻ گهرجي ۽ نہ ئي اُن ڪان نعمتن جي ڪسجي وڃڻ جي تمنا ڪرڻ گهرجي ڇاڪاڻ جو انهي ڪي اهو سڀ ڪجهہ ڏيڻ وارو اسان جو خالق و مالڪ عَزَّوَجَلَّ آهي ۽ اُهو بي نياز آهي جنهن ڪي چاهي جيترو چاهي نوازي ڇڏي اسان ڪير ٿيندا آهيون اُن جي تقسيم تي اعتراض يا شڪايت ڪرڻ وارا.

رِہائی مجھ کو ملے کاش! نفس وشیطاں سے
ترے حبیب کا دیتا ہوں واسطہ یاربّ (وسائل بخشش ص۹۳)

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

باطني گناهن جون تباهہ ڪاريون

مٺا مٺا اسلامي ڀائرو! اسان مان هر هڪ کي هن دنيا ۾ پنهنجي پنهنجي حصي جي زندگي گذاري ڪري آخرت جي سفر تي روانو ٿيڻو آهي. انهي سفر جي دوران اسان کي قبر و حشر ۽ پُل صِراط جي نازڪ مرحلن مان گذرڻو پوندو، اُن ڪان پوءِ جنت يا دوزخ ٺِڪاڻو ٿيندو. هن دنيا ۾ ڪيون ويندڙ نيڪيون آخرت جي گهر جي آبادي جڏهن تہ گناهہ بربادي جو سبب بڻجن ٿا. جهڙي طرح ڪجهہ نيڪيون ظاهري هونديون آهن جيئن نماز ۽ ڪجهہ باطني مثلاً اِخلاص، اهڙي ئي طرح ڪجهہ گناهہ بہ ظاهري ٿيندا آهن جيئن قتل ۽ ڪجهہ باطني مثلاً تڪبُّر! هن پُر فِتن دور ۾ اول تہ گناهن ڪان بچڻ جو ذهن تمام گهٽ آهي ۽ جيڪي خوش نصيب اسلامي ڀاءُ گناهن جي علاج جون ڪوششون ڪندا بہ آهن تہ انهن جو گهڻي قدر ڌيان ظاهري گناهن ڪان بچڻ تي هوندو آهي، اهڙي طرح باطني

گناهن جو علاج ناهي ٿيندو باوجود ان جي جو اهي ظاهري گناهن جي مقابلي ۾ وڌيڪ خطرناڪ هوندا آهن ڇو جو هڪڙو باطني گناهه بيشمار ظاهري گناهن جو سبب بڻجي سگهي ٿو مثلاً قتل، ظلم، غيبت، چغلي، عيب ظاهر ڪرڻ جهڙن گناهن جي پٺيان ڪِينو ۽ ڪِيني جي پٺيان ڪاوڙ جو هجڻ ممڪن آهي. اهڙي طرح جيڪڏهن باطني گناهن جو تسلي بخش علاج ڪيو وڃي ته اِنْ شَآءَاللهُ عَزَّوَجَلَّ ڪيترن ئي ظاهري گناهن کان بچڻ آسان ٿي ويندو. حُجَّة الاسلام حضرت سيدنا امام محمد غزالي عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْوَالِي لکن ٿا: ظاهري عملن جو باطني صفتن سان هڪ خاص تعلق آهي. جيڪڏهن باطن خراب هوندو ته ظاهري عمل به خراب ٿيندا آهن ۽ جيڪڏهن باطن حسد، رِيا ۽ تڪبُّر وغيره عيبن کان پاڪ هوندو ته ظاهري عمل به صحيح هوندا آهن. (منهاج العابدين ص 13 ملخصاً) اهڙي طرح هر اسلامي ڀاءُ تي ظاهري گناهن سان گڏوگڏ باطني گناهن جي علاج تي به ڀرپور توجهه ڏيڻ لازم آهي ته جيئن اسان پنهنجي آخرت کي انهن جي تباهه ڪارين کان محفوظ رکي سگهون. باطني گناهن مان هڪ گناهه حسد به آهي جنهن جي باري ۾ علم هجڻ فرض آهي جيئن ته اعليٰ حضرت، امام اهلسنت، مجدّدِ دينُ و ملّت، مولانا شاهه امام احمد رضا خان عَلَيْهِ رَحْمَةُ الرَّحْمٰن فتاويٰ رضويه جلد 23 صفحو 624 تي لکن ٿا: "مُحَرَّماتِ بَاطِنِيَّه (يعني باطني ممنوعات مثلاً) تڪبر ۽ ريا و عُجب ۽ حسد وغيره ۽ انهن جي علاج جو علم (يعني ڄاڻ) هر مسلمان تي اهم فرضن مان آهي. (فتاويٰ رضويه ج 23 ص 624)

هِن وقت جيڪو ڪتاب اوهان جي سامهون آهي ان جو نالو

شيخِ طريقت امير اهلسنت حضرت علامہ مولانا محمد الياس عطار قادري مُدظِلّہُ العَالِي جن ”حسد“ رکيو آهي، اسان هن ڪتاب ۾ حسد ڇا کي چئبو آهي، حسد جا قِسم، نقصان، سبب، نشانيون ۽ علاج وغيره جي باري ۾ ضروري معلومات دلچسپ انداز ۾ ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. 10 قرآني آيتون، 39 مبارڪ حديثون، بزرگانِ دين جا 39 فرمان، 10 حڪايتون، ۽ مدني بهارون ۽ بيشمار مدني گل هن ڪتاب جي زينت آهن. آخر ۾ حسد جي معلومات جو خلاصو بہ ڏنو ويو آهي تہ جيئن پڙهڻ وارن کي ياد رکڻ ۾ آساني ٿئي. هن ڪتاب کي ترتيب ڏيڻ ۾ بزرگانِ دين رَحِمَهُمُ اللهُ الْمُبِيْن جي مختلف با برڪت ڪتابن خاص طور تي امام غزالي عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْوَالِي جي لکيل ڪتاب **اِحياءُ العُلُوم** مان ڀرپور فائدو حاصل ڪيو ويو آهي. ڪجھ جڳهين تي شيخِ طريقت، امير اهلسنت حضرت علامہ مولانا محمد الياس عطار قادري دَامَتْ بَرَكَاتُهُمُ الْعَالِيَه جي ڪتابن ۽ رسالن مان ضرورتاً مواد نقل ڪيو آهي جنهن جو جيستائين تي سگهيو حوالو بہ ڏيئي ڇڏيو آهي. اَلْحَمْدُلله عَزَّوَجَلَّ! هي ڪتاب اسلامي ڀائرن ۽ اسلامي ڀينرن ٻنهي جي لاءِ برابر مفيد آهي. ان کي نہ صرف پاڻ پڙهو بلڪ ٻين کي بہ ان جي مطالعي جو شوق ڏياري ثوابِ جاريہ جا حقدار بڻجو.

الله تعاليٰ کان دعا آهي تہ اسان کي ”پنهنجي ۽ سڄي دنيا جي ماڻهن جي اصلاح جي ڪوشش“ ڪرڻ جي لاءِ مدني انعامات تي عمل ۽ مدني قافلن جو مسافر ٿيندي رهڻ جي توفيق عطا فرمائي.

اٰمِين بِجَاہِ النَّبِيِّ الْاَمِين صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم

شعبو اصلاحي ڪُتُب (مجلس المدينة العلمية)

پاڻ ۾ حسد نہ ڪريو

مديني جي سلطان، رحمتِ عالميان، سروَرِ ذيشان صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن فرمايو: پاڻ ۾ حسد نہ ڪريو، پاڻ ۾ بُغض ۽ دشمني نہ رکو، پرپُٺ هڪٻئي جي بُرائي بيان نہ ڪريو ۽ اي الله عَزَّوَجَلَّ جا ٻانهؤ! ڀاءُ ڀاءُ ٿي ڪري رهو. (صحيح البخاري ج 4 حديث 6066 ص 117)

مفسرِ شهير حڪيمُ الاُمّت حضرت مفتي احمد يار خان عَلَيْهِ رَحْمَةُ الْحَنَّان هن حديث پاڪ جي تحت فرمائن ٿا: يعني بدگماني، حسد، بُغض وغيره جن سان محبت ٽٽي ٿي ۽ اسلامي ڀائيچارو محبت چاهي ٿو، تنهن ڪري اهي عيب ڇڏيو تہ جيئن ڀاءُ ڀاءُ بڻجي وڃو. (مراٰة المناجيح ج 6 ص 608)

تکبر ، رِیا کاری و جھوٹ ، غیبت
سے بھی اور حَسَد سے بچایا الٰہی

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

حسد ڇاکي چوندا آهن؟

ڪنهن جي ديني يا دنياوي نعمت جي زوال (يعني اُن جي کسجي وڃڻ جي) تمنا ڪرڻ يا اها خواهش ڪرڻ تہ فلان شخص کي هي نعمت نہ ملي، ان جو نالو "حسد" آهي. (الحديقة الندية ج 1 ص 600، 601) حسد ڪرڻ واري کي "**حاسد**" ۽ جنهن سان حسد ڪيو وڃي ان کي "مَحسُود" چوندا آهن.

حسد جا ڪجھ مثال

۞ ڪنهن کي مالي طور تي خوشحال ڏسي ڪري سڙڻ،

ٻَرڻ ۽ اها تمنا ڪرڻ تہ هن وٽ چوري يا ڌاڙو لڳي وڃي يا هن جي دوڪان ۽ گهر ۾ باهہ لڳي وڃي ۽ هي پائي پائي جو محتاج ٿي وڃي، يا ۞ ڪنهن کي اعليٰ ديني يا دنياوي عهدي ۽ مرتبي تي فائز ڏسي ڪري دل ساڙڻ ۽ اها تمنا ڪرڻ تہ هن کان ڪا اهڙي غلطي واقع ٿئي جو اهو مقام ۽ مرتبو هن کان کسجي وڃي ۽ هي ذليل ۽ خوار ٿي وڃي، يا ۞ اها خواهش رکڻ تہ فلاڻو هميشہ تنگدست ئي رهي ڪڏهن خوشحال نہ ٿئي، يا ۞ فلاڻي کي ڪڏهن ڪا عزت ۽ مرتبو نہ ملي هو هميشہ ذِلّت جي چَڪي ۾ پسجندو رهي، انهي بُري خواهش جو نالو حسد آهي.

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

حسد کي حسد ڇو چوندا آهن؟

”حسد“ جو لفظ ”حَسَدَلُ“ مان نڪتو آهي جنهن جي معنيٰ چِچڙ (جونءِ جهڙو ڏکيو ڪِيڙو) آهي، جهڙي طرح چچڙ انسان جي جسم سان چنبڙي ڪري رت پيئندو رهندو آهي اهڙي طرح حسد بہ انسان جي دل سان چنبڙي جڻ ان جو خون چوسيندو رهندو آهي، ان ڪري انهي کي حسد چوندا آهن. (لسان العرب ج 1 ص826)

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

حسد باطني بيمارين جي جڙ آهي

غصي جي ڪُک مان ڪِينو ۽ ڪِيني مان حسد پيدا ٿئي ٿو ڇاڪاڻ تہ جڏهن انسان کي ڪنهن تي غصو ايندو آهي تہ اهو زبان هٿ يا اکين وغيره سان ان جو اظهار ڪندو آهي يا پوءِ رضاءِ الٰهي عَزَّوَجَلَّ جي لاءِ انهي کي پي ڇڏيندو آهي پر جيڪڏهن ڪنهن رڪاوٽ

جي وجھ سان پنھنجو غصو سامھون واري تي ”لاھي“ نہ سگھي بلڪ پنھنجي دل ۾ ويھاري ڇڏي تہ اھو غصو اندر ئي اندر ڪِيني ۽ حسد ۾ تبديل ٿي ويندو آھي ۽ حسد سان بدگماني ۽ شَماتت (يعني ڪنھن جي نقصان تي خوش ٿيڻ) جھڙيون ڪيتريون ئي ظاھري ۽ باطني بيماريون پيدا ٿين ٿيون، انھيءَ ڪري حسد کي ”اُمُّ الْاَمْرَاض“ (يعني بيمارين جي جڙ) چيو ويو آھي.

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

حاسد جو مثال

حضرت سيّدنا امام محمد بن محمد غزالي عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْوَالِي لکن ٿا: حاسد جو مثال اُن شخص جھڙو آھي جيڪو دشمن کي مارڻ جي لاءِ پٿر اُڇلائي پر اھو پٿر دشمن کي لڳڻ جي بدران موٽي ڪري اُڇلائڻ واري شخص جي ساڄي اک تي لڳي ۽ اھا نِڪري پوي ھاڻي غصو اچا وڌيڪ ٿئي، ٻئي دفعا وڌيڪ زور سان پٿر اُڇليو پر ھِن دفعي بہ دشمن کي نہ لڳو بلڪ موٽي ڪري اُن ئي کي لڳو ۽ ٻي اک بہ نڪري پئي، ٽئين ڀيرا وري اُڇليو ھِن دفعي مٿو ئي ڦاٽي پيو ۽ دشمن سلامت رھيو. پٿر اُڇلائڻ واري جا ٻيا دشمن ان کي ان حال ۾ ڏسي ڪري اُن تي کِلَن ٿا، حاسد جو بہ اھڙو ئي حال آھي جو شيطان اُن سان اھڙي ئي طرح مذاق ڪندو آھي.

(ڪيمياءِ سعادت ج 2 ص 614)

گناھوں سے مجھ کو بچا یاالٰہی
بُری عادتیں بھی چُھڑا یاالٰہی (وسائل بخشش ص ۷۹)

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

حسد ۽ غيرت ۽ رشڪ ۾ فرق

هر حسد هڪجهڙو ناهي هوندو بلڪ ان جا چار قِسم آهن جن جو شرعي حڪم جدا جدا آهي، تنهن ڪري جڏهن بہ دل ۾ ڪنهن جي نعمت ڪسجي وڃڻ جي خواهش پيدا ٿئي تہ خوب چڱي طرح غور ڪيو تہ اها خواهش حسد جي ڪهڙي قسم جي تحت اچي ٿي. انهن قسمن جي وضاحت ڪندي مُفسّرِ شهير، حَڪيمُ الامّت، حضرت مفتي احمد يار خان عَلَيْهِ رَحْمَةُ الْحَنَّان تفسير نعيمي جلد 1 صفحي 614 تي لکن ٿا: حسد جا چار درجا آهن: ﴿پهريون﴾ هي آهي تہ حاسد ٻين جي نعمت جو زوال چاهي تہ پلي مون کي نہ ملي پر هِن وٽان ويندي رهي انهي قسم جو حسد مسلمانن سان ڪرڻ ڪبيره گناهہ آهي ۽ ڪافر ۽ فاسق جي باري ۾ جائز مثلاً ڪو مالدار پنهنجي مال سان ڪفر يا ظلم ڪري رهيو آهي اُن جي مال جي انهي لاءِ بربادي چاهڻ جو دنيا ڪفر ۽ ظلم کان بچي، ”جائز“ آهي (ان کي غيرت بہ چوندا آهن) ﴿ٻيون﴾ درجو هي آهي جو حاسد ٻئي جي نعمت پاڻ وٺڻ چاهي تہ فلاڻي جو باغ يا ان جي ملڪيت مون وٽ اچي وڃي يا اُن جي رياست جو آئون مالڪ بڻجان، اهو حسد بہ مسلمانن جي حق ۾ حرام آهي. ﴿ٽيون﴾ درجو هي آهي جو حاسد ان نعمت جي حاصل ڪرڻ کان پاڻ تہ لاچار آهي انهي لاءِ خواهش ڪري ٿو تہ ٻين وٽ بہ نہ رهي تہ جيئن هو مون کان وڌي نہ وڃي اهو بہ منع آهي. ﴿چوٿون﴾ درجو هي آهي جو هو تمنا ڪري تہ هي نعمت ٻين وٽ بہ رهي مون کي بہ ملي وڃي يعني ٻين جو زوال نٿو چاهي پنهجي ترقي جو خواهشمند آهي ان کي غِبطَه (يعني رشڪ) يا تَنافُس (يعني لوڀ، حِرص

ڪرڻ، هيچ) چوندا آهن. (تفسير ڪبير ج 1 ص 649 کان 651 ملخصاً)

رشڪ جون مختلف صورتون

رشڪ (يعني غِبۡطَ) ڪڏهن واجب هوندو آهي ڪڏهن مستحب ۽ ڪڏهن جائز. انهي سلسلي ۾ تفصيل اهو آهي ته رشڪ ديني نعمتن تي ٿيندو يا دنياوي نعمتن تي! پوءِ جيڪڏهن اها ديني نعمت اهڙي هجي جنهن جو حاصل ڪرڻ هِن شخص تي به واجب آهي تڏهن ته اُن کي اِنهيءَ نعمت تي رشڪ ڪرڻ واجب آهي جيئن باجماعت نماز ۽ رمضان جي روزن جي پابندي ڪرڻ، ڇاڪاڻ ته جيڪڏهن هي به اُن جهڙو نمازي ۽ روزيدار نه ٿيڻ چاهي ته ان جو مطلب آهي ته هي بي نمازي ۽ بي روزائتي رهڻ تي خوش آهي جنهن سان گناهه تي راضي رهڻ لازم ايندو، اهو حرام آهي ۽ جيڪڏهن ان ديني نعمت جو تعلق فرضن ۽ واجبن سان نه، فضائل سان هجي ته ان صورت ۾ رشڪ مستحب آهي جيئن ذِڪرالله ڪرڻ، درود پاڪ پڙهڻ، نفل ادا ڪرڻ، خدا جي راهه ۾ خرچ ڪرڻ ۽ سنتن ڀريي اجتماعن ۾ شرڪت ڪرڻ وغيره ۽ جيڪڏهن اها نعمت اهڙي آهي جنهن کي حاصل ڪرڻ جائز آهي جيئن نڪاح ته ان ۾ رشڪ ڪرڻ جائز آهي، پوءِ جيڪڏهن اهو رشڪ دنياوي نعمتن ۾ هجي جيئن خوبصورت گهر، ڪپڙا، گاڏيون ۽ زيور وغيره ته رشڪ معاف آهي. (احياء العلوم ج 3 ص 236 ملخصاً، الزواجر عن اقتراف الکبائر ج 1 ص 125 ملخصاً)

رشڪ آهي يا حسد؟

مٺا مٺا اسلامي ڀائرو! اها ڪيئن خبر پوندي ته اسان جي دل ۾ ڪنهن جي لاءِ رشڪ آهي يا حسد؟ چو جو ممڪن آهي ته جنهن

کي اسين رشڪ سمجهي رهيا آهيون متان اُهو حسد هجي جيڪو اسان کي برباد ڪري ڇڏي! تہ ان جي ڪسوٽي (يعني پرکڻ جو معيار) هي آهي تہ جيڪڏهن ڪنهن اسلامي ڀاءُ وٽ ڪا نعمت ڏسي ڪري اوهان جي دل ۾ هي خيال پيدا ٿئي تہ ڪاش! اهڙي ئي نعمت مون کي بہ ملي وڃي پر هي بہ ان ڪان محروم نہ ٿئي تہ اهو رشڪ آهي پر جيڪڏهن گڏوگڏ اهو بہ دل ۾ اچي تہ جيڪڏهن مونکي نہ ملي تہ هن وٽ بہ نہ رهي تہ پوءِ هوشيار ٿي وڃو جو اهو حسد آهي جيڪو حرام ۽ جهنّم ۾ وٺي وڃڻ وارو ڪم آهي. (احياءُ العلوم ج 3 ص 236)

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

قابلِ رشڪ ڪير؟

حضرت سيّدنا ابو هريره رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنْهُ کان مروي آهي تہ سرڪارِ نامدار، مديني جي تاجدار صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن فرمايو: حسد ناهي پر ٻن ماڻهن تي، هڪ اهو شخص جنهن کي خدا عَزَّوَجَلَّ قرآن سيکاريو هُو رات ۽ ڏينهن ان جي تلاوت ڪري ٿو، اُن جي پاڙي واري ٻڌو تہ چوڻ لڳو: ڪاش! مون کي بہ اهڙو ئي ڏنو وڃي ها جيڪو فُلاڻي شخص کي ڏنو ويو تہ آئون بہ اُن وانگر عمل ڪريان ها. ٻيو اهو شخص جو خدا عَزَّوَجَلَّ اُن کي مال ڏنو اهو (راهِ) حق ۾ مال خرچ ڪري ٿو، ڪنهن چيو: ڪاش! مون کي بہ اهڙو ئي ڏنو وڃي ها جهڙو فُلاڻي شخص کي ڏنو ويو تہ آئون بہ اُنهي وانگر عمل ڪريان ها. (صحيح البخاري ج 3 ص 410 حديث 5026)

صَدرُالشَّريعه، بدرُالطَّريقه حضرت علامہ مولانا مفتي محمد امجد علي اعظمي عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْقَوِی ارشاد فرمائن ٿا: (هتي) حسد مان مراد

غِبطِ آهي جنهن کي ماڻهو رشڪ چوندا آهن، جنهن جي معنيٰ هي آهي تہ ٻئي کي جيڪا نعمت ملي اهڙي مون کي بہ ملي وڃي ۽ اها خواهش نہ هجي تہ ان کي نہ ملي ها يا ان کان ويندي رهي ۽ حسد ۾ اها آرزو هوندي آهي، انهيءَ سبب جي ڪري حسد خراب آهي ۽ غِبطِ خراب ناهي. (وڌيڪ لکن ٿا) اهي ئي بہ شيون غِبطِ ڪرڻ جون آهن جو اهي ٻئي خدا عَزَّوَجَلَّ جون تمام وڏيون نعمتون آهن غِبطِ انهن تي ڪرڻ گهرجي نہ ڪي ٻين نعمتن تي، واللهُ تعالٰی اَعْلَمُ بِالصّواب.
(بهار شريعت ج 3 حصو 16 صفحو 541)

صَلُّوا عَلَی الْحَبِيْب! صَلَّی اللهُ تَعالٰی عَلٰی مُحَمَّد

محبوبن جي شان تي رشڪ ڪندا

الله تعاليٰ اسان جي مدني آقا صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن کي اهڙو بلند شان عطا فرمايو آهي جو محشر جي ميدان ۾ اُن جي هڪ جهلڪ ڏسي ڪري سڀ رشڪ ڪندا، جيئن تہ خَاتَمُ الْمُرْسَلِين، رَحْمَةٌ لِلْعٰلَمِين صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن قيامت جا حالات بيان ڪندي اهو بہ ارشاد فرمايو: آئون اُن مقام تي بيٺو هوندس جو مون تي پهريان وارا ۽ بعد وارا (سڀ ماڻهو) رشڪ ڪندا. (سنن الدارمي ج 2، ص 419 الحديث 2800)

يعني مقامِ محمود عرش جي ساڄي طرف، اهو خاص اسان جو مقام آهي جنهن تي سڀ انبياء ۽ اولياء رشڪ ڪندا. خيال رهي تہ ديني عظمت تي رشڪ ڪرڻ سٺي شيءَ آهي حسد خراب شيءَ.
(مرقاة المفاتيح ج 9 ص 562 ملخصاً و مرآة المناجيح ج 7 ص 461)

دکھائی جائے گی محشر میں شانِ محبوبی
کہ آپ ہی کی خوشی آپ کا کہا ہوگا

صحابہِ ڪِرام نيڪين ۾ رشڪ ڪندا هئا

حضرت سيدنا ابو هريره رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنۡهُ فرمائن ٿا تہ مهاجر فقراء سرڪار مدينهءِ منوره، سردارِ مڪهءِ مڪرمه صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن جي خدمت ۾ حاضر ٿي عرض ڪيو: مالدار وڏا درجا ۽ دائمي نعمت وٺي ويا! فرمايائون: اهو ڪيئن؟ عرض ڪيائون: جيئن اسين نمازون پڙهون ٿا اُهي بہ پڙهندا آهن ۽ جيئن اسين روزا رکون ٿا اُهي بہ رکندا آهن پر اُهي خيرات ڪن ٿا اسين نٿا ڪريون، اُهي غلام آزاد ڪندا آهن اسين نٿا ڪريون. نبيءِ ڪريم صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن فرمايو: ڇا آئون توهان کي اُها شيءِ نہ سيکاريان جنهن سان توهان اڳيان وارن کي پڪڙي وٺو ۽ پنيان وارن کان اڳيان وڌي وڃو ۽ توهان کان ڪو افضل نہ هجي سواءِ اُن جي جيڪو توهان جهڙو عمل ڪري! عرض ڪيائون: ها! يا رسول الله صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم! فرمايائون: هر نماز کان پوءِ 33، 33 ڀيرا تسبيح، تڪبير ۽ حمد ڪريو (يعني سُبۡحٰنَ الله، اَللهُ اَکۡبَر ۽ اَلۡحَمۡدُلِلّٰه چئو) حضرت سيدنا ابو صالح رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنۡهُ چون ٿا تہ ٻيهر مهاجر فقراء حضور انور صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن جي خدمت ۾ حاضر ٿيا ۽ عرض ڪيائون: اسان جي هِن عمل کي اسان جي مالدار ڀائرن ٻڌي ورتو تہ انهن بہ ائين ئي ڪيو! تڏهن پاڻ صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن فرمايو: ذٰلِكَ فَضۡلُ اللّٰهِ يُؤۡتِيۡهِ مَنۡ يَّشَآءُ يعني اهو الله عَزَّوَجَلَّ جو فضل آهي جنهن کي چاهي عطا فرمائي. (صحيح مسلم ص 300 حديث 595)

مفسرِ شهير حڪيم الامت حضرت مفتي احمد يار خان عَلَيۡهِ رَحۡمَةُ الۡحَنَّان حديث پاڪ جي هِن حصي "مالدار وڏا درجا ۽ دائمي نعمت وٺي ويا!" جي تحت فرمائن ٿا: يعني اسان جي مقابلي ۾ درجات ۾ وڌي

ويا ۽ جنت جي اعليٰ نعمتن جا حقدار ٿي ويا، انهيءَ ۾ نہ ربّ عَزَّوَجَلَّ کان شڪايت آهي ۽ نہ مالدارن تي حسد بلڪ انهن تي رشڪ آهي، ديني شين ۾ رشڪ جائز آهي يعني ٻين جهڙي نعمت پنهنجي لاءِ بہ چاهڻ، حسد حرام آهي يعني ٻين جي نعمت جي زوال جي خواهش. (مراٰة المناجيح ج 2 ص 119)

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

مُؤَذِّن اسان کان وڏي ويندا

نيڪين تي رشڪ جي هڪ ٻي روايت ملاحظہ ڪريو، جيئن تہ حضرت سيدنا عبدالله بن عَمرو رَضِيَ اللهُ تَعَالٰی عَنْهُ کان روايت آهي تہ هڪ شخص عرض ڪيو: يا رسول الله صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم مؤَذِّن (ٻانگ ڏيڻ وارا) اسان کان (ثواب ۾) وڌي ويندا! سرڪارِ عالي وقار، مديني جي تاجدار صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن فرمايو: جيئن اُهي (اذان جا ڪلما) چوندا آهن توهان بہ چئي ونندا ڪريو، جڏهن فارغ ٿي وڃو تہ دعا ڪريو، عطا ڪيا ويندؤ. (سنن ابي داؤد ج 1 ص 221 حديث 524)

مفسّرِ شهير حڪيم الامت حضرت مفتي احمد يار خان عَلَيْهِ رَحْمَةُ الرَّحْمٰن هِن حديث پاڪ جي تحت فرمائن ٿا: يعني قيامت ۾ اسان انهن جي درجي تائين نہ پهچي سگهنداسين ڇاڪاڻ تہ سمورين عبادتن ۾ اسين ۽ اُهي برابر آهيون ۽ اذان ۾ اُهي اسان کان وڌيل آهن، معلوم ٿيو تہ ديني ڪمن ۾ رشڪ جائز، بلڪ ڪڏهن عبادت آهي. (مراٰة المناجيح، ج 1 ص 419)

گهٽ سامان واري تي رشڪ

حضرت سيّدنا ابو اُمامہ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰی عَنْهُ کان روايت آهي تہ نبيءِ

آخر الزمان، شهنشاهِ ڪون و مڪان صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن فرمايو: ”منهنجي دوستن ۾ وڏيڪ قابلِ رشڪ منهنجي ويجهو اُهو مسلمان آهي جيڪو گهٽ سامان وارو، نماز جي وڏي حصي وارو هجي، پنهنجي ربّ عَزَّوَجَلَّ جي عبادت خوب چڱي نموني ڪري ۽ لِڪي ڪري اُن جي اطاعت ڪري ۽ ماڻهن ۾ لِڪيل رهي جو ان جي طرف آڱرين سان اشارا نه ڪيا وڃن، ان جو رزق ضرورت جي مطابق هجي انهيءَ تي صبر ڪري.“ پوءِ فرمايائون: ان جو موت جلدي اچي وڃي، ان تي روئڻ واريون گهٽ هجن ۽ ان جو وِرثو ٿورو هجي. (سنن الترمذي ج 4 ص 155 حديث 2354)

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

بدڪارتي رشڪ نه ڪريو

حضورِ پاڪ، صاحبِ لولاڪ، سياحِ افلاڪ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن فرمايو: لَا تَغْبِطَنَّ فَاجِرًا بِنِعْمَتِهٖ فَاِنَّكَ لَا تَدْرِيْ مَا هُوَ لَاقٍ بَعْدَ مَوْتِهٖ يعني توهان ڪنهن بدڪار تي ڪنهن نعمت جي ڪري رشڪ نه ڪريو ڇاڪاڻ ته توهان نٿا ڄاڻو ته هو مرڻ کان پوءِ ڪهڙي شيءِ سان ملندو. (شرح السنة للبغوي ج 7 ص 324 حديث 3398)

هتي نعمت مان مراد دنياوي نعمت آهي جيئن اولاد، ظاهري مال، دنياوي عزت ۽ حڪومت وغيره يعني جيڪڏهن ڪنهن بدڪار گنهگار کي اِهي نعمتون ملي وڃن ته توهين اُن تي رشڪ نه ڪريو اهو خيال نه ڪريو ته الله تعاليٰ ان کان راضي ۽ خوش آهي. ان جي لاءِ اهي نعمتون موت کان پوءِ مصيبت بڻجي وينديون جن سان ان جي عذاب ۾ ويتر وڌيڪ اضافو ٿيندو تنهن ڪري اها نعمت راحت

جي شڪل ۾ عذاب آهي. (مرأة المناجيح، ج 7 ص 71 ملخصاً)

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

اسان جو رشڪ ڪهڙين شين ۾ هوندو آهي؟

مٺا مٺا اسلامي ڀائرو! مٿي ذڪر ڪيل روايتن ۽ حڪايتن مان اسان کي اهو درس مليو ته تقويٰ ۽ پرهيزگاري تي رشڪ هئڻ گهرجي نه ڪي مالداري تي! هاڻي اسان کي پاڻ تي غور ڪرڻ گهرجي ته اسين ڪهڙين شين ۾ رشڪ ڪريون ٿا؟ ڪٿي ائين ته ناهي جو ڪنهن جو عاليشان بنگلو، شاندار گاڏي، بينڪ بيلنس، نوڪر چاڪر ۽ ٻيون سهولتون، آسائشون ۽ عيش و راحت جو سامان ڏسي ڪري اسان جي دل ۾ به انهن کي حاصل ڪرڻ جي خواهش جاڳي پوندي آهي؟ بلڪ اسان تن من ڌن سان انهن شين جي حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ۾ به لڳي ويندا آهيون؟ پر ٿورو سوچي ڪري ٻڌايو ته ڇا ڪڏهن ائين به ٿيو جو ڪنهن مسلمان کي نماز، روزي ۽ ٻين فرضن ۽ واجبن جي پابندي ڪندي ڏسي ڪري اسان جي دل ۾ به ان جهڙو ٿيڻ جي خواهش پيدا ٿي هجي؟ ڪنهن اسلامي ڀاءُ کي سنتن ۽ مستحبن مثلاً تلاوت قرآن، تَهَجُّد، اِشراق و چاشت ۽ اَوَّابين جي نفلن جي پابندي ڪندي ڏسي اسان کي ان جي پيروي ڪرڻ جو جذبو مليو هجي؟ ڪنهن کي درود پاڪ جي ڪثرت ڪندي ڏسي ڪري اسان جو به درود شريف پڙهڻ لاءِ دل چاهيندي هجي؟ ڪنهن کي صدقو ۽ خيرات ڪندي ڏسي اسان جو به راهِ خدا ۾ خرچ ڪرڻ جو ذهن بڻيو هجي؟ ڪنهن عاشقِ رسول کي دعوتِ اسلامي جي مدني قافلي جو مسافر بڻجندي ڏسي ڪري اسان به خدا جي راهه ۾

سفر ڪرڻ جي نيت ڪئي هجي؟ ياد رکو! دنيا جو مال ۽ اسباب ان لائق ئي ناهي جو انهيءَ تي رشڪ ڪيو وڃي ڇاڪاڻ ته اهو ته هِتي ئي دنيا ۾ ئي رهجي ويندو، آخرت جون عاليشان نعمتون ان کي ئي ملنديون جنهن دنيا ۾ نيڪين جو خزانو جمع ڪيو هوندو. تنهن ڪري اسان کي گهرجي ته دنياوي نعمتن تي لالچ ڪرڻ جي بدران آخرت جا انعام حاصل ڪرڻ جي لاءِ تيار ٿي وڃون.

کچھ نیکیاں کما لے جلد آخرت بنا لے
کوئی نہیں بھروسہ اے بھائی زندگی کا

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

مٺا مٺا اسلامي ڀائرو! گناهن کان بچڻ ۽ نيڪين جو خزانو جمع ڪرڻ جو مدني ذهن بڻائڻ جي لاءِ تبليغ قرآن و سنت جي عالمگير غير سياسي تحريڪ دعوتِ اسلامي جي مشڪبار مدني ماحول سان هر دم وابسته رهو، سنتن ڀريي اجتماعن ۾ شرڪت، عاشقانِ رسول سان گڏ هر مهيني ٽن ڏينهن جي مدني قافلي ۾ سفر ڪي پنهنجو معمول بڻايو ۽ نيڪ بڻجڻ جي نسخي يعني مدني انعامات جو رسالو مڪتبة المدينه تان هديةً حاصل ڪري انهن تي پابندي سان عمل سان گڏوگڏ روزانو فڪر مدينه ڪندي مدني انعامات جو رسالو ڀريو ۽ هر مدني مهيني جي ڏهين تاريخ کان پهرين پهرين پنهنجي علائقي جي مدني انعامات جي ذميدار کي جمع ڪرائي ڇڏيو. اوهان جي شوق ۽ رغبت ڏيارڻ جي لاءِ هڪ مدني بهار پيش ڪئي وڃي ٿي:

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

آئون چرس ۽ شراب جو عادي هئس

لوڌران (پنجاب) جي پر پاسي واري علائقي جي هڪ اسلامي ڀاءُ (عمر تقريباً 25 سال) دعوت اسلامي جي مدني ماحول سان وابسته ٿيڻ جو تفصيل ڪجهه هن طرح بيان ڪيو ته آئون بي نمازي هئس، منهنجو ڪو ڪم چڱو نه هو، سڄو ڏينهن مذاق مسخري ڪندي ۽ ٺهڪ لڳائيندي گذري ويندو هو. غلط دوستن جي صحبت مون کي اهڙو بگاڙيو جو آئون چرس ۽ شراب جي نشي جو عادي ٿي ويس. صبح اُٿندي ئي شراب حاصل ڪرڻ جي لاءِ ڪوشش ڪندو هئس، منهنجي خراب عادتن مون کي بدنام ڪري ڇڏيو، پوليس به منهنجي تلاش ۾ رهندي هئي. انهي صورتحال کان منهنجا گهر وارا سخت پريشان هئا پر مون کي ڪڏهن ڪنهن جي پرواهه نه هئي! ايترو ضرور هو جو رمضان جي مهيني ۾ گهٽ ماڻهن وانگر آئون گهٽ ۾ گهٽ جمعي جي نماز ته پڙهي ئي وٺندو هئس. هڪ ڏينهن جمعي جي نماز کان پوءِ هڪ اسلامي ڀاءُ مون کي دعوت اسلامي جي تحت ٿيڻ واري ڏهن ڏينهن جي اعتڪاف ۾ ويهڻ جي دعوت پيش ڪئي. منهنجي خوش نصيبي جو مون اُها دعوت قبول ڪري ورتي ۽ فيضان مدينه (جلال پور، پير والا) ۾ ٿيڻ واري اعتڪاف ۾ شريڪ ٿي ويس. جڏهن مون کي عاشقانِ رسول جي صحبت نصيب ٿي ۽ دعوت اسلامي جي مبلغن جا سنتن ڀريا بيان ٻڌڻ جو موقعو مليو ته مونکي وڏي شدت سان اهو احساس ٿيو ته آئون ڪيترو نه بُرو انسان آهيان. ضمير جي ملامت مون کي توبهه ڏانهن متوجهه ڪيو ۽ مون اعتڪاف جي دوران ئي نشي ۽ ٻين گناهن کان توبهه ڪئي ۽ ڇهري

تي ڏاڙهي شريف سجائڻ جي نيت ڪئي ۽ مٿي تي سبز عمامي جو تاج سجائي ورتو. مدني ڪم ڪندي ڪندي اڄ اَلحَمدُلله عَزَّوَجَلَّ! ڊويزن مشاورت ۾ حفاظتي اُمور جي ذميداري نڀائي رهيو آهيان.

بھائی گر چاہتے ہو نمازیں پڑھوں، مَدَنی ماحول میں کرلو تم اِعتکاف
نیکیوں میں تمنّا ہے آگے بڑھوں، مَدَنی ماحول میں کرلو تم اِعتکاف

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

حاسد جا قِسَم

جيڪڏهن حاسد ڪي طاقت ملي وڃي ته هو محسود کي برباد ڪري ڇڏيندو آهي ۽ جيڪڏهن ان جو وس نه هلي ته حسد جي تڪليف ۽ بيماري جي وجهه سان پاڻ کي برباد ڪري ڇڏيندو آهي. بهرحال حسد ۾ مبتلا ٿيڻ وارن جا بنيادي طور تي چار قسم آهن: ﴿پهريون﴾ اهو شخص جيڪو مَحسُود کان اُن نعمت جي ختم ٿيڻ جي خواهش پنهنجي دل ۾ ويهاري ڇڏي ۽ پنهنجي سيني کي حسد کان پاڪ ڪرڻ جي ڪا ڪوشش نه ڪري ته اهڙو شخص حسد کي پنهنجي دل ۾ ويهارڻ جي ڪري گنهگار ٿيندو، ﴿ٻيون﴾ اهو جيڪو محسود کان ان نعمت کي کسڻ جي ڪوشش به ڪري، اهڙو شخص حاسد سان گڏوگڏ ظالم به ٿيندو ۽ انهي کي ٻيڻو گناهه ٿيندو، ﴿ٽيون﴾ اهو شخص جيڪو صرف پنهنجي بي وسي جي ڪري محسود کان زوالِ نعمت جي لاءِ ڪا ڪوشش نه ڪري سگهي پر جيڪڏهن ان جو وس هلي ها ته ضرور ڪوشش ڪري ها، اهڙو شخص به گنهگار آهي ۽ ﴿چوٿون﴾ اهو شخص جيڪو خدا جي خوف

۽ آخرت جي فڪر جي ڪري محسود جي باري ۾ هر اُن ڪم کان رُڪيو رهي جنهن کان شريعت روڪيو آهي ۽ نہ ئي پنهنجي حسد کي ظاهر ڪري، بلڪ زوالِ نعمت جي خواهش کي بُرو ڄاڻندي پنهنجي دل مان حسد کي ختم ڪرڻ جي ڪوشش ۾ لڳو رهي تہ اهڙو شخص معذور آهي ڇاڪاڻ تہ اهو پنهنجي نفساني جذبن کي مڪمل طور تي ختم ڪرڻ تي قدرت نٿو رکي.

(ماخوذ از فتح الباري ج 11 ص 408)

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

سڀ کان پهرين شيطان حسد ڪيو هو

حسد شيطاني ڪم آهي ڇاڪاڻ تہ سڀ کان پهريون آسماني گناهہ حسد ئي هو ۽ اهو شيطان ڪيو هو جيئن تہ حضرت علامہ جلال الدين سيوطي شافعي عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْقَوِی نقل ڪن ٿا: ربّ تعاليٰ جي پهرين نافرماني جنهن گناهہ جي ذريعي ڪئي ويئي اهو حسد آهي، ملعون ابليس حضرت سيدنا آدم عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَام کي سجدو ڪرڻ جي معاملي ۾ انهن سان حسد ڪيو، تنهن ڪري انهيءَ حسد ابليس کي الله ربّ العٰلَمِين جي نافرماني تي اُڀاريو.

(الدرالمنثورفي التفسير الماثور سورة البقرة تحت الآية 34 ج 1 ص 125)

شيطان جي انجام کان عبرت حاصل ڪريو

حضرت علامہ عبدالوهاب شعراني قُدِّسَ سِرُّہُ النُّوْرَانِی فرمائن ٿا تہ الله تعاليٰ جنهن کي تو تي برتري ڏني آهي ان سان حسد ڪرڻ کان پرهيز ڪر نہ تہ توکي حق تعاليٰ اهڙي طرح بد شڪل ڪري ڇڏيندو جهڙي طرح اُن ابليس کي ملڪوتي صورت مان شيطاني صورت ۾

بد شڪل ڪري ڇڏيو جڏهن اُن حضرت سيدنا آدم عَلٰی نَبِیِّنَا وَ عَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَام سان حسد ڪيو ۽ سجدي ڪان انڪار ڪيو ۽ اُنهن تي پنهنجي وڏائي ظاهر ڪئي. (الطبقات الڪبريٰ للشعراني الجزء الثاني ص 67)

حسد شيطان جو هٿيار آهي

ربّ عَزَّوَجَلَّ جي نافرماني ڪري شيطان پاڻ تہ تباھ ۽ برباد ٿي چڪو آهي، هاڻي هو ٻين جي تباهي جي پويان آهي ۽ حسد هِن جو هڪ اهم هٿيار آهي، جيئن جڏهن حضرت سيّدنا نوح عَلٰی نَبِیِّنَا وَ عَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَام جن پنهنجي قوم تي پاڻي جو عذاب اچڻ ڪان پهرين بحڪمِ خداوندي هر جنس جو هڪ هڪ جوڙو ٻيڙي ۾ سوار ڪيو ۽ پاڻ بہ سوار ٿيا تہ پاڻ هڪ اجنبي پوڙهي کي ڏسي پڇيو: توکي ڪنهن ٻيڙي ۾ سوار ڪيو آهي؟ هن چيو: آئون ان ڪري آيو آهيان جو ماڻهن جي دلين ۾ وسوسا وجهان جيئن هن وقت انهن جون دليون مون سان گڏ ۽ بدن اوهان سان گڏ هجن. پاڻ عَلٰی نَبِیِّنَا وَ عَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَام جن ارشاد فرمايو: ”اللّٰه عَزَّوَجَلَّ جا دشمن! ٻيڙي مان لهي وڃ ڇو تہ تون مَردود آهين.“ تہ شيطان چيو: ”آئون ماڻهن کي پنجن شين سان هلاڪت ۾ وجهان ٿو، ٽي شيون تہ اوهان کي هينئر ئي ٻڌائي سگهان ٿو پر ٻہ ڪونہ ٻڌائيندس.“ اللّٰه عَزَّوَجَلَّ حضرت سيّدنا نوح عَلٰی نَبِیِّنَا وَ عَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَام تي وحي نازل فرمائي: اوهان هن کي چئو مون کي ٽن ڪان آگاهي جي ضرورت ڪونهي تون مون کي صرف اهي ٻہ ئي ٻڌائي ڇڏ. شيطان چوڻ لڳو: اهي ٻہ اهڙيون آهن جيڪي مون کي ڪڏهن ڪوڙو نٿيون ڪن ۽ نہ ئي ڪڏهن ناڪام موٽائين ٿيون ۽ انهن سان آئون ماڻهن کي تباهي جي ڪناري تي آڻي بيهاريان ٿو.

انهن مان هڪ حسد آهي ۽ ٻيو حِرص (لالچ) آهي! انهيءَ حسد جي ڪري تہ آئون بارگاهِ اِلٰهي مان تڙجي ملعون ٿيو آهيان ۽ حِرص جي ڪري آدم (عَلَيْهِ السَّلام) کي منع ڪيل شيءَ جي خواهش پيدا ٿي ۽ منهنجو وار ڪامياب ٿي ويو. (تفسير حقي سوره هود تحت الآية 40 ج 4 ص 127)

نفس وشیطان ہوگئے غالب

ان کے چُنگل سے تُو چھڑا یاربّ (وسائلِ بخشش ص۸۷)

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

حسد جا نقصان

حسد جون جيڪي صورتون ناجائز يا ممنوع آهن انهن جو دنيا يا آخرت ۾ ڪوبہ فائدو ڪونهي بلڪ نقصان ئي نقصان آهي پر حيرت آهي حاسد جي ناداني تي جو اهو پوءِ بہ انهيءَ خواهش کي وڌائي ٿو! اعلٰي حضرت، مجدّد دين و ملّت مولانا شاه امام احمد رضا خان عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْحَنَّان فرمائن ٿا: حسد جي برائي بيان ڪرڻ جي محتاج ناهي. (فتاوٰي رضويہ ج 24 ص 427) هڪ ٻي جڳھ تي لکن ٿا: حسد اهڙو مرض آهي جنهن کي لڳي وجي هلاڪ ڪري ڇڏي ٿو. (فتاوٰي رضويه ج 19 ص 420) بهرحال حسد ڪرڻ وارن کي 11 نقصانن کي منهن ڏيڻو پوي ٿو: (1) الله ۽ رسول جي ناراضگي (2) ايمان جي دولت کسجي وڃڻ جو خطرو (3) نيڪيون ضايع ٿي وڃڻ (4) مختلف گناهن ۾ مبتلا ٿي وڃڻ (5) نيڪين جي ثواب کان محروم رهڻ (6) دعا قبول نہ ٿيڻ (7) نصرتِ اِلٰهي کان محرومي (8) ذليل و خوار ٿيڻ (9) سوچڻ سمجهڻ جي صلاحيت گهٽ ٿي وڃڻ (10) پاڻ تي ظلم ڪرڻ (11) بنا

حساب جي جهنم ۾ داخل ٿيڻ.

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

﴿1﴾ اللّٰه ۽ رسول جي ناراضگي

اللّٰه ۽ رسول عَزَّوَجَلَّ و صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم کي راضي ڪرڻ دنيا ۽ آخرت جي گهڻين ڀلائين ۽ ناراض ڪرڻ هزارين بربادين جو سبب آهي. انهيءَ ڪري **اللّٰه** ۽ رسول عَزَّوَجَلَّ و صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي ناراضگي وٺڻ جي جرئت ڪهڙو مسلمان ڪندو، پر حاسد جي بيوقوفي ڏسو جو هُو اهو ڇريائپ وارو ڪم ڪري گذرندو آهي ۽ حسد ڪري ربّ تعالٰي جي ناراضگي جو شڪار ٿي ويندو آهي. **اللّٰه** عَزَّوَجَلَّ جي احڪامن جي مخالفت ڪري گناهن جو بار پنهنجو پاڻ تي کڻي ٿو ۽ **اللّٰه** جي نعمتن جو دشمن ڇورائيندو آهي جيئن ته رسولِ اڪرم، شهنشاهِ بني آدم صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن ارشاد فرمايو: **اللّٰه** عَزَّوَجَلَّ جي نعمتن جا به دشمن ٿيندا آهن. عرض ڪيو ويو: اُهي ڪير آهن؟ ته پاڻ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن ارشاد فرمايو: اُهي جيڪي ماڻهن سان انهي ڪري حسد ڪن ٿا جو **اللّٰه** عَزَّوَجَلَّ پنهنجي فضل و ڪرم سان انهن کي نعمتون عطا فرمايون آهن.

(تفسير ڪبير، البقرة، تحت الآية 109 ج 1 ص 645، والزواجر ج 1 ص 114)

حاسد پنهنجي رب سان مقابلو ڪري ٿو

حضرت سيّدنا ابو اللّيث نصر بن محمد سمر قندي عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللّٰهِ الْقَوِی "تنبيہ الغافلين" ۾ نقل ڪن ٿا: حاسد، پنهنجي ربّ سان پنج طريقن سان مقابلو ڪري ٿو: (1) هر انهيءَ نعمت تي ڪاوڙجي ٿو جيڪا ڪنهن ٻي کي ملي ٿي (2) اُهو ربّ عَزَّوَجَلَّ جي ورهاست تي ناراض

ٿئي ٿو يعني پنهنجي رب عَزَّوَجَلَّ کي چوي ٿو ته اهڙي ورهاست ڇو ڪئي؟ (3) اُهو فضلِ الٰهي عَزَّوَجَلَّ تي بخل ڪري ٿو (4) اُهو الله عَزَّوَجَلَّ جي دوست (يعني مَحسُود) کي رسوا ڪرڻ چاهي ٿو ۽ چاهي ٿو ته اها نعمت هن کان کسجي وڃي (5) اُهو پنهجي دوست يعني ابليس جي مدد ڪري ٿو. (تنبيہ الغافلين ص 97)

حاسد جڻ الله تعاليٰ تي اعتراض ڪري ٿو

حضرت سيدنا امام غزالي عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْوَالِي لکن ٿا: حسد انهي لاءِ تمام وڏو گناهه آهي جو حسد ڪرڻ وارو جڻ الله تعاليٰ تي اعتراض ڪري رهيو آهي ته فُلان ماڻهو انهيءَ نعمت جي قابل نه هو اُن کي اها نعمت ڇو ڏني وئي آهي؟ هاڻي توهان پاڻ ئي سمجهي وٺو ته الله عَزَّوَجَلَّ تي ڪو اعتراض ڪرڻ ڪيترو وڏو گناهه ٿيندو.

(احياءُ العلوم ج 3 ص 243)

کس کے دَر پر میں جاؤں گا مولا
گر تُو ناراض ہوگیا یاربّ (وسائلِ بخشش ص۸۸)

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيبِ! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

حاسد جو مون سان ڪو تعلق ناهي

الله عَزَّوَجَلَّ جي محبوب، داناءِ غيوب، مُنَزَّهٌ عَنِ الْعُيُوب صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن حاسد سان پنهجي بيزاري جو اظهار انهن لفظن ۾ فرمايو آهي: لَيْسَ مِنِّي ذُوْحَسَدٍ وَلَا نَمِيْمَةٍ وَلَا كَهَانَةٍ وَلَا اَنَا مِنْهُ يعني حسد ڪرڻ وارن، چغلي ڪائڻ وارن ۽ جادوگرن جو مون سان ۽ منهنجو انهن سان ڪو تعلق ناهي. (مجمع الزوائد، حديث 13126 ج 8 ص 172)

نہ اُٹھ سکے گا قیامت تلک خدا کی قسم
جسے نبی نے نظر سے گرا کے چھوڑ دیا

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

﴿2﴾ ايمان جي دولت کسجي وڃڻ جو خطرو

ايمان هڪ انڻ مُلهه دولت آهي ۽ هڪ مسلمان جي لاءِ ايمان جي سلامتي کان اهم ڪا به شيءِ نٿي ٿي سگهي پر جيڪڏهن اُهو حسد ۾ مبتلا ٿي وڃي ته ايمان کي خطرا لاحق ٿي وڃن ٿا جيئن ته **الله** عَزَّوَجَلَّ جي پياري حبيب، حبيبِ لبيب، طبيبن جي طبيب صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جن جو فرمانِ عبرت نشان آهي: توهان ۾ پوئين امتن واري بيماري حسد ۽ بُغض عام ٿي وئي آهي، اها ڪوڙڻ واري آهي، آئون نٿو چوان ته وار ڪوڙي ٿي پر اها دين کي ڪوڙي ڇڏيندي آهي. (سنن الترمذي ج 4 ص 228 الحديث 2518)

مفسّرِ شهير حڪيم الامّت حضرت مفتي احمد يار خان عَلَیْہِ رَحْمَۃُ الْحَنَّان هِن حديث پاڪ جي تحت فرمائن ٿا: اهڙي طرح جو دين ۽ ايمان کي جڙ کان ختم ڪري ڇڏيندي آهي ڪڏهن ته انسان بُغض ۽ حسد ۾ اسلام ئي ڇڏي ڏيندو آهي شيطان به انهن ئي بنهي بيمارين جو ماريل آهي. (مرأة المناجيح، ج 6 ص 615)

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

حسد ايمان کي بگاڙي ڇڏي ٿو

نبيءِ پاڪ، صاحبِ لولاڪ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جن جو فرمان عبرت نشان آهي: اَلْحَسَدُ یُفْسِدُ الْاِیْمَانَ کَمَا یُفْسِدُ الصَّبِرُ الْعَسَلَ يعني حسد

ايمان کي اهڙي طرح خراب ڪندو آهي جيئن ايريو ماکي کي خراب ڪندو آهي. (الجامع الصغير للسيوطي ص 232 الحديث 3819)

حضرت علامہ علي قاري عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْبَارِى فرمائن ٿا تہ حسد جو ايمان ۾ فساد پيدا ڪرڻ جو مطلب هيءُ آهي تہ اهو ايمان جي ڪمال ۽ سيني نيڪين کي برباد ڪري ٿو، اها مراد ناهي تہ حسد بلڪل ئي ايمان ختم ڪري ٿو ۽ انهي کي فنا ڪري ڇڏي ٿو.

(مرقاة شرح مشڪوٰة ج 8 ص 773)

مفسّرِ شهير، حڪيم الامت حضرت مفتي احمد يار خان عَلَيْهِ رَحْمَةُ الْحَنَّان فرمائن ٿا: ايريو هڪ ڪڙي (ڪاري) وڻ جو جميل رس آهي، تمام ڪڙو ٿيندو آهي جيڪڏهن ماکي ۾ ملايو وڃي تہ تيز مناڻ ۽ تيز ڪڙاڻ ملي ڪري اهڙو بدترين ذائقو پيدا ٿيندو آهي جو انهيءَ جو چکڻ مشڪل ٿي ويندو آهي، بيو اهي بئي ملي سخت نقصان ده ٿي ويندا آهن، اڪيلي ماکي بہ فائديمند آهي ۽ اڪيلو ايريو بہ فائديمند، پر ملي ڪري ڪجهہ مفيد ناهي بلڪ مُضِر (يعني نقصان ده) آهي جيئن ماکي ۽ گيهہ ملائي ڪري کائڻ سان برص (يعني ڪوڙهہ) جو مرض پيدا ٿيڻ جو انديشو هوندو آهي ائين ئي مڇي ۽ کير.

(مراة المناجيح ج 6 ص 665)

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

حسد ۽ ايمان هڪ جڳهہ جمع ناهن ٿيندا

سرڪارِ مدينہ، سلطانِ با قرينہ، قرارِ قلب و سينہ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم فرمائن ٿا: لَايَجْتَمِعُ فِيْ جَوْفِ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ اَلْاِيْمَانُ وَالْحَسَدُ يعني مؤمن جي دل ۾ ايمان ۽ حسد جمع ناهن ٿيندا. (شعبُ الايمان ج 5 ص 266 حديث 6609)

بوقتِ نزع سلامت رہے مرا ایماں
مجھے نصیب ہو توبہ ہے التجا یاربّ (وسائل بخشش ص ۹۴)

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

يهودي حسد جي ڪري ايمان کان محروم رهيا

سيپارو 1 سورة البقره جي آيت 90 ۾ ارشاد آهي:

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهٖۤ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَّكْفُرُوْا بِمَاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ بَغْيًا اَنْ يُّنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۚ فَبَآءُوْ بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍ ؕ وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ﴿۹۰﴾

ترجموڪنزالايمان: ڪهڙي نہ بُڇڙي مُلهہ تي پاڻ کي خريد ڪيائُون جو الله جي لاٿل (ڪِتاب) کان مُنڪر ٿِين ٿا، هِن ساڙ کان تہ خدا پنهنجي فضل سان پنهنجي جنهن ٻانهي تي وٽيس وحِي موڪلي ٿو سو غضب مٿان غضب جا لائق ٿِيا، ۽ ڪافِرن لاءِ خوار ڪندڙ عذاب آهي.

صدرُالافاضل حضرت علامہ مولانا سيّد نعيم الدّين مراد آبادي عَلَيۡهِ رَحۡمَةُ اللّٰهِ الۡهَادِی انهيءَ آيت جي تحت لکن ٿا: يعني ماڻهو کي پنهنجي ڇوٽڪاري جي لاءِ اهو ئي ڪرڻ گهرجي جنهن مان رهائي جي اميد هجي، يهودين اهو برو سودو ڪيو جو الله جي نبي ۽ ان جي ڪتاب جا منڪر ٿي ويا. يهودين جي خواهش هئي تہ ختمِ نبوت جو منصب بني اسرائيل مان ڪنهن کي ملي جڏهن ڏنو تہ اهي محروم رهيا ۽ بني اسماعيل نوازيا ويا تہ حسد (جي سبب) کان منڪر ٿي ويا ۽ مختلف قسمن جي عذاب جا حقدار ٿيا. (خزائن العرفان، ص31)

حسد ڪرڻ واري جو بُرو خاتمو

حضرت سيدنا فُضيل بن عِياض عَلَيۡهِ رَحۡمَةُ اللّٰهِ الرَّازِق پنهنجي هڪ

شاگرد جي سڪرات جي وقت تشريف وٺي آيا ۽ اُن وٽ ويهي ڪري سوره ءِ يٰس پڙهڻ لڳا. تہ اُن شاگرد چيو: "سوره ءِ يٰس پڙهڻ بند ڪري ڇڏيو." پوءِ پاڻ رَحْمَةُ اللهِ تَعَالٰی عَلَيْه اُن کي ڪلمي شريف جي تلقين فرمائي.[1] هُن چيو: "آئون هرگز اهو ڪلمو نہ پڙهندس آئون اِن کان بيزار آهيان." بس انهن ئي لفظن تي اُن جو موت واقع ٿي ويو. حضرت سيدنا فضيل رَحْمَةُ اللهِ تَعَالٰی عَلَيْه کي پنهنجي شاگرد جي بُري خاتمي جو سخت صدمو ٿيو، چاليهہ ڏينهن تائين پنهنجي گهر ۾ ويٺا روئيندا رهيا. چاليهہ ڏينهن کان پوءِ پاڻ رَحْمَةُ اللهِ تَعَالٰی عَلَيْه جن خواب ۾ ڏٺو تہ ملائڪ اُن شاگرد کي جهنم ۾ گِهلي رهيا آهن. پاڻ رَحْمَةُ اللهِ تَعَالٰی عَلَيْه جن اُن کان معلوم فرمايو: ڪهڙي سبب کان الله عَزَّوَجَلَّ تنهنجي مَعرفت کسي ورتي؟ تنهنجو مقام تہ تمام بلند هو! هُن جواب ڏنو: ٽن عيبن جي ڪري: (1) چغلي جو آئون پنهنجي ساٿين کي ڪجهہ ٻڌائيندو هئس ۽ اوهان کي ڪجهہ ٻيو (2) حسد جو آئون پنهنجي ساٿين سان حسد ڪندو هئس (3) شراب نوشي جو هڪ بيماري کان شفا حاصل ڪرڻ جي غرض سان طبيب جي مشوري تي هر سال شراب جو هڪ گلاس پيئندو هئس. (منهاج العابدين، ص 151)

شيخِ طريقت، امير اهلسنت دَامَتْ بَرَكَاتُهُمُ الْعَالِيَه هِن حڪايت کي نقل ڪرڻ کان پوءِ پنهنجي رسالي "بُري خاتمي جا اسباب" جي صفحي 8 تي لکن ٿا: مٺا مٺا اسلامي ڀائرو! خوفِ خدا کان ڏڪي وڃو! ۽ گهٻرائي ڪري پنهنجي معبودِ برحق عَزَّوَجَلَّ کي راضي ڪرڻ جي لاءِ اُن جي بارگاهِ بيڪس پناهہ ۾ جهڪي وڃو. آهہ! چغلي، حسد، شراب

---

(1) مرڻ واري کي اهو نہ چيو وڃي تہ ڪلمو پڙهہ بلڪ تلقين جو صحيح طريقو هي آهي تہ سڪرات واري وٽ وڏي آواز سان ڪلمي شريف جو وِرد ڪيو وڃي تہ جيئن هُن کي بہ ياد اچي وڃي.

نوشي جي سبب وليءَ ڪامل جو شاگرد ڪفريہ ڪلمات چئي ڪري مَريو. صَدرُالشَّريعَه بَدرُالطَّريقه حضرت علامہ مولانا مفتي محمد امجد علي اعظمي عَلَيۡهِ رَحۡمَةُ اللهِ الۡقَوِی فرمائن ٿا: مرندي وقت معاذالله جنهن جي زبان مان ڪفريہ ڪلمو نڪتو تہ ڪفر جو حڪم نہ ڏينداسين جو ممڪن آهي تہ موت جي سختي ۾ عقل ويندو رهيو هجي ۽ بيهوشي ۾ اِهو ڪلمو نڪتو هجي.

(بهارِ شريعت ج 1 ص 809 بحوالہ درِ مختار ج 3 ص 96)

اسان جو ڇا ٿيندو؟

الله عَزَّوَجَلَّ اسان جي حالِ زار تي ڪرم فرمائي، سڪرات جي وقت خبر ناهي اسان جو ڇا ٿيندو! آہ! اسان تمام گهڻا گناهہ ڪري چُڪا آهيون، نيڪين جو ذرو بہ نہ آهي، اسان دعا ڪريون ٿا: اي الله عَزَّوَجَلَّ! سڪرات جي وقت اسان وٽ شيطان نہ اچن بلڪ رَحۡمَةٌ لِّلۡعٰلَمِين صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن ڪرم فرمائن. (بُري خاتمي جا اسباب ص 29)

نزع کے وقت مجھے جلوۂ محبوب دکھا
تیرا کیا جائے گا میں شاد مروں گا یا رب

صَلُّوۡا عَلَی الۡحَبِيۡب! صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

﴿3﴾ نيڪيون ضايع ٿي وڃڻ

آخرت جون نعمتون حاصل ڪرڻ جي لاءِ نيڪين جو خزانو پاڻ وٽ هئڻ بيحد ضروري آهي پر پهريان تہ شيطان اسان کي نيڪيون ڪمائڻ نٿو ڏي ۽ جيڪڏهن اسان اُن کي هارائي ٿوريون گهڻيون نيڪيون جمع ڪري ئي ونون تہ اُن جي پوري ڪوشش هوندي آهي تہ ڪنهن طرح سان اسان جون نيڪيون ضايع ٿي وڃن

تنهن ڪري اُهو اسان کي اهڙن گناهن ۾ مبتلا ڪرڻ جي ڪوشش ڪري ٿو جيڪي نيڪين کي ڳِهي وڃن ٿا. اُنهن ئي گناهن مان هڪ حسد بہ آهي، حسد جي نحوست سان نيڪين جي خزاني کي ڄڻ سُرو لڳي وڃي ٿو ۽ اُهو ضايع ٿيڻ شروع ٿي وڃي ٿو. نبيءِ اڪرم نورِ مُجَسَّم صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم **جن ارشاد فرمايو:** اِيَّاكُمْ وَالْحَسَدَ فَاِنَّ الْحَسَدَ يَاْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَاْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ يعني حسد کان بچو اهو نيڪين کي اهڙي طرح کائي ٿو جيئن باھ سُڪَل ڪاٺي کي.

(سنن ابي داؤد ج 4، ص 360، الحديث: 4903)

حضرت علامہ علي قاري عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْبَارِى فرمائن ٿا: يعني توهان مال، دنياوي عزت ۽ شهرت ۾ ڪنهن سان حسد ڪرڻ کان بچو ڇاڪاڻ تہ حاسد حسد سبب اهڙا اهڙا گناھ ڪري ويهي ٿو جيڪي اُن جي نيڪين کي اهڙي طرح ختم ڪري ڇڏين ٿا جيئن باھ ڪاٺي کي! مثلاً حاسد محسود جي غيبت ۾ مبتلا ٿي ويندو آهي جنهن جي سبب اُن جون نيڪيون محسود جي حوالي ڪيون وڃن ٿيون، ائين محسود جي نعمتن ۽ حاسد جي حسرتن ۾ اضافو ٿي ويندو آهي! (مرقاة المفاتيح ج 8 ص 772 ملخصاً)

تُلیں میرے اعمال میزاں پہ جس دم
پڑے اِک بھی نیکی نہ کم یا الٰہی (وسائل بخشش ص ۸۲)

﴿4﴾ مختلف گناهن ۾ مبتلا ٿي وڃڻ

ڪجھ بيماريون اهڙيون بہ هونديون آهن جن جو علاج جيڪڏهن وقت تي نہ ڪيو وڃي تہ اُهي ٻين بيمارين جو سبب بڻجن ٿيون اهڙي ئي طرح ڪجھ گناھ اهڙا هوندا آهن جن ۾ مبتلا

ٿي ڪري انسان گناهن جي ڍبڻ ۾ ڦاسندو ويندو آهي. حسد ۾ انهن ئي مان هڪ آهي. حسد سبب انسان غيبت، تهمت، عيب ڪولڻ، چغلي، ڪوڙ، مسلمان کي تڪليف ڏيڻ، قطع رحمي (يعني عزيزن سان تعلق ٽوڙڻ)، جادو ۽ شَماتت (يعني ڪنهن جي پريشاني تي خوشي محسوس ڪرڻ) جهڙي بُرين ۽ بيهوده حرڪتن ۾ مبتلا ٿي وڃي ٿو بلڪ ڪڏهن ڪڏهن تہ مَحسود کي قتل بہ ڪري ڇڏيندو آهي. اچو ڏسون ٿا تہ حاسد ڇا جي ڪري انهن بُراين ۾ مبتلا ٿئي ٿو.

حسد، غيبت ۽ تهمت

جيئن تہ حاسد جي دلي خواهش هوندي آهي تہ محسود کان اُن جون نعمتون ڪسجي وڃن يا اُن جي مقام ۽ مرتبي ۾ گهٽتائي ٿي وڃي، يا فلاڻي نعمت اُن کي ملي ئي نہ. اِنهي خواهش جي پوري ڪرڻ لاءِ اُهو محسود کي ماڻهن جي نظرن ۾ ڪِيرائڻ جي ڪوشش ڪري ٿو، اهڙي طرح هُو ماڻهن جي سامهون هُن جون ڪوڙيون سچيون بُرايون بيان ڪري ٿو ۽ اُن تي الزام هڻي بهتان بڌي ٿو پر اِن ڪوشش ۾ خود اُن جا پنهنجا هٿ غيبت، تهمت ۽ عيب ڪولڻ جي غلاظت سان گندا ٿي وڃن ٿا ۽ اُن کي احساس بہ ناهي ٿيندو تہ اُهو پاڻ کي هلاڪت جي لاءِ پيش ڪري چڪو آهي.

غيبت جون 20 تباهہ ڪاريون

دعوتِ اسلامي جي اشاعتي اداري مڪتبة المدينہ جي شايع ٿيل 504 صفحن تي مشتمل ڪتاب "**غيبت جون تباهہ ڪاريون**" جي صفحي 2 تي **امير اهلسنت** مُدَّظِلُّهُ الْعَالِي لکن ٿا: قرآن و حديث ۽ بزرگانِ دين رَحِمَهُمُ اللهُ الْمُبِيْن جي قولن مان منتخب ڪيل غيبت جي 20 تباهہ ڪارين

تي هڪ مثاچري نظر وجهو، شايد خوف رکندڙن جو لونءُ لون
ڪاندارجي وڃي! دل جهلي ڪري ملاحظ فرمايو.

۞ غيبت (گلا) ايمان کي ڪَپي ڇڏيندي آهي ۞ غيبت بُري
خاتمي جو سبب آهي ۞ ڪثرت سان غيبت ڪرڻ واري جي دعا
قبول نٿي ٿئي ۞ غيبت سان نماز روزي جي نورانيت هلي ويندي
آهي ۞ غيبت سان نيڪيون برباد ٿي ويندِيون آهن ۞ غيبت
نيڪيون ساڙي ڇڏيندي آهي ۞ غيبت ڪرڻ وارو توبهہ ڪري به
وٺي تڏهن به سڀني کان آخر ۾ جنت ۾ داخل ٿيندو، مطلب ته غيبت
ڪبيره گناهہ قطعي حرام ۽ جهنم ۾ وٺي وڃڻ وارو ڪم آهي ۞
غيبت زنا کان سخت تر آهي ۞ مسلمان جي غيبت ڪرڻ وارو
وياج کان به وڏي گناهہ ۾ گرفتار آهي ۞ غيبت کي جيڪڏهن سمنڊ
۾ وڌو وڃي ته سڄو سمنڊ بدبودار ٿي وڃي ۞ غيبت ڪرڻ واري
کي جهنم ۾ مردار کائڻو پوندو ۞ غيبت مئل ڀاءُ جو گوشت کائڻ
جي برابر آهي ۞ غيبت ڪرڻ وارو قبر جي عذاب ۾ گرفتار ٿيندو
۞ غيبت ڪرڻ وارو ٽامي جي ننهن سان پنهنجي چهري ۽ سيني
کي بار بار ڇِلي رهيو هو ۞ غيبت ڪرڻ واري کي اُن جي پاسن
مان گوشت ڪٽي ڪري کارايو پئي ويو ۞ غيبت ڪرڻ
وارو قيامت ۾ ڪتي جي شڪل ۾ اُٿندو ۞ غيبت ڪرڻ وارو
دوزخ جو ڀولڙو هوندو ۞ غيبت ڪرڻ واري کي دوزخ ۾ پنهنجو
ئي گوشت کائڻو پوندو ۞ غيبت ڪرڻ وارو دوزخ جي ٻڙڪندڙ
پاڻي ۽ باهہ جي وچ ۾ موت گهرندو ڊوڙي رهيو هوندو ۽ اُن مان
جهنمي به بيزار هوندا ۞ غيبت ڪرڻ وارو سڀني کان پهرين جهنم

۾ ويندو.

مجھے غیبتوں سے بچا یاالٰہی بچوں چُغلیوں سے سدا یاالٰہی
کبھی بھی لگاؤں نہ تہمت کسی پر دے توفیقِ صِدق و وَفا یاالٰہی

صَلُّوا عَلَی الْحَبِیب! صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

حسد ۽ چغلي

حاسد جي پهرين ڪوشش محسود کان متاثر ٿيڻ وارن کي بدظن ڪرڻ هوندي آهي، سازشون ڪري محسود کي بدنام ڪرڻ اُن جي لاءِ سڪون جو باعث هوندو آهي، اهڙي طرح هُو محبتن جي قينچي ”چغلي“ استعمال ڪندو آهي ۽ پنهنجي ڪلهن تي هڪ بي گناهه جو بار رکي وني ٿو. چغل خور جي عبرتناڪ انجام جي هڪ ڏڪائيندڙ روايت ملاحظه ڪريو: جيئن ته نبيءِ آخرالزمان، شهنشاهِ ڪون و مڪان صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جو فرمانِ عبرت نشان آهي: چئن قِسمن جا دوزخي جيڪي حَمِيۡم ۽ جَحِيۡم (يعني ٻڙڪندڙ پاڻي ۽ باهه) جي وچ ۾ ڀڄندا ڦرندا، وَيل و ثُبُور (يعني هلاڪت) گهرندا هوندا. انهن مان هڪ شخص اهو هوندو جيڪو پنهنجو گوشت کائيندو هوندو. دوزخي چوندا: هِن بد بخت کي ڇا ٿيو آهي جنهن اسان جي تڪليف ۾ اضافو ڪري ڇڏيو آهي؟ چيو ويندو: هي ”بدبخت“ ماڻهن جو گوشت کائيندو (يعني گلا ڪندو) ۽ چغلي ڪندو هو.

(الغيبة النميمة لا بن ابي الدنيا ص 89 رقم49)

سنوں نہ فُحش کلامی نہ غیبت وچغلی
تری پسند کی باتیں فقط سنا یاربّ (وسائلِ بخشش ص۹۳)

حسد ۽ ڪوڙ

جيڪڏهن محسود جي باري ۾ غلط تاثر ڦهلائڻ جي لاءِ ڪا سچي ڳالهه نہ ملي تہ حاسد ٻُرن مقصدن ڪي پوري ڪرڻ جي لاءِ پنهنجي زبان کي ڪوڙ جي گندگي سان ناپاڪ ڪرڻ کان ناهي مُڙندو ائين هُو جهنم ۾ وٺي وڃڻ واري هڪ ٻي ڪم ۾ مبتلا ٿي ويندو آهي. فتاويٰ رضويہ جلد اول صفحو 720 تي آهي: ڪوڙ ۽ غيبت معنوي نجاست (يعني باطني گندگيون) آهن ۽ تنهن ڪري ڪوڙي جي وات مان اهڙي ڌپ نڪرندي آهي جو حفاظت جا فرشتا اُن وقت اُن وٽان پري هٽي ويندا آهن جيئن تہ حديث ۾ آهي، رسول الله صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن فرمايو: اِذَا كَذَبَ الْعَبْدُ تَبَاعَدَ عَنْهُ الْمَلَكُ مِيْلًا مِنْ نَتْنِ مَا جَاءَ بِهٖ يعني جڏهن ٻانهو ڪوڙ ڳالهائيندو آهي، اُن جي بدبو کان ملائڪ هڪ ميل پري ٿي ويندو آهي.

(سنن ترمذي ج 3 ص 392 حديث 1979) (فتاويٰ رضويہ، ج 1، ص 720)

ڪتي جي شڪل ۾ بدلجي ويندو

الله جا مشهور ولي حضرت سيدنا حاتمِ اصم عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْاَكْرَم فرمائن ٿا اسان کي اها ڳالهہ پهتي آهي: غيبت ڪرڻ وارو جهنم ۾ ٻولڙي جي شڪل ۾ بدلجي ويندو، ڪوڙو جهنم ۾ ڪتي جي شڪل ۾ بدلجي ويندو ۽ حاسد جهنم ۾ سُوئر جي شڪل ۾ بدلجي ويندو.

(تنبيہ المغترين ،ص 194)

میں جھوٹ نہ بُولوں کبھی گالی نہ نِکالوں
اللہ مَرَض سے تُو گناہوں کے شِفا دے (وسائلِ بخشش ص ۱۰۳)

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

حسد ۽ بدگماني

حاسد پنهنجي غلط سوچ سبب محسود جي هر ڪم ۽ ڳالهہ ۾ بُرا پهلو تلاش ڪندو آهي ۽ بدگماني ۾ مبتلا ٿي ”هلاڪت جي ڪڏ“ ۾ وڃي پوندو آهي ڇاڪاڻ تہ اِن هڪڙي گناهہ جي ڪري ٻيا ڪيترائي گناهہ ٿي پوندا آهن مثال طور:

(1) جيڪڏهن سامهون واري تي ان جو اظهار ڪيو تہ اُن جي دل آزاري جو قوي امڪان آهي ۽ بنا شرعي اجازت مسلمان جي دل آزاري حرام آهي. حضور پاڪ صاحبِ لولاڪ، سياحِ افلاڪ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن فرمايو: جنهن شخص ڪنهن مسلمان کي ايذاءُ ڏنو اُن مون کي ايذاءُ ڏنو ۽ جنهن مون کي ايذاءُ ڏنو، اُن الله تعاليٰ کي ايذاءُ ڏنو. (المعجم الاوسط ج 2 ص 386، الحديث 3607)

(2) جيڪڏهن اُن جي غير موجودگي ۾ ڪنهن ٻئي سان اظهار ڪيو تہ غيبت آهي ۽ مسلمان جي غيبت ڪرڻ حرام آهي. قرآن پاڪ ۾ ارشاد آهي:

وَلَا يَغْتَبْ بَّعْضُكُمْ بَعْضًا ؕ اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَّاْكُلَ لَحْمَ اَخِيْهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوْهُ ؕ (پ 26 الحجرات 12)

ترجموڪنزالايمان: ۽ هڪ ٻئي جي گلا نہ ڪريو ڇا توهان مان ڪو پسند ڪندو جو پنهنجي مُئل ڀاءُ جو گوشت کائي، اهو توهان کي نہ وڻندو.

حُجَّةُ الاسلام امام محمد غزالي عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْوَالِي (المتوفيٰ 505 ھ) ارشاد فرمائن ٿا: ”مسلمانن سان بدگماني رکڻ شيطان جي مڪر ۽ فريب جي ڪري ٿئي ٿي، بيشڪ ڪجھ گمان گناهہ هوندا آهن ۽ جڏهن ڪو شخص ڪنهن جي باري ۾ بدگماني کي دل ۾ جمائي وٺي ٿو تہ شيطان اُن کي اُڀاري ٿو تہ هُو زبان سان اُن جو اظهار ڪري اهڙي

طرح اهو شخص غيبت ڪري هلاڪت جو سامان ڪري وني ٿو يا پوءِ اهو ان جا حق پورا ڪرڻ ۾ ڪوتاهي ڪري ٿو يا پوءِ ان کي حقير ۽ پاڻ کي بهتر سمجهي ٿو ۽ اهي تمام شيون هلاڪ ڪرڻ واريون آهن. (الحديقة الندية ج 2 ص 8)

(3) بدگماني جي نتيجي ۾ تَجَسُّس پيدا ٿئي ٿو ڇاڪاڻ ته دل صرف گمان تي صبر نٿي ڪري بلڪ تحقيق (جانچ پڙتال) گُهري ٿي جنهن جي وجهه سان انسان تَجَسُّس ۾ وجي پوي ٿو ۽ اهو به منع آهي. **اللّٰه** تعاليٰ ارشاد فرمايو:

وَّلَا تَجَسَّسُوْا (پ 26 الحجرات 12) **ترجموڪنزالايمان:** ۽ عيب تلاش نه ڪريو

صدرُالافاضل حضرت مولانا سيد محمد نعيم الدين مراد آبادي عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْهَادِی (المتوفيٰ 1367ھ) هِن آيت جي تحت تفسير خزائن العرفان صفحي 950 تي لکن ٿا: يعني مسلمانن جي عيب جوئي نه ڪريو ۽ انهن جي لِڪيل حال جي ڳولا ۾ نه رهو جنهن کي **اللّٰه** تعاليٰ پنهنجي ستاري سان لِڪايو آهي.

ڪسی کی خامیاں دیکھیں نہ میری آنکھیں اور
سنیں نہ کان بھی عیبوں کا تذکرہ یاربّ (وسائل بخشش ص۹۹)

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

حسد ۽ قطع رحمي

جيڪڏهن محسود حاسد جي ويجهن رشتيدارن مان هجي ته اُن سان خير خواهي ڪري صلهءِ رحمي جا تقاضا پورا ڪرڻ جي بدران قطعِ رحمي (يعني رشتيدارن سان تعلق ٽوڙي ڇڏڻ) جي راهه اختيار

ڪري ٿو ۽ پاڻ کي شريعت جو نافرمان ثابت ڪري ٿو. ”طبراني“ ۾ حضرتِ سيدنا اعمش رَحْمَةُ اللهِ تَعَالٰی عَلَيْه کان منقول آهي، حضرت سيدنا عبدالله ابنِ مسعود رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنْهُ هڪ دفعي صبح جي وقت مجلس ۾ تشريف فرما هئا، انهن فرمايو: آئون قاطِع رحم (يعني رشتا ٽوڙڻ واري کي) الله عَزَّوَجَلَّ جو قسم ڏيان ٿو ته اُهو هِتان کان اُٿي وڃي ته جيئن اسان الله تعاليٰ کان مَغْفِرت جي دعا ڪريون چاڪاڻ ته قاطع رحم (يعني رشتا ٽوڙڻ واري) تي آسمان جا دروازا بند رهندا آهن. (يعني جيڪڏهن اُهو هِتي موجود رهندو ته رحمت نه لهندي ۽ اسان جي دعا قبول نه ٿيندي) (المعجم الكبير ج 9 ص 158 رقم 8793)

رہیں بھلائی کی راہوں میں گامزن ہردَم
کریں نہ رُخ مِرے پاؤں گناہ کا یاربّ

حسد ۽ مسلمانن کي تڪليف ڏيڻ

مَحسُود جي تڪليف حاسد کي راحت ڏيندي آهي، انهي لاءِ حاسد ان کي تڪليف پهچائڻ جو ڪو موقعو ضايع ناهي ڪندو باوجود ان جي جو ڪنهن مسلمان کي تڪليف ڏيڻ مسلمان جو ڪم ناهي بلڪ اُنهي کي ته گهرجي ته پنهنجي اسلامي ڀاءُ کي تڪليف کان بچائي. الله عَزَّوَجَلَّ جي محبوب، داناءِ غُيوب، مُنزّهٌ عَنِ العُيُوب صَلَّى اللهُ تَعَالٰی عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جو فرمانِ هدايت نشان آهي: (ڪامل) مسلمان اُهو آهي جنهن جي زبان ۽ هٿ سان مسلمانن کي تڪليف نه پهچي. (صحيح البخاري ج 1 ص 15، حديث 10) پر حسد جو ماريل شخص محسود جي تڪليف ۾ ئي خوشي محسوس ڪري ٿو انهي لاءِ موقعو ملندي ئي اُن سان بدسلوڪي به ڪري ٿو ڪڏهن ڪڏهن ته اُن جي خلاف

سازشون بہ ڪندو آهي پر پاڻ پسِ پرده رهي ٿو تہ جيئن محسود ڪي ان جي حرڪتن جي خبر نہ پئجي سگهي.

مسلمان ڪي تڪليف ڏيڻ ڪيئن؟

ڪنهن مسلمان جي بنا شرعي سبب جي دل آزاري گناهہ حرام ۽ جهنم ۾ وٺي وڃڻ وارو ڪم آهي. ٻنهي جهانن جي سلطان صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جو فرمانِ عبرت نشان آهي: مَنْ اٰذٰی مُسْلِمًا فَقَدْ اٰذَانِیْ وَمَنْ اٰذَانِیْ فَقَدْ اٰذَی اللّٰہ يعني جنهن (بلاوجہ شرعي) ڪنهن مسلمان ڪي ايذاءُ ڏنو اُن مون ڪي ايذاءُ ڏنو ۽ جنهن مون ڪي ايذاءُ ڏنو اُن **الله** عَزَّوَجَلَّ ڪي ايذاءُ ڏنو. (المعجم الاوسط ج 2 ص 386، حديث 3607) **الله** ۽ رسول عَزَّوَجَلَّ و صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم ڪي ايذاءُ ڏيڻ وارن جي باري ۾ **الله** عَزَّوَجَلَّ سيپاري 22 سورة الاحزاب آيت 57 ۾ ارشاد فرمائي ٿو:

اِنَّ الَّذِیْنَ یُؤْذُوْنَ اللّٰہَ وَرَسُوْلَہٗ لَعَنَھُمُ اللّٰہُ فِی الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَۃِ وَاَعَدَّ لَھُمْ عَذَابًا مُّھِیْنًا ﴿۵۷﴾

ترجمو ڪنزالايمان: بيشڪ جيڪي تڪليف ڏين ٿا الله ۽ ان جي رسول ڪي انهن تي الله جي لعنت آهي دُنيا ۽ آخرت ۾ ۽ الله انهن جي واسطي ذلت جو عذاب تيار ڪري رکيو آهي.

ہمیشہ ہاتھ بھلائی کے واسطے اُٹھیں
بچانا ظُلم وستم سے مجھے سدا یاربّ (وسائل بخشش ص۹۶)

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

حسد ۽ جادو ٽوڻو

ڪنهن شرير ۽ بدڪار شخص جو مخصوص عمل جي ذريعي عام عادت جي خلاف ڪو ڪم ڪرڻ جادو چورائي ٿو. (شرح المقاصد ج

3 ص 332) محسود کي نقصان پهچائڻ جي ڪوشش ۾ حاسد جادو ٽوڻي جهڙا شرمناڪ ڪم بہ ڪري وجهندو آهي. جادو ٽوڻي ڪرائڻ جي چڪر ۾ ڪجھ دفعا اُهو پاڻ جعلي (ڪوڙن) جادوگرن، عاملن جي وَر چڙهي ويندو آهي ۽ ان کي فائدي جي بدران نقصان ٿيندو آهي.

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

حسد ۽ شَماتت

محسود کي تڪليف ۾ ڏسي ڪري حاسد خوشي ۾ نہ ماپندو آهي (يعني انتهائي خوش ٿيندو آهي) ۽ سمجهندو آهي منهنجي ڪوششن جو ثمر ملي ويو پر اُن نادان کي اها خبر ناهي هوندي اُهو پاڻ هڪ بي آفت ۾ مبتلا ٿي ويو آهي، جيئن تہ ”اِحياءُ العُلوم“ ۾ آهي: حسد جي هڪ آفت اِها بہ آهي جو اِن ۾ شَماتت يعني پنهنجي مسلمان ڀاءُ جي مصيبت تي خوشي جو اظهار ڪرڻ بہ ڏنو ويو آهي. **الله** عَزَّوَجَلَّ جو فرمانِ عاليشان آهي:

اِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَاِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَّفْرَحُوْا بِهَا

ترجموڪنزالايمان: جيڪڏهن اوهان سان ڪا ڀلائِي ٿئي تہ اُنهن کي بُرو ٿو لڳي ۽ اوهان کي ڪا تڪلِيف پُهچي ٿِي تہ هُو خوش ٿِين ٿا. (پ 4 آل عمران 120)

حضرت سيّدنا امام محمد بن محمد غزالي عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْوَالِي لکن ٿا: هِن آيت ۾ خوشي مان مراد شَماتت (ڪنهن جي نقصان تي خوش ٿيڻ) آهي ۽ حسد ۽ شَماتت هڪ ٻئي سان ڳانڍاپيل آهن.

(احياءالعلوم، ج 3 ص 234)

ڪِٿي توهان اِن پريشاني ۾ مبتلاء نہ ٿي وڃو

ڪنهن جو گهر سڙندي ڏسي خوش نہ ٿيڻ گهرجي ڇاڪاڻ تہ

اُن جي گهر کي ساڙڻ واري باھ اوھان جي گهر تائين بہ پهچي سگهي ٿي، جيئن تہ رسول اکرم، نور مجسّم صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جو فرمانِ نصيحت نشان آهي: لَاتُظْهِرِ الشَّمَاتَةَ لِاَخِيْكَ فَيَرْحَمَهُ اللّٰهُ وَيَبْتَلِيْكَ يعني پنهنجي ڀاءُ جي پريشاني تي خوشي جو اظهار نہ ڪريو ڪِٿي الله عَزَّوَجَلَّ اُن کي اِن کان نجات ڏيئي ڪري توھان کي اُن ۾ مبتلا نہ فرمائي ڇڏي. (جامع الترمذي ج 4 ص 227، حديث 2514)

حاسد ڪڏهن خوش ٿيندو آهي؟

حضرت سيدنا امير معاويہ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ فرمائن ٿا: آئون هر شخص کي راضي ڪري سگهان ٿو سواءِ اُن شخص جي جيڪو منهنجي ڪنهن نعمت سان حسد ڪري ٿو ڇاڪاڻ تہ اھو انهي ئي وقت راضي ٿيندو جڏهن اها نعمت مون کان کسجي ويندي.
(الزواجر عن اقتراف الكبائر ج 1 ص 116)

کریں نہ تنگ خیالاتِ بد کبھی، کردے
شُعُور و فکر کو پاکیزگی عطا یاربّ (وسائلِ بخشش ص ۹۳)

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

حسد ۽ قتل

حسد جو مرض ڪڏهن ڪڏهن ايترو بگڙي ويندو آهي جو حاسد محسود کي قتل بہ ڪري ڇڏيندو آهي، جيئن تہ دافع رنج و ملال، صاحبِ جود و نوال صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن جو فرمانِ عاليشان آهي: حسد کان بچندا رهو ڇاڪاڻ تہ حضرت آدم (عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَام) جي ٻن پُٽن مان هڪ ٻي کي حسد ئي جي بنياد تي قتل ڪيو هو، تنهن

ڪري حسد هر خطا جي جڙ آهي.

(جامع الاحاديث للسيوطي الحديث: 9314 ج 3 ص 390 ملخصاً)

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

سڀ کان پهريون قاتل ۽ مقتول

روءِ زمين تي سڀ کان پهريون قاتل قابيل ۽ سڀ کان پهريون مقتول (يعني قتل ٿيندڙ) حضرت سيدنا هابيل رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ آهن، اهي ٻئي حضرت آدم عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَام جا فرزند آهن. انهن جو واقعو هن طرح آهي ته حضرت سيدتنا حوا رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهَا جي هر حمل ۾ هڪ ڇوڪرو ۽ هڪ ڇوڪري پيدا ٿيندا هئا ۽ هڪ حمل جي ڇوڪري جو ٻي حمل جي ڇوڪريءَ سان نڪاح ڪرايو ويندو هو. انهي دستور جي مطابق حضرت آدم عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَام جن قابيل جو نڪاح ”ليوذا“ سان ڪرڻ چاهيو جيڪا حضرت سيدنا هابيل رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ سان گڏ پيدا ٿي هئي. پر قابيل انهي تي راضي نه ٿيو ڇاڪاڻ ته اِقليما وڌيڪ خوبصورت هئي ان ڪري هُو اُن جو طلبگار ٿيو. حضرت سيدنا آدم عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَام جن هُن کي سمجهايو ته اِقليما توسان گڏ پيدا ٿي آهي ان ڪري هُوءَ تنهنجي ڀيڻ آهي اُن سان تنهنجو نڪاح نٿو ٿي سگهي پر قابيل پنهنجي ضد تي اڙيو رهيو. آخرڪار حضرت آدم عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَام جن اهو حڪم ڏنو ته توهين ٻئي پنهنجون پنهنجون قربانيون ربّ عَزَّوَجَلَّ جي دربار ۾ پيش ڪريو، جنهن جي قرباني مقبول ٿيندي اهو ئي اِقليما جو حقدار ٿيندو. انهي زماني ۾ قرباني جي مقبوليت جي اها نشاني هئي جو آسمان تان هڪ باهه لهي ڪري ان کي کائي ويندي هئي. اهڙي طرح قابيل ڪڻڪ جا ڪجهه سنگ

۽ سيدنا حضرت هابيل رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنۡہُ جن هڪ ٻڪري قرباني جي لاءِ پيش ڪئي. آسماني باهہ حضرت سيدنا هابيل رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنۡہُ جي قرباني کي کائي ورتو ۽ قابيل جي ڪڻڪ کي ڇڏي ڏنو. انهيءَ ڪري قابيل جي دل ۾ بُغض ۽ حسد پيدا ٿيو ۽ اُن سيدنا هابيل رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنۡہُ کي قتل جي ڌمڪي ڏني. حضرت سيدنا هابيل رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنۡہُ جن چيو تہ قرباني قبول ڪرڻ **اللّٰه** عَزَّوَجَلَّ جو ڪم آهي ۽ اُهو متقي ٻانهن ئي جي قرباني قبول ڪندو آهي، جيڪڏهن تون متقي هُجين ها تہ ضرور تنهنجي قرباني قبول ٿئي ها. گڏ ئي اهو بہ چئي ڇڏيائين تہ جيڪڏهن تون منهنجي قتل جي لاءِ هٿ وڌائيندين تہ آئون توتي پنهنجو هٿ نہ ڪڍندس ڇاڪاڻ تہ آئون پنهنجي ربّ عَزَّوَجَلَّ کان ڊڄان ٿو. پر قابيل تي انهن ڳالهين جو ڪو اثر نہ ٿيو ۽ موقعو ملندي ئي هُن پنهنجي ڀاءُ حضرت سيدنا هابيل رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنۡہُ کي قتل ڪري ڇڏيو. قتل جي وقت پاڻ رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنۡہُ جي عمر ويهہ سال هئي ۽ قتل جو اهو حادثو مڪي شريف ۾ جبلِ ثور وٽ يا جبلِ حرا جي وادي ۾ ٿيو ۽ ڪِن عالمن جو چوڻ آهي تہ بصره ۾ جنهن جڳهہ مسجدِ اعظم نهيل آهي، اڱاري جي ڏينهن اهو واقعو ٿيو. (واللّٰه تعاليٰ اعلم) جڏهن قابيل حضرت سيدنا هابيل رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنۡہُ کي قتل ڪري ڇڏيو، جيئن تہ ان کان پهرين ڪو ماڻهو مئو ئي ڪونہ هو ان لاءِ قابيل حيران هو تہ ڀاءُ جي لاش جو ڇا ڪريان. اهڙي طرح ڪيترن ئي ڏينهن تائين هو لاش کي پنهنجي پُٺي تي کڻي ڦِريو. پوءِ اُن ڏٺو تہ ٻہ ڪانگ پاڻ ۾ وڙهيا ۽ هڪڙي ٻئي کي ماري ڇڏيو. پوءِ زنده ڪانگ پنهنجي چهنب ۽ پيرن سان زمين کوٽي ڪري هڪ کڏو کوٽيو ۽ اُن ۾ مري ويل

ڪانگ کي وجهي ڪري مٿي سان پوري ڇڏيو. اهو منظر ڏسي ڪري قابيل کي معلوم ٿيو تہ مُردي جي لاش کي زمين ۾ دفن ڪرڻ گھرجي. اهڙي طرح هُن قبر ڪوٽي ڪري اُن ۾ ڀاءُ جي لاش کي دفن ڪري ڇڏيو. (مدارڪ التنزيل، المائدة ،تحت الآية 31،ص 282)

قابيل جو عبرتناڪ انجام

حضرت سيدنا هابيل رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ کي شهيد ڪري قابيل ڪيترو برباد ٿيو اُن جون ڪجھ جھلڪيون پيش آهن: قابيل جيڪو گھڻو ئي ڳورو ۽ خوبصورت هو، ڀاءُ جو خون وهائيندي ئي ان جو چهرو بلڪل ڪارو ۽ بدصورت ٿي ويو. حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَام کي حضرت سيدنا هابيل رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ جي قتل جو بيحد رنج ۽ افسوس ٿيو، ايستائين جو سؤ سالن تائين ڪڏهن پاڻ عَلَيْهِ السَّلَام جي چپن تي مُرڪ نہ آئي. پاڻ عَلَيْهِ السَّلَام جن شديد غصي ۾ قابيل کي ڌِڪاري پنهنجي دربار مان ڪڍي ڇڏيو ۽ هو اِقليما کي گڏ وٺي يمن جي سرزمين "عدن" ڏانهن هليو ويو. اُتي ابليس اُن وٽ اچي چوڻ لڳو تہ هابيل جي قرباني کي باھ ان ڪري کائي ورتو جو هو باھ جي پوڄا ڪندو هو تنهن ڪري تون بہ باھ جي عبادت ڪندو ڪر. اهڙي طرح قابيل اُهو پهريون شخص آهي جنهن باھ جي عبادت ڪئي. اُن جي موت جو سبب اهو ٿيو جو اُن جي هڪ انڌي پُٽ ان کي هڪ پٿر هڻي ڪري قتل ڪري ڇڏيو ۽ هي بدبخت باھ جي عبادت ڪندي ڪفر ۽ شرڪ جي حالت ۾ مارجي ويو. (روح البيان ج 2 ص 379)

دنيا ۾ ٿيڻ واري هر قتل جو گناھ قابيل کي بہ ملي ٿو

روءِ زمين تي قيامت تائين جيڪو بہ خون ناحق ٿيندو قابيل

اُن ۾ حسيدار هوندو ڇاڪاڻ ته ان ئي سيني کان پهرين قتل جو دستور ڪڍيو. رسولِ نذير، سراج منير صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جو فرمانِ عاليشان آهي: ڪو به شخص ناحق قتل ٿيندو آهي ته اُن قتل جو گناهه حضرت آدم (عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَام) جي پُٽ (قابيل) کي به ضرور ملندو آهي ڇاڪاڻ ته اُنهي ئي سڀ کان پهرين قتل جو طريقو عام ڪيو. (صحيح البخاري حديث 3335 ج 2 ص 413)

اُبتو ٽنگيو ويو

عبدالله چون ٿا: اسين ڪجھ ماڻهو سامونڊي سفر تي روانا ٿيا سين. اتفاق سان ڪجھ ڏينهن تائين اونداهي ڇانيل رهي، جڏهن روشني ٿي ته هڪ آباد جڳهه اچي ويئي. آئون پيئڻ جي لاءِ پاڻي جي تلاش ۾ روانو ٿيس ته ڳوٺ جا دروازا بند هئا، مون گهڻا آواز (يعني سڏ) ڏنا، ڪو جواب نه آيو. انهي دوران ٻه گهوڙي سوار ظاهر ٿيا، انهن چيو: اي عبدالله! هِن گلي ۾ داخل ٿي وڃ ته توکي پاڻي جو هڪ حوض ملندو ان مان پاڻي پيءِ ونجان ۽ اُتي جي منظر کي ڏسي خوف زده نه ٿِجان. مون اُنهن کان اُنهن بند دروازن جي باري ۾ معلوم ڪيو جن ۾ هوائون هلي رهيون هيون، اُنهن ٻڌايو: ”هي اُهي گهر آهن جن ۾ مُڙدن جا روح رهندا آهن.“ پوءِ آئون حوض تي پهتس ته مون ڏٺو ته هڪ شخص پاڻي تي اُبتو لٽڪيو پيو آهي هو پنهنجي هٿ سان پاڻي ڪڻڻ چاهي ٿو پر ناڪام ٿي وڃي ٿو، مون کي ڏسي ڪري سڏڻ لڳو: عبدالله! مون کي پاڻي پيئار. مون ٿانءُ ڪڻي ڪري پريو ته جيئن هن کي پاڻي پيئاري سگهان پر ڪنهن منهنجو هٿ جهلي ورتو، مون اُنهي ٽنگيل ماڻهو کي چيو: اي خدا

جا ٻانها! تو ڏسي ورتو تہ مون پنهنجي طرفان ڪوشش ڪئي آهي تہ توکي پاڻي پياريان پر منهنجو هٿ جهليو ويو، تون مون کي پنهنجو واقعو ٻڌائي. اُن چيو: آئون حضرت آدم عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَام جو پُٽ قابيل آهيان، جنهن دنيا ۾ سڀ کان پهريون قتل ڪيو.

(ڪتاب من عاش بعد الموت مع موسوعة لابن ابي الدنيا ج 6 ص 296 رقم 48)

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

﴿5﴾ نيڪين جي ثواب کان محروم رهڻ

مسلمان جي خيرخواهي ڪرڻ، ان کي سلام ڪرڻ ۽ هٿ ملائڻ، ان جي سامهون نوڙت عاجزي ڪرڻ، ان جي دل ۾ خوشي داخل ڪرڻ، ان جي باري ۾ حُسنِ ظن رکڻ، اهو بيمار ٿي وڃي تہ عيادت ڪرڻ، ڪنهن رنج ۾ مبتلا هجي تہ ان جي تعزيت ڪرڻ، ضرورت جي مطابق ان جي جائز سفارش ڪرڻ، اهي سڀ ثواب جا ڪم آهن پر حاسد ڪڏهن محسود جو ڀلو چاهيندو! تنهن ڪري اهو اهي ڪم ناهي ڪندو ۽ نيڪين کان محروم رهندو آهي.

عمل کا ہو جذبہ عطا یا الٰہی
گناہوں سے مجھ کو بچا یا الٰہی (وسائل بخشش ص۸۴)

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

﴿6﴾ دعا قبول نہ ٿيڻ

عام طور تي اسان هر نيڪ صورت ۽ نيڪ سيرت کي دعا جي لاءِ چوندا آهيون تہ جيئن ڪنهن طرح اسان جون مرادون پوريون ٿين پر حاسد تي اهڙي بدبختي ڇانيل رهندي آهي جو ان

جون دعائون بہ قبول ناهن ٿينديون، جيئن تہ حضرت سيدنا فقِيہ ابو اللّيث سمرقندي عَلَيۡهِ رَحۡمَةُ اللهِ الۡقَوِی فرمائن ٿا: ٽن ماڻهن جي دعا قبول ناهي ٿيندي: (1) جيڪو حرام مال کائيندو هجي (2) جيڪو گهڻي غيبت ڪندو هجي (3) جيڪو مسلمانن سان حسد رکندو هجي. (تنبيہ الغافلين ص 95)

دل کا اُجڑا چمن ہو پھر آباد
کوئی ایسی ہوا چلا یاربّ (وسائلِ بخشش ص۸۹)

﴿7﴾ نصرتِ الٰهي کان محرومي

ماڻهو مصيبت ۽ آزمائش ۾ مددِ خداوندي جا طلبگار هوندا آهن پر حاسد ان کان محروم رهندو آهي، حضرت سيدنا حاتم اَصم عَلَيۡهِ رَحۡمَةُ اللهِ الۡاَكۡرَم جن ارشاد فرمايو: ڪِينو رکندڙ ڪامل ديندار ناهي هوندو، ماڻهن تي عيب لڳائڻ وارو خالص عبادت گذار نٿو ٿي سگهي، چغل خور کي امن نصيب ناهي ٿيندو ۽ حاسد جي مدد ناهي ڪئي ويندي. (منهاج العابدين، ص 75)

صَلُّوۡا عَلَى الۡحَبِيۡب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

﴿8﴾ ذليل ۽ خوار ٿيڻ

عزت حاصل ڪرڻ ۽ ذلت و رسوائي کان بچڻ جي لاءِ ماڻهو ڇا ڪجهہ ناهن ڪندا پر حاسد پنهنجي هٿن سان پنهنجي ذلت ۽ رسوائي جو سامان خريد ڪندو آهي. امام محمد بن محمد غزالي عَلَيۡهِ رَحۡمَةُ اللهِ الۡوَالِي نقل ڪن ٿا: حاسد شخص مجلس ۾ ذِلّت ۽ مَذّمت حاصل ڪندو آهي، ملائڪن کان لعنت ۽ بُغض پائيندو آهي، مخلوق کان ڏک ۽ پريشانيون ڪٽندو آهي، سڪرات جي وقت سختي ۽ مصيبت

۾ مُبتلا ٿيندو آهي ۽ قيامت جي ڏينهن حشر جي ميدان ۾ به رسوائي، ذلت ۽ مصيبت ڏسندو. (احياء العلوم ج 3 ص 233)

تُو نے دنیا میں بھی عَیبوں کو چُھپایا یا خدا
حَشر میں بھی لاج رکھ لینا کہ تُو سَتّار ہے (وسائلِ بخشش ص ۱۳۰)

صَلُّوا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللهُ تَعالٰی عَلٰی مُحَمَّد

ساڙ رکڻ وارن جو انجام

اياز، سلطان محمود غزنوي جو هڪ ادنيٰ غلام هو پوءِ ترقي ڪندي ڪندي ان جو محبوب ترين وزير بڻجي ويو. اياز جون ڪاميابيون حاسد درٻارين کي بلڪل نه وڻنديون هيون. اُهي موقعي جي تلاش ۾ رهندا هئا ته ڪنهن طرح اياز کي محمود جي نظرن ۾ ڪيرائي ڇڏيون، آخرڪار انهن کي هڪ موقعو ملي ئي ويو. ٿيو ائين جو اياز جو معمول هو ته روزانو مخصوص وقت ۾ هڪ ڪمري ۾ هليو ويندو هو ۽ ڪجھ دير گذاري ڪري واپس موٽي ايندو هو. درٻارين محمود جا ڪن ڀرڻ شروع ڪيا ته ضرور اياز شاهي خزاني ۾ هير ڦير ڪري مال جمع ڪري رکيو آهي جنهن کي ڏسڻ جي لاءِ خاص ڪمري ۾ ويندو آهي، هو ان ڪمري کي تالو لڳائي رکندو آهي ۽ ڪنهن ٻي کي اندر داخل ٿيڻ جي اجازت ناهي ڏيندو. محمود کي باوجود ان جي جو اياز تي پورو ڀروسو هو پر درٻارين کي مطمئن ڪرڻ جي لاءِ هڪ وزير کي چيو ته ان ڪمري جو تالو ٽوڙي وجهو، اُتي جيڪي ڪجھ ملي اهو توهان جو آهي. وزير ۽ ٻيا درٻاري خوشي خوشي اياز جي ڪمري ۾ ڪِهڙي ويا. پر

هي چا! اُتي هڪ پراڻي ڦاٽل ڳريل لباس ۽ چپلن کان سواءِ ڪجهہ هو ئي ڪونہ. درٻارين جون اکيون ڪليل جون ڪليل رهجي ويون. محمود اياز کان انهن ڪپڙن ۽ چپلن جي باري ۾ پڇيو تہ ان ٻڌايو اهي منهنجي غلامي جي دور جي يادگيري آهن جن کي ڏسي ڪري آئون پنهنجي اوقات ياد رکندو آهيان ۽ پاڻ کي موجوده عروج تي تڪبر ۾ مبتلا ٿيڻ نہ ڏيندو آهيان. اهو ٻڌي ڪري محمود پنهنجي وفادار وزير اياز کان اجا وڌيڪ متاثر نظر اچڻ لڳو ۽ حسد ڪندڙن جو منهن ڪارو ٿيو. (مثنوي مولانا روم، دفتر پنجون، ص 190 ملخصاً)

گڏھ جي صورت ۾ اُٿاريندا

سُلطان الهند حضرت سيدنا خواجہ غريب نواز اجميري عَلَيۡهِ رَحۡمَةُ اللهِ الۡقَوِی جن فرمايو هڪ ماڻهو هو جيڪو هر وقت بزرگانِ دين رَحِمَهُمُ اللهُ الۡمُبِیۡن کي ڏسندي ئي انهن کان منهن ڦيري وٺندو هو ۽ حسد وچان انهن کي ڏسڻ بہ پسند نہ ڪندو هو. جڏهن اهو مري ويو ۽ ان کي ماڻهن قبر ۾ لاٿو ۽ اُن جو منهن قبلي جي رخ ڪيو تہ يڪدم ان جو منهن ڦري ڪري ٻي طرف ٿي ويو ۽ ڪيترائي دفعا ائين ئي ٿيو. ماڻهو گهڻا ئي حيران ٿيا. اوچتو غيب مان آواز آيو: اي ٻانهو! ڇو تڪليف ڪريو ٿا، ان کي ائين ئي رهڻ ڏيو، ڇاڪاڻ تہ هي دنيا ۾ منهنجي پيارن کان منهن ڦيري وٺندو هو ۽ جيڪو شخص منهنجي پيارن کان منهن ڦيري ٿو ان کان منهنجي رحمت منهن ڦيري وٺندي آهي ۽ اهڙو شخص مردود ٿي وڃي ٿو ۽ سڀاڻي قيامت جي ڏينهن اهڙي کي گڏھ جي شڪل ۾ اُٿاريندا سين. اَلۡعِيَاذُ بِاللّٰه تعالٰی.

(دليل العارفين، ص 25، آب ڪوثر، ص 252)

مجھے اولیا کی محبت عطا کر
تُو دیوانہ کر غوث کا یاالٰہی (وسائل بخشش ص ۷۷)

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

﴿9﴾ سوچڻ سمجهڻ جي صلاحيت گهٽ ٿي وڃڻ

غور و فڪر انسان جي ترقي ۾ اهم ڪردار ادا ڪري ٿو پر حاسد جي عقل تي حسد جا پردا پئجي وڃن ٿا، **حُجَّة الاسلام حضرت سيدنا امام محمد بن محمد غزالي** عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْوَالِي **فرمائن ٿا:** ”حسد جي سبب، حاسد جو دل انڌو ٿي ويندو آهي، ايستائين جو **الله** عَزَّوَجَلَّ جي حڪمن ڪي سمجهڻ جي صلاحيت ختم ٿي ويندي آهي.“ (منهاج العابدين ص 75) **حضرت سيدنا سفيان ثوري** عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْقَوِی **فرمائيندا هئا:** لَاتَكُنْ حَاسِدًا تَكُنْ سَرِيْعَ الْفَهْمِ حاسد نہ بڻج، توکي سوچڻ سمجهڻ جي تيزي نصيب ٿيندي. (درة الناصحين، ص 71)

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

﴿10﴾ پاڻ تي ظلم ڪرڻ

ٻين تي ظلم ڪرڻ وارو پاڻ ڪي تڪليف ناهي پهچڻ ڏيندو پر حاسد اُهو نادان آهي جيڪو پنهنجو پاڻ تي ظلم ڪري ٿو، **حضرت سيدنا ابن سماڪ** عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الرَّازِق **ارشاد فرمائن ٿا:** مون حاسد کان علاوه ڪنهن ظالم ڪي مظلوم سان هڪجهڙائي رکڻ وارو نہ ڏٺو، حاسد هر وقت اُداس طبعيت، پريشان خيال ۽ ڏک ۾ مبتلا رهي ٿو. (درة الناصحين ص 71) **حضرت سيدنا امام غزالي** عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْوَالِي **لکن ٿا:** اَلْحَسَدُ اَحَرُّ مِنَ النَّارِ يعني حسد باھ کان وڌيڪ گرم آهي. (مڪاشفة القلوب، ص260)

حسد کان وڏيڪ نقصان واري شيءِ ڪا ناهي

حضرت فقيہ ابواللَّيث سمرقندي عَلَيْہِ رَحْمَۃُ اللّٰہِ الْقَوِی فرمائن ٿا: حسد کان وڌيڪ بدترين ۽ نقصان ده شيءِ ڪا ناهي ڇاڪاڻ تہ حسد جو اثر دشمن کان پهرين خود حاسد کي پنجن شين ۾ مبتلا ڪري ڇڏيندو آهي: (1) ڪڏهن ختم نہ ٿيڻ وارو ڏک (2) بي اجر مصيبت (3) ناقابلِ تعريف ۽ مذمت جوڳي حالت (4) **الله** تعاليٰ جو ناراضپو (5) ان تي توفيقِ الٰهي جا دروازا بند ٿيڻ. (تنبيہ الغافلين، ص 94)

ہوں بظاہر بڑا نیک صورت　　کر بھی دے مجھ کو اب نیک سیرت
ظاہر اچھا ہے باطِن بُرا ہے　　یاخدا تجھ سے میری دُعا ہے
(وسائلِ بخشش ص ۱۳۲)

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب!　　صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

بنا حساب جي جهنم ۾ داخلا

خوفِ خدا رکڻ وارا مسلمان جنت ۾ بي حساب داخل ٿيڻ جي روئي روئي ڪري دعا ڪندا آهن پر حاسد جي بدنصيبي تہ ڏسو جو ان کي حساب وٺڻ کان بغير ئي جهنم ۾ داخل ڪيو ويندو. جيئن تہ نبيءِ ڪريم، رؤف رحيم عَلَيْہِ اَفْضَلُ الصَّلٰوۃِ وَالتَّسْلِیْم جو فرمانِ عظيم آهي، ڇهہ ماڻهو اهڙا آهن جيڪي قيامت جي ڏينهن بنا حساب جي جهنم ۾ وڌا ويندا. عرض ڪيو ويو: يارسول **الله** صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم اُهي ڪهڙا ماڻهو آهن؟ فرمايائون: (1) حاڪم پنهنجي ظلم جي سبب (2) اهلِ عرب تعَصُّب (يعني قوم پرستي، ظلم تي پنهنجي قوم جي مدد ڪندي رهڻ) جي سبب (3) ڳوٺ جو سردار تڪبُّر جي بدولت (4) تجارت ڪندڙ خيانت ڪرڻ جي وجهہ سان (5) ڳوناڻو پنهنجي

جهالت جي سبب (6) ۽ علم وارو پنهنجي حسد جي سبب.
(کنز العمال، ج 16، ص 37، حديث 44023/44024 ملخصاً)

گناہگار ہوں میں لائقِ جہنّم ہوں
کرم سے بَخْش دے مجھ کو نہ دے سزا یاربّ (وسائل بخشش ص۹۳)

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

حسد جا وڏيڪ نقصانَ

مٿي ذڪر ڪيل نقصانن سان گڏوگڏ حاسد دنياوي اعتبار کان بہ خساري ۾ رهندو آهي چاڪاڻ تہ ۞ ان جا تعلقات ڪنهن سان بہ خوشگوار نٿا رهن ڇو تہ هو پنهنجي غلط سوچ سبب هر هڪ سان حسد ۽ بدگماني ۾ مبتلا ٿيڻ لڳندو آهي ۞ حاسد ذهني پريشاني جو شڪار ٿي ويندو آهي جنهن جي ڪري اهو مختلف جسماني بيمارين مثلاً هائي بلڊ پريشر ۽ دل جي مرض ۾ بہ مبتلا ٿي سگهي ٿو ۞ ٻين جي تنزلي (تباهي) جي ڪوشش ۾ اهو پنهنجي ترقي کان محروم رهندو آهي ۞ ماڻهن کي ذليل ڪرڻ جي ڪوشش ۾ رهندو آهي جواباً ان کي بہ احترام نٿو ملي ۞ ماڻهو ان کان نفرت ڪرڻ لڳن ٿا ۽ ان کي پنهنجي خوشين ۾ شريڪ ناهن ڪندا ڇاڪاڻ تہ نہ اهو پاڻ خوش رهندو نہ ڪنهن کي خوش ڏسي سگهندو آهي ۞ ٻين جي ڏک ۾ خوش رهڻ واري کي ڪڏهن سچي خوشي نصيب ناهي ٿيندي ۞ حاسد جي حسد جي نتيجي ۾ ڪڏهن ڪڏهن وسندڙ گهر رنجشن جو شڪار ٿي ويندا آهن ۞ جيئن تہ فرد سان معاشرو نهي ٿو انهي لاءِ حاسد جو بِگاڙ معاشرتي زندگي کي بِگاڙي ڇڏيندو آهي ۽ جنهن علائقي يا ملڪ جا ماڻهو هڪٻئي سان

حسد ڪرڻ لڳن ته ذاتي نقصانن سان گڏوگڏ معاشرتي ترقي به رُڪجي وڃي ٿي ڇاڪاڻ ته هڪٻئي جي خلاف سازشن ڪرڻ جو عمل تعميري صلاحيتن کي تخريبي مقصدن ۾ استعمال ٿيڻ تي مجبور ڪري ڇڏي ٿو ۞ حسد جو ناسور جيڪڏهن ڪنهن اداري يا تحريڪ جي ماڻهن جي دلين ۾ جڙ پڪڙي وڃي ته اُهو ادارو يا تحريڪ لڳاتار نقصانن جو شڪار ٿيڻ لڳندي آهي.

حسد ڇو ٿيندو آهي؟

مٺا مٺا اسلامي ڀائرو! ايترن سارن دنياوي ۽ اخروي نقصانن جو سبب بڻجڻ وارو حسد ائين ئي پيدا نٿو ٿي وڃي بلڪ ان جا تمام گهڻا سبب هوندا آهن مثلاً ڪڏهن ڪڏهن حاسد جي محسود سان ڪا دشمني هوندي آهي جنهن جي ڪري هو نه چاهيندو آهي ته اُن جي دشمن (يعني محسود) کي ڪا نعمت ملي، حاسد محسود تي پنهنجي وڏائي چاهيندو آهي ته جيئن هو فخر ۽ تڪبر سان پنهنجي نفس کي لذت ڏيئي سگهي. ان لاءِ هو اهو برداشت نٿو ڪري سگهي ته محسود کي ڪا اهڙي نعمت حاصل ٿئي جنهن جي ڪري هو ان جي هم رتبي ٿي وڃي، يا حاسد محسود تي وڏائي حاصل ڪرڻ جو خواهشمند هوندو آهي پر محسود وٽ موجود نعمتون اُن ۾ رڪاوٽ هونديون آهن انهي لاءِ هو محسود جي نعمت کسجي وڃڻ جي خواهش ڪندو آهي ته جيئن هو ان نعمت کي حاصل ڪري ان کي ذليل ڪري سگهي ۽ پنهنجي خود پسندي کي تسڪين ڏيئي سگهي. ائين ست شيون حسد جي بنياد بڻجي سگهن ٿيون: (1) بُغض ۽ دشمني (2) خود ساخته عزت (3) تڪبر (4) احساسِ ڪمتري

(5) دل پسند مقصدن جي ختم ٿيڻ جو خوف (6) حُبِ جاه (7) قلبي خباثت. (احياء العلوم ج 3 ص 237 کان 239 ملخصاً)

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

پهريون سبب بُغض ۽ عداوت

اِهو حسد جو سخت ترين سبب آهي ڇاڪاڻ ته جڏهن هڪ شخص کي ٻئي کان ڪا تڪليف يا رنج ۽ ڏک پهچي ٿو ته ان کي تڪليف ڏيڻ واري تي غصو اچي ٿو پوءِ جيڪڏهن اهو سامهون واري تي غصو نه لاهي سگهي ته اُن جي دل ۾ بُغض و عداوت ۽ ڪِينو جڙ پڪڙي وٺي ٿو جيڪو علاج نه ڪرڻ جي صورت ۾ وقت سان گڏوگڏ قد آور وڻ جي شڪل اختيار ڪري وٺي ٿو. پوءِ ان شخص جي حالت اهڙي ٿي ويندي آهي جو هو پنهنجي دشمن جي غمي تي خوشي ۽ خوشي تي غمي محسوس ڪندو آهي ۽ اُن کي ڪا نعمت ملندي ڏسي نٿو سگهي. انهي لاءِ ڪڏهن هو چاهيندو آهي ته منهنجي دشمن کان اها نعمت ختم ٿي وڃي چاهي مون کي حاصل ٿئي يا نه ٿئي ۽ ڪڏهن هي تمنا هوندي آهي ته اها ان کان کسجي ڪري مون کي ملي وڃي. ائين هو پاڻ کي بُغض ۽ ڪِيني سان گڏوگڏ حسد جهڙي هلاڪت واري باطني مرض ۾ به مبتلا ڪري وٺي ٿو اُن جي باقي زندگي پنهنجي مخالف کان نعمت جي ختم ٿيڻ جي تمنائن، ان جي تباهي ۽ بربادي جي سازشن، عيب جوئين، راز کولڻ ۽ اهڙن ئي قسم جي ٻين گناهن پريي ڪمن ۾ گذري ويندي آهي. اهڙا مثال موجوده معاشري ۾ ڪثرت سان ڏسي سگهجن ٿا مثلاً جيڪڏهن ڪنهن کي پنهنجي مائٽ سان بُغض ۽

دشمني ٿي وڃي ته هو رشتيداري کي وساري ڪجهه هِن طرح جون حسد ڀريون تمنائون ڪرڻ لڳندو آهي ته ڪاش! ڪنهن طرح هِن جو ڪاروبار، زمينون ۽ فصل تباهه ۽ برباد ٿي وڃن، يا ان جي نوڪري ختم ٿي وڃي، يا ان جي خوشين ڀريي گهر ۾ ناچاقيون شروع ٿي وڃن، يا اُن جو اهڙو ايڪسيڊنٽ ٿئي جو ان جا هٿ پير ٽٽي وڃن ۽ هي سڄي زندگي جي لاءِ معذور ٿي وڃي، يا ان جي گهر ۾ اهڙو ڌاڙو لڳي جو گهر ۾ ٽڪو پائي به باقي نه رهي ۽ هي ماڻهن کان خيرات گهرندو ڦِري ۽ ان جو اولاد در در جا ڌِڪا کائڻ تي مجبور ٿي وڃي، وغيره وغيره. جيڪڏهن ان جون اهي تمنائون ڪنهن حد تائين پوريون ٿي وڃن ٿيون ته هو پنهنجي دل ۾ شيطاني سڪون محسوس ڪري ٿو پر جيڪڏهن ان جون اهي بُريون خواهشون ازخود پوريون نه ٿين ته اڪثر ائين ٿيندو آهي جو حاسد انهن تمنائن کي حقيقت جو روپ ڏيڻ جي لاءِ خوفناڪ ڪاوشون ڪرڻ لڳندو آهي، اهو هن طرح جو پنهنجي مخالف جي گهر ۾ ڌاڙو لڳرائي ڇڏي ٿو يا ان جي زمينن تي بيٺل تيار فصلن ۾ باهه لڳرائي ڇڏي ٿو يا ان جي ٻار کي قتل ڪرائي ڇڏيندو آهي يا ناجائز ڪيس ڪرائي انهن کي ڪورٽن جي چڪرن ۾ ڦاسائي ڇڏيندو آهي پوءِ جڏهن ان جي مخالف کي موقعو ملندو آهي ته اهو به اهڙي ئي قسم جون شيطاني حرڪتون ڪندو آهي پوءِ اها دشمني ڪيترن ئي نسلن تائين هلندي آهي، مارڪُٽ ٿيندي آهي، خون خرابو ٿيندو آهي ۽ اهڙا اهڙا ناپسنديده ڪم ڪيا ويندا آهن جو شيطان به شرمائيندو آهي.

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِيْب! صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

مسلمانن سان يھودين جي حسد جو سبب

جڏھن مدني آقا صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن جي دعوتِ اسلام تي لبيڪ چوندي ماڻھن جو ھڪ تمام وڏو تعداد اسلام جي دامن ۾ اچي ويو تہ يھودين انھي ئي دشمني واري مرض جي سبب مسلمانن سان حسد جي لعنت ۾ گرفتار ٿيا جيئن تہ سيپاري 1 سورۃالبقرہ آيت 109 ۾ الله عَزَّوَجَلَّ جو فرمانِ عاليشان آھي:

وَدَّ كَثِيْرٌ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ لَوْ يَرُدُّوْنَكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ اِيْمَانِكُمْ كُفَّارًا ۚۖ حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ ۚ

ترجموڪنزالايمان: ڪِتاب وارن مان گھڻن گھريو تہ جيڪر اوھان کي اِيمان آڻڻ بعد ڪُفر ڏانھن موٽائين، پنھنجي دِلين جي ساڙ کان اُن کان پوءِ جو حق اُنھن تي چڱيءَ طرح ظاھِر ٿي چڪو آھي.

ھِن آيتِ پاڪ جي تحت "تفسير خزائن العرفان" ۾ صدر الافاضل حضرت علامہ سيد محمد نعيم الدين مراد آبادي عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْهَادِي لکن ٿا: اسلام جي حقانيت ڄاڻڻ کان بعد يھودين جو مسلمانن جي ڪفر ۽ اسلام ڇڏي ڏيڻ جي تمنا ڪرڻ ۽ اھو چاھڻ تہ اھي ايمان کان محروم ٿي وڃن حسد جي ڪري ھو. (خزائن العرفان ص 37)

يھودين جي حسد جا وڌيڪ سبب

رسول اڪرم صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي بارگاھ ۾ يھودين جو ذڪر ٿيو تہ پاڻ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن فرمايو: بيشڪ اھي ماڻھو ڪنھن شيءِ ۾ اسان سان حسد نٿا ڪن جيترو جمعي تي اسان سان حسد ڪن ٿا جنھن جي طرف الله عَزَّوَجَلَّ اسان جي راھنمائي فرمائي ۽ انھن ان کي ڇڏي ڏنو ۽ قبلي تي حسد ڪن ٿا جنھن جي طرف رب تعالیٰ

اسان کي هدايت فرمائي ۽ انهن ان کي وجائي ڇڏيو ۽ امام جي پنيان اسان جي”آمين“ چوڻ تي اسان سان حسد کن ٿا. (الترغيب والترهيب ج 1 ص 194 حديث 2) هڪ ٻي جڳهه تي پاڻ صَلَّى اللهُ تَعَالٰی عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن فرمايو: يهودي پنهنجي دين کان بيزار ٿي ويا ۽ اهي حاسد قوم آهن ۽ اهي مسلمانن سان ٽن شين تي وڏيک حسد کن ٿا، سلام جو جواب ڏيڻ، صفن ۾ بيهڻ، ۽ امام جي پنيان آمين چوڻ تي.

(الترغيب والترهيب ج 1 ص 194 حديث 2)

آمين چوڻ واري جا گناهہ معاف ٿي وڃن ٿا

رسول اکرم، نور مُجَسَّم صَلَّى اللهُ تَعَالٰی عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جو فرمانِ بخشش نشان آهي: امام جڏهن ”وَلَاالضَّآلِّيْن“ چوي تہ توهين آمين چئو جنهن جي آمين ملائڪن جي آمين جي موافق هوندي آهي ان جا پويان گناهہ معاف ٿي ويندا آهن. (بخاري ج 1،ص 275، الحديث 780)

صَدرُالشَّريعه بَدرُ الطَّريقه حضرت علامہ مولانا مفتي محمد امجد علي اعظمي عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْقَوِی لکن ٿا: آمين آهستہ چئي وڃي جو جيڪڏهن زور سان چوٽو هجي ها تہ امام جي آمين چوڻ جو پتو ۽ موقعو ٻڌائڻ جي کهڙي ضرورت هجي ها تہ جڏهن هو ”وَلَاالضَّآلِّيْن“ چوي، تہ آمين چئو. (بهارِ شريعت ج 1، حصو 3، ص 502)

يهودي ڊاڪٽر جو امام مازري سان حسد

اعليٰ حضرت مولانا شاهہ امام احمد رضا خان عَلَيْهِ رَحْمَةُ الرَّحْمٰن ”فتاويٰ رضويہ“ جلد 21 صفحو 243 تي لکن ٿا: ” **امام مازري** رَحْمَةُ اللهِ تَعَالٰی **عليل** (يعني بيمار) ٿي پيا (تہ) هڪ يهودي **مُعالِج** (يعني ڊاڪٽر، اوهان جو علاج کري رهيو) هو، تندرست ٿي ويندا هئا وري مَرَض موٽي ايندو

هو، ڪيترائي پيرا ائين ٿيو، آخر انهيءَ ڪي اڪيلائي ۾ گهرائي پڇا ڪيائون، انهيءَ چيو: جيڪڏهن اوهان سچ پڇيو ته اسان وٽ انهيءَ ڪان وڏيڪ ثواب جو ڪم ناهي جو اوهان جهڙي امام ڪي مسلمانن جي هٿن مان قري ونان. امام رَحۡمَۃُ اللہِ تَعَالٰی انهيءَ ڪي دَفع (يعني پري) فرمايو، مولىٰ تعالىٰ شفا ڏني، پوءِ امام رَحۡمَۃُ اللہِ تَعَالٰی طِبّ جي طرف توجُّہ ڏنو ۽ انهيءَ ۾ ڪتاب تصنيف ڪيائون ۽ شاگردن ڪي حاذِق اَطِبّا (يعني ماهر طبيب) بنائي ڇڏيو ۽ مسلمانن ڪي منع فرمايائون ته ڪافِر طبيب ڪان ڪڏهن به علاج نه ڪرايو.[1] (فتاوىٰ رضويه ج 21 ص 243)

منافق به مسلمانن سان حسد ڪندا هئا

سرڪار عالي وقار، مديني جي تاجدار صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیۡہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جي سامهون زبان سان اسلام جو اقرار ۽ دل ۾ انڪار ڪرڻ وارا منافق نفاق جهڙي ايمان ڪي ختم ڪرڻ واري بيماري سان گڏوگڏ مسلمانن سان حسد ۾ به مبتلا هئا. انهن جي حسد جو تذڪرو سيپاري 4 سورۃ اٰل عمران جي آيت 119 ۽ 120 ۾ هِنن لفظن ۾ ڪيو ويو آهي:

وَاِذَا خَلَوۡا عَضُّوۡا عَلَیۡکُمُ الۡاَنَامِلَ مِنَ الۡغَیۡظِ ؕ قُلۡ مُوۡتُوۡا بِغَیۡظِکُمۡ ؕ اِنَّ اللّٰہَ عَلِیۡمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوۡرِ ﴿۱۱۹﴾ اِنۡ تَمۡسَسۡکُمۡ حَسَنَۃٌ تَسُؤۡہُمۡ ۫ وَ اِنۡ تُصِبۡکُمۡ سَیِّئَۃٌ یَّفۡرَحُوۡا بِہَا ؕ

ترجمو ڪنزالايمان: ۽ اڪيلائيءَ ۾ اوهان تي ڪاوڙ ڪان آڱريُون چٻيندا آهن، اوهان فرمايو ته پنهنجيءَ ڪاوڙ ۾ مري وڃو، الله دليُن جُون ڳالهيُون چڱيءَ طرح ڄاڻندو آهي. جيڪڏهن اوهان سان ڪا ڀلائي ٿئي ته اُنهن ڪي بُرو ٿو لڳي ۽ اوهان ڪي ڪا تڪليف پُهچي ٿي ته هُو خوش ٿين ٿا

صَلُّوۡا عَلَی الۡحَبِیۡب! صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

---

(1) ڪافِرن ڪان عِلاج ڪرائڻ جي باري ۾ وڌيڪ تفصيل فتاويٰ رضويه جلد 21 صفحي 238 تا 243 تي ملاحظه ڪيو.

ٻيو سبب **خود ساخته عزت ختم ٿيڻ جو خوف**

ان جو مطلب هي آهي ته حاسد ٻين کي پاڻ کان وڏي مقام ۽ مرتبي تي ڏسي ڪري دل ۾ بوجهه محسوس ڪندو آهي. جڏهن ان جي برابري واري ماڻهو کي حڪومت يا مال و دولت يا علم يا ڪو عهدو وغيره ملندو آهي ته ان کي ڌڪ ٿيندو آهي ته هاڻي ٻيو شخص هن کان اڳيان وڌي ويندو، ماڻهو ان ئي جون تعريفون ڪندا ۽ محفلن ۾ ان کي خاص مقام تي ويهاريو ويندو، هر ڪو ان سان ملڻ ۽ ڳالهه ٻولهه ڪرڻ ۾ فخر محسوس ڪندو جڏهن ته مون سان ٻي رخي وارو سلوڪ ڪيو ويندو. ائين پنهنجي خود ساخته (بناوتي) عزت جي ختم ٿيڻ جو خوف ان جي دل و دماغ تي ڇانئجي وڃي ٿو اهڙي طرح هو محسود جي ترقي تي سڙڻ، ڪُڙهڻ ۽ ان کان نعمت جي زوال جي تمنا ڪرڻ لڳندو آهي.

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

ٽيون سبب **تڪبُّر**

تڪبر (وڏائي) جيڪا بذات خود هڪ خطرناڪ باطني مرض آهي، اهو به حسد ۾ مبتلا ڪرائي ڇڏي ٿو ڇاڪاڻ ته حاسد فطري طور تي ٻين تي برتري چاهيندو ۽ انهن کي ذليل و حقير سمجهندو آهي ۽ اها اميد رکندو آهي ته ڪو هن جي سامهون ڪنڌ نه ڪڍي سگهي. هو سمجهندو آهي ته دنيا جي هر نعمت ۽ ڪاميابي تي ان جو حق آهي تنهن ڪري جڏهن ٻي شخص کي نعمت ملندي آهي ته ان کي خوف ٿيندو آهي ته هاڻي هو ان جي ڳالهه نه ٻڌندو يا ان جي برابري جو دعويٰ ڪندو يا ان کان بلند مرتبي وارو ٿي ويندو ته هو

ان سان حسد ڪرڻ لڳندو آهي.

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

چوٿون سبب احساسِ ڪمتري

ڪڏهن ڪڏهن انسان پنهنجي مخالف ڪي قدرتي صلاحيتن ۽ نعمتن سان مالا مال ڏسندو آهي اهڙي طرح هو ڀرپور ڪوشش جي باوجود ان ڪان اڳيان نڪرڻ ۾ ناڪام رهندو آهي. اها ناڪامي ان کي احساسِ ڪمتري ۾ مبتلا ڪري ڇڏيندي آهي ۽ هو مسلسل ذهني دٻاءُ جو شڪار رهندو آهي جنهن جو واحد حل اُن جي نظر ۾ اهو ئي هوندو آهي ته ڪنهن طرح سامهون وارو به انهن نعمتن کان محروم ٿي وڃي جيڪي مون کي حاصل ناهن ۽ ائين هي نادان حسد جي ڏُٻڻ ۾ ڦاسندو ويندو آهي.

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

پنجون سبب مقصد ختم ٿي وڃڻ جو خوف

جڏهن ڪيترائي ماڻهو هڪ ئي مقام ۽ عهدي کي حاصل ڪرڻ جا تمنائي هجن ته اهي پاڻ ۾ حسد ۾ مبتلا ٿي ويندا آهن. گهر واري جو دل کٽڻ جي لاءِ ڀاڄ جو هڪ ٻئي سان حسد ڪرڻ، ماءُ پيءُ جي دل ۾ جڳهه ناهڻ جي لاءِ ڀائرن جو هڪٻئي سان حسد ڪرڻ به انهي ئي قسم ۾ اچي ٿو. اهڙي ئي طرح شاگردن جو استاد وٽ مقام حاصل ڪرڻ جي لاءِ هڪٻئي سان حسد ڪرڻ ۽ بادشاهه جي درٻارين جو بادشاهه جي دل ۾ جڳهه ناهڻ جي لاءِ هڪٻئي سان حسد ڪرڻ به ان ئي قِسم جو هوندو آهي ته جيئن اهي مال ۽ مرتبو حاصل ڪن. اهڙي ئي طرح حسد جو اظهار اليڪشن ۾ به خوب

ٿيندو آهي، جيڪڏهن ڪنهن جي پوزيشن مضبوط هجي ته ڪمزور نمائندو صرف تمنائي نه بلڪ پورو زور لڳائيندو آهي ته ڪنهن طرح مخالف جي ”پوزيشن نُما نعمت“ ان کان ڪسجي ڪري مون کي ملي وڃي ۽ ان کي ملڻ واري ”ڪرسي“ مونکي حاصل ٿي وڃي. چاهي ان جي خاطر، بليڪ ميلنگ ڪرڻي پوي، ڪوڙ ڳالهائڻو پوي، غلط ڪوڙيون خبرون مشهور ڪرڻيون پون، غلط الزام مڙهڻا پون، ووٽ خريد ڪرڻا پون، يا طاقت استعمال ڪرڻي پوي. الغرض ته شيطان ان کي واڙو ڪريو ڇڏي ٿو ۽ حسد جي ڪري هو نه ڪو ننڍو گناهه ڇڏي ٿو نه وڏو، **الله** عَزَّوَجَلَّ ۽ رسول صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي نافرماني ۽ آخرت جي بربادي جي ان کي ڪا پرواهه ناهي هوندي، نزع جي سختين، قبر جي وحشتن، قيامت جي هولناڪين ۽ جهنم جي ڀڙڪندڙ خوفناڪ شعلن کان سواءِ (يعني انهن جي پرواهه ڇڏي ڪري) هو صرف هڪ ”عارضي ڪرسي“ جي خاطر پنهنجي جان تي ڪيڏي وننڊو آهي! هي نادان ايترو ناهي سوچيندو ته جيڪڏهن دل آزاريون، ووٽ جون خريداريون ۽ قِسمين قِسمين جون ڏانڌليون ڪري آئون ”ڪرسي“ حاصل ڪري به وٺان تڏهن به مجرم کي ان جي ڏوهن جي سزا ته هڪ ڏينهن ضرور ملندي ۽ آئون هِن ”ڪرسي“ تي ڪيستائين رهندس؟ (ماخوذ از ”شيطان جا چار گڏهه“ ص 44)

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

ڇهون سبب حُبِّ جاهه

حبِ جاهه به حسد جو هڪ سبب آهي، ڪڏهن ڪڏهن انسان پنهنجي علم، حيثيت، عهدي، مرتبي ۽ بين صلاحيتن ۾ ممتاز

هوندو آهي جڏهن ڪير ان جي ائين تعريف ڪري ته ”جناب! اوهان ته بي مثال آهيو، هِن فن ۾ اوهان جو ڪو مٽ ڪونهي“ ته هُن کي ڏاڍو مزو ايندو آهي پر جڏهن هن کي معلوم ٿيندو آهي ته دنيا ۾ ڪو ٻيو به هن جي برابر آهي، ٽڪر جو آهي ته هن کي بُرو لڳي ٿو ۽ هن جي دل ۾ حسد پيريا خيال وڌڻ لڳن ٿا پوءِ هو ان شخص جي موت يا گهٽ ۾ گهٽ انهي نعمت جو زوال چاهيندو آهي جنهن جي ڪري هو ان جي مقابلي ۾ آيو آهي.

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

ستون سبب قلبي خباثت

قلبي خباثت (يعني دل جي پليتي) به حسد جو سبب بڻجي ٿي مثال طور جڏهن هڪ شخص جي سامهون ڪنهن کي ملڻ واري نعمتِ الٰهي جو ذڪر ڪيو وڃي ته ان جي دل ۾ خوامخواه ساڙ ٿيڻ لڳندو آهي جڏهن ته ان جي اُبتڙ ڪنهن جي بدحالي يا مصيبت جو ذڪر ڪيو وڃي ته هو ان تي خوش ٿيندو آهي. اهڙو شخص هميشه ٻين جي نقصان کي پسند ڪندو آهي ۽ الله تعاليٰ پنهنجي ٻانهن کي جيڪي نعمتون عطا فرمايون آهن انهن تي اهڙي طرح بخل ڪندو آهي جهڙو اُهي نعمتون اِن جي خزاني مان ڏنيون ويون هجن. ان قسم جي حسد جو ڪو ظاهري سبب ناهي هوندو صرف حاسد جي نفساني خباثت ۽ طبعي ڪميٽائپ جو سبب بڻجي ٿي، بهرحال حسد جي هِن سبب جو علاج ڏاڍو مشڪل آهي.

(احياء العلوم، ج 3،ص 434 کان 438 ملتقطاً)

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

ڪير ڪنهن سان حسد ڪندو آهي؟

ائين تہ ڪنهن کي ڪنهن سان بہ حسد ٿي سگهي ٿو پر ان شخص سان حسد ٿيڻ جو امڪان وڌيڪ هوندو آهي جنهن سان انسان جو وڌيڪ ملڻ جلڻ هوندو آهي يا هو ان جي ساڳئي ڌنڌي يا رتبي وارو هوندو آهي يا پوءِ ان سان ڪو ويجهو تعلق هوندو آهي، مثلاً ۞ تاجر ڪاروباري ترقي جي وجهہ سان ٻي تاجر سان حسد ڪندو آهي ڪنهن ڊاڪٽر سان نہ ۞ هڪ ڊاڪٽر علاج ۾ مهارت ۽ ڪاميابي جي وجهہ سان ٻي ڊاڪٽر سان حسد ڪندو آهي ڪنهن ٽرانسپورٽر سان نہ ۞ هڪ ٽرانسپورٽر مسافرن کي پاڻ ڏانهن متوجهہ ڪرڻ ۾ ڪاميابي جي بنياد تي ٻي ٽرانسپورٽر سان حسد ڪندو آهي ڪنهن سياستدان سان نہ ۞ هڪ سياستدان چونڊن ۾ ڪاميابي ۽ حڪومتي عهدي جي وجهہ سان ٻي سياستدان سان حسد ڪندو آهي ڪنهن شاگرد سان نہ ۞ هڪ شاگرد ذهانت، سُني حافظي، علمي مقام، امتحانن ۾ ملڻ واري پوزيشن ۽ استاد جي طرف کان ملڻ واري شاباش ۽ ٻين صلاحيتن جي وجهہ سان ٻي شاگرد سان حسد ڪندو آهي ڪنهن نعت خوان سان نہ ۞ هڪ نعت خوان سني آواز، سوز پريي انداز ۽ نوٽن جي برسات جي وجهہ سان ٻي نعت خوان سان حسد ۾ مبتلا ٿي سگهي ٿو مدرسي ۾ پڙهائڻ واري ڪنهن استاد سان نہ ۞ هڪ استاد تدريس جي سني انداز ۽ شاگرن ۽ انتظاميہ ۾ مقبوليت جي وجهہ سان ٻي استاد سان تہ حسد ۾ مبتلا ٿي ويندو آهي ڪنهن پير صاحب سان نہ ۞ هڪ پير مريدن جي ڪثرت ۽ هر خاص ۽ عام ۾ مقبوليت جي وجهہ سان ٻي

پير سان حسد ڪري ٿو ڪنهن بزنس مين سان نہ ۞ هڪ بزنس مين وڏي ڪمائي، بنگلي گاڏي عيش و عشرت، سماجي حيثيت، وڏن ماڻهن جي نظرن ۾ ملڻ واري مقام ۽ خاندان ۾ ملڻ واري عزت جي وجهہ سان ٻي بزنس مين سان حسد ڪري ٿو ڪنهن عالم سان نہ ۞ هڪ عالم عزت و شهرت، عقيدتمندن جي ڪثرت، دولتمندن جي ”شفقت“، جلسي ۾ گهٽي بڌڻ وارن جي شرڪت ۽ عزت وارن لقبن سان گڏ ماڻهن ۾ مقبوليت جي وجهہ سان ٻي عالم سان حسد ۾ مبتلا ٿي سگهي ٿو ۞ اسلامي ڀينرن ۾ ڪپڙا ۽ زيور، گهر جي سجاوٽ و سنگهار، حسن و جمال، ساهُرن ۾ سُنو سلوڪ ۽ پُر سڪون گهريلو زندگي جهڙيون شيون حسد جو بنياد بڻجن ٿيون جنهن سان گهريلو سازشون پيدا ٿين ٿيون ۽ گهرن جو ماحول ناراضگي وارو ٿي ويندو آهي. اهڙي ئي طرح مختلف سببن جي بنياد تي سَس نُنهن، سڳن ڀائرن ڀينرن ۽ ويجهن رشتيدارن ۾ بہ حسد پيدا ٿي سگهي ٿو.

پير ڀائي جي مرشد وٽ ويجهڙائپ تي رنجيدو ٿيڻ ڪيئن؟

اعليٰ حضرت، مجددِ دين و ملت مولانا شاه امام احمد رضا خان عَلَيْهِ رَحْمَةُ الرَّحْمٰن کي عرض ڪيو ويو تہ جيڪڏهن ڪنهن مريد جي پنهنجي پير سان وڌيڪ ويجهڙائپ هجي اُن تي ان جا پير ڀائي (ٻيا مريد) رنجيدا ٿين (تہ اهو ڪيئن آهي)؟ ارشاد فرمايائون: اهو حسد آهي جيڪو جهنم ۾ داخل ڪندو آهي. **الله** ربُّ العزت حضرت آدم عَلٰی نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَام کي اهو رتبو ڏنو جو سڀني ملائڪن کان سجدو ڪرايو، شيطان حسد ڪيو اهو دوزخ ۾ ويو.

(ملفوظات اعليٰ حضرت حصو2 ،ص 286)

حاسد جون ٽي نشانيون

حضرت سيدنا وهب بن مُنَبِّہ رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنْہُ فرمائن ٿا تہ حاسد جون ٽي نشانيون آهن: (1) محسود جي موجودگي ۾ چاپلوسي (يعني اجائي تعريف) ڪرڻ (2) پرپُٺ غيبت ڪرڻ (3) محسود جي مصيبت تي خوش ٿيڻ. (منهاج العابدين، ص 74)

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

ڇا اسين ڪنهن جي حسد ۾ مبتلا آهيون؟

مٺا مٺا اسلامي ڀائرو! اسان مان هر هڪ کي غور ڪرڻ گهرجي تہ خدانخواستہ ڪٿي اسين ڪنهن سان حسد تہ نٿا ڪريون! انهيءَ جي لاءِ پاڻ کي هڪ امتحان مان گذاريو ۽ پاڻ کان ڪجھ سوالن جا جواب طلب ڪريو: مثال طور اوهان جي رشتيدارن، پاڙي وارن، دوست احبابن، ملڻ جلڻ وارن، الغرض جنهن جنهن سان اوهان جو واسطو پوي ٿو، انهن مان ڪو شخص اهڙو تہ ڪونهي جنهن جي عزت و شهرت، مال و دولت، تقوٰي و عبادت، ذهانت يا ٻين خصوصيتن جي ڪري اوهان دل ئي دل ۾ ان کان سڙندا هجو؟ ۞ ان جي ڪنهن نعمت جي زوال جي لاءِ **الله** عَزَّوَجَلَّ جي بارگاهہ ۾ بد دعائون ڪندا هجو؟ ۞ انهي شخص سان ملڻ کان لهرائيندا هجو ۽ جيڪڏهن ملڻو ئي پوي تہ بي دلي سان ملندا هجو؟ ۞ انهي جي تعريف ٻڌڻ جو دل نہ چاهيندو هجي؟ ۞ انهي جي تعريف ٻڌي ساڙ وچان اوهان ٽڏا ساهہ ڀريندا هجو ۽ هڪدم ڳالھ جو رخ بدلائڻ جي ڪوشش ڪندا هجو؟ ۞ جيڪڏهن مجبوراً هن جي تعريف ڪرڻي پوي تہ بي دلي سان ڪندا هجو؟ ۞ انهي جي عزت و شهرت جي

زوال جي لاءِ ان جي خراب (ناپسنديده) ڳالهين ۽ عيبن جي تلاش ۽ جستجو ۾ مشغول رهندا هجو؟ ۞ ۽ جيڪڏهن هن جي ڪا غلطي يا خامي ملي وڃي تہ خوب ڦهلائيندا هجو؟ ۞ انهيءَ جي غيبت، چغلي ڪرڻ ۽ ٻڌڻ سان سڪون حاصل ٿيندو هجي؟ ۞ جڏهن ان ڪي ڪو ديني يا دنياوي نقصان پهچي تہ اوهان خوشي مان نہ ماپندا هجو جڏهن تہ انهي کي خوشي ملڻ تي رنجيده و غمگين ٿي ويندا هجو؟ ۞ انهي جي ترقي تي اوهان ڪي ڪاوڙ اچي؟ ۞ انهي جي صلاحيتن جو مختلف انداز سان مذاق اڏائيندا هجو؟ ۞ انهي کي نفرت ڀري نگاھ سان ڏسندا هجو؟ ۞ انهي کي ماڻهن جي نظرن ۾ بہ ڪيرائڻ جي ڪوشش ڪندا هجو؟ ۞ جڏهن ان کي اوهان جي مدد جي ضرورت پوي تہ قدرت جي باوجود منع ڪري ڇڏيندا هجو؟ بلڪ ڪوشش ڪندا هجو تہ ٻيا بہ هن جي مدد نہ ڪري سگهن؟ ۞ موقعو ملڻ تي انهي کي نقصان پهچائيندا هجو؟

جيڪڏهن انهن سوالن جو جواب ها ۾ آهي تہ خبردار! جو حسد اوهان جي دل ۾ گِهڙي چڪو آهي، انهي کان ڀڄڻ جو اهو اوهان کي تباھ ۽ برباد ڪري ڇڏي انهي کي پاڻ کان بچايو.

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

پنهنجو باطن سُڌاريو

انسان ۾ جتي گهڻيون خوبيون هونديون آهن اتي ڪجھ عيب بہ ان جي ذات جو حصو هوندا آهن. قيامت جي ڏينهن جهڙي طرح ظاهري عيبن تي پڪڙ ٿيندي اهڙي طرح باطني عيبن تي بہ پڪڙ ٿيندي، تنهنڪري پنهنجي ظاهر سان گڏوگڏ پنهنجي باطن کي

ٻہ گناهن ۾ مبتلا ٿيڻ کان بچائڻ ضروري آهي. قرآنِ پاڪ ۾ ارشاد آهي:

اِنَّ السَّمْعَ وَ الْبَصَرَ وَ الْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰٓىٕكَ كَانَ عَنْهُ مَسْـُٔوْلًا ﴿۳۶﴾

ترجموڪنزالايمان: بيشڪ ڪن ۽ اکيون ۽ دل سمورن کان پڇا ٿيڻي آهي. (پ 15 بني اسرائيل 36)

علّامہ سيّد محمود آلوسي بغدادي عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْهَادِي (اَلْمُتَوَفّٰي 1270ھ) تفسيرِ روحُ المعاني ۾ انهيءَ آيت جي تحت لکن ٿا: اها آيت ان ڳالھ تي دليل آهي تہ ماڻهو جي دل جي افعالن تي بہ ان جي پڪڙ ٿيندي مثلاً ڪنهن گناھ جو پڪو ارادو ڪري وٺڻ يا دل جو مختلف بيمارين مثلاً ڪينو، حسد ۽ خود پسندي وغيره ۾ مبتلا ٿي وڃڻ. ها علماءُ انهي ڳالھ جي وضاحت فرمائي آهي تہ دل ۾ ڪنهن گناھ جي باري ۾ صرف سوچڻ تي پڪڙ نہ ٿيندي جڏهن تہ ان جي ڪرڻ جو پڪو ارادو نہ رکندو هجي.

(روح المعاني پ 15 بني اسرائيل تحت الآية 36، ج 15، ص 97)

مِرے دل سے دنیا کی چاہت مٹا کر
کر اُلفت میں اپنی فنا یاالٰہی (وسائلِ بخشش ص ۷۸)

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

”جنّت جي تياري ڪريو“ جي چوڏهن اکرن جي نسبت سان حسد جا 14 علاج

مٺا مٺا اسلامي ڀائرو! ڪجھ بيماريون وقت سان گڏوگڏ پاڻ ئي ختم ٿي وينديون آهن جڏهن تہ ڪجھ ٿوري گهڻي علاج سان ختم ٿي وينديون آهن پر ڪجھ مرض اهڙا خطرناڪ هوندا آهن جن

جي خاتمي لاءِ باقاعده ۽ ڊگهي علاج جي ضرورت پوندي آهي، انهن مان هڪ ”حسد“ به آهي. انهي جو علاج مشڪل ضرور آهي ناممڪن ناهي، هيٺيون تدبيرون اختيار ڪري حسد ڪان جان ڇڏائي سگهجي ٿي:

❖ توبه ڪريو ❖ دعا ڪريو ❖ رضاءِ اِلٰهي تي راضي رهو ❖ حسد جي تباه ڪارين تي نظر رکو ❖ پنهنجي موت کي ياد ڪريو ❖ حسد جو سبب بنجڻ وارين نعمتن تي غور ڪريو ❖ ماڻهن جي نعمتن تي نظر نه رکو ❖ حسد ڪان بچڻ جي فضائل تي نظر رکو ❖ پنهنجي خامين جي اصلاح ۾ لڳي وڃو ❖ حسد جي عادت کي رشڪ ۾ تبديل ڪري ڇڏيو ❖ نفرت کي محبت ۾ بدلائڻ جي تدبير ڪريو ❖ ٻين جي خوشي ۾ خوش رهڻ جي عادت بڻايو ❖ روحاني علاج به ڪريو ❖ مدني انعامات تي عمل ڪريو. (انهن سڀني جو تفصيل اڳيان اچي رهيو آهي)

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

﴿1﴾ توبه ڪريو

سڀ ڪان پهرين پنهنجي ربّ عَزَّوَجَلَّ جي بارگاه ۾ حسد بلڪ هر گناه ڪان توبه ڪريو ته ”يا الله عَزَّوَجَلَّ! آئون تنهنجي سامهون اقرار ڪريان ٿو ته آئون پنهنجي فلاڻي اسلامي ڀاءُ سان حسد ڪندو هئس، مون کي معاف ڪري ڇڏ، آئون پڪو ارادو ڪريان ٿو ته تنهنجي عطا سان تادمِ حيات حسد ۽ ٻين گناهن ڪان بچندو رهندس.“ اِنْ شَآءَالله عَزَّوَجَلَّ انهي توبه جي برڪت سان اعمال نامو صاف ٿي ويندو ڇوته سچي توبه هر قسم جي گناه کي انسان جي اعمال نامي

مان ڏوئي ڇڏيندي آهي، جيئن تہ سروَرِ عالم، نورِ مجَسَّم صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جن ارشاد فرمايو: اَلتَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَّاذَنْبَ لَهٗ يعني گناهن کان توبهہ ڪرڻ وارو انهي شخص وانگر آهي جنهن جي ذمي ڪو گناهہ نہ هجي. (السنن الكبريٰ للبيهقي حديث 20561 ج 10 ص 259)

مجھے سچّی توبہ کی توفیق دیدے
پئے تاجدارِ حرم یاالٰہی (وسائلِ بخشش ص۸۲)

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

﴿2﴾ دعا ڪريو

سرڪارِ عالي وقار، مديني جي تاجدار صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جن جو فرمانِ عظمت نشان آهي: اَلدُّعَاءُ سِلَاحُ الْمُؤْمِنِ يعني دعا مومن جو هٿيار آهي. (مسند ابو يعليٰ، ج 2، ص 201، الحديث 1806) اسان کي گهرجي تہ هن هٿيار کي حسد جي خلاف استعمال ڪريون ۽ حسد کان نجات جي لاءِ ربّ ڪائنات عَزَّوَجَلَّ جي بارگاهہ ۾ ٻاڏائي دعائون گهرون تہ يا ربَّ الْعٰلمين عَزَّوَجَلَّ! آئون تنهنجي رضا جي لاءِ حسد کان ڇوٽڪارو حاصل ڪرڻ چاهيان ٿو، تون مون کي هن باطني مرض کان شفا ڏئي ڇڏ ۽ مون کي استقامت عطا فرماءِ تہ جيئن حسد کان بچي سگهان.

اٰمِین بِجَاہِ النَّبِیِّ الْاَمِین صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم

گناہوں سے مجھ کو بچا یاالٰہی
بُری عادتیں بھی چھڑا یاالٰہی (وسائلِ بخشش ص۷۹)

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

﴾3﴿ الله جي رضا تي راضي رهو

سڀني جهانن جي خالق و مالڪ عَزَّوَجَلَّ جنهن کي جيڪا نعمت عطا ڪئي آهي، انهي جي ورهاست تي راضي رهڻ جي عادت وجهو ۽ پنهنجو هي ذهن بڻايو تہ هن کي اهي نعمتون ربّ ڪريم ڏنيون آهن ۽ هُو انهي تي قادر آهي تہ جنهن کي جنهن وقت جيترو چاهي عطا ڪري! مون کي اعتراض جو ڪو حق نٿو پهچي! سورۃالنّساء جي آيت 32 ۾ **الله** عَزَّوَجَلَّ جو فرمانِ عاليشان آهي:

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍؕ

ترجموڪنزالايمان: ۽ اُن جي سَڌ نہ ڪيو جنهن سان الله توهان مان هڪڙي کي ٻئي تي فضيلت ڏني.

انهي آيتِ پاڪ جي تحت "تفسيرِ خزائنُ العرفان" ۾ صدرُالافاضل حضرت علّامہ مولانا سيّد محمد نعيمُ الدين مراد آبادي عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللّٰهِ الْهَادِی لکن ٿا: (اها خواهش ڪرڻ) چاهي دنيا جي هجي يا دين جي! تہ جيئن پاڻ ۾ بغض ۽ حسد پيدا نہ ٿئي، حسد تمام بُري صفت آهي. حسد وارو ٻي کي سٺي حال ۾ ڏسي ٿو تہ پاڻ لاءِ ان جي خواهش رکي ٿو ۽ گڏوگڏ هي بہ چاهي ٿو تہ هن جو ڀاءُ ان نعمت کان محروم ٿي وڃي، اهو ممنوع آهي، ٻانهي کي گهرجي تہ **الله** تعالٰي جي تقدير تي راضي رهي، هن جنهن ٻانهي کي جيڪا فضيلت ڏني، چاهي مال ملڪيت جي يا ديني منصب و مرتبي جي، اها هن جي حڪمت آهي. (خزائنُ العرفان ص 163)

ٿورو ملي يا گهڻو! اسان کي هر حال ۾ **الله** تعالٰي جي ورهاست تي راضي رهڻ گهرجي. **الله**عَزَّوَجَلَّ جي محبوب، داناءِ غُيوب، مُنَزَّهٌ عَنِ العُيوب صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن فرمايو: "**الله** عَزَّوَجَلَّ ارشاد

فرمائي ٿو: مَنۡ لَّمۡ يَرۡضَ بِقَضَائِيۡ وَقَدَرِيۡ فَلۡيَلۡتَمِسۡ رَبًّا غَيۡرِيۡ يعني جيڪو منهنجي فيصلي ۽ تقدير تي راضي ڪونهي انهي کي گهرجي ته مون کان علاوه ٻيو ربّ تلاش ڪري وٺي.

(شعب الايمان ج 1 ص 218 حديث 200)

سدا کيلئے ہو جا راضی خدایا
ہمیشہ ہو لُطف و کرم یاالٰہی (وسائل بخشش ص۸۲)

﴿4﴾ حسد جي تباهه ڪارين تي نظر رکو

حسد جي خطرناڪ تباهه ڪارين ۽ خوفناڪ نقصانات کي ذهن ۾ دهرائيندا رهو ته ڇا آئون الله عَزَّوَجَلَّ ۽ رسول صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي ناراضگي برداشت ڪري سگهان ٿو؟ ايمان جي دولت کسجي وڃڻ ۽ هميشه هميشه جي لاءِ جهنّم ۾ رهڻ جو خطرو ڪٽي سگهان ٿو؟ ڇا نيڪيون ضايع ٿيڻ جو نقصان برداشت ڪري سگهان ٿو؟ حسد جي هوندي غيبت، چغلي، بد گماني جهڙن گناهن کان بچي سگهان ٿو؟ صله رحمي، عيادت، تعزيت، مسلمان جي حاجت روائي جهڙين نيڪين جي ثواب کان محروم رهڻ جي ناداني ڪري سگهان ٿو؟ بغير حساب جي جهنّم ۾ داخلا مون کي برداشت هوندو؟ هر وقت جي ٽينشن، اداسي ۽ جسماني بيمارين ۾ مبتلا رهي ڪري خوش رهي سگهان ٿو؟ يقينًا نه! ته انهي حسد کان سوين ميل پري ڀڄي وڃو.

مِری عادتیں ہوں بہتر بنوں سنّتوں کا پیکر
مجھے مُتّقی بنانا مَدَنی مدینے والے (وسائل بخشش ص۲۸۷)

صَلُّوۡا عَلَى الۡحَبِيۡب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

﴿5﴾ پنهنجي موت کي ياد ڪريو

حضرت سيّدنا ابودرداء رَضِیَ اللہُ تَعَالٰی عَنۡہُ کان روايت آهي مَنۡ اَکۡثَرَ ذِکۡرَ الۡمَوۡتِ قَلَّ حَسَدُہٗ وَقَلَّ فَرَحُہٗ جيڪو موت کي ڪثرت سان ياد ڪري ان جي حسد ۽ خوشي ۾ گهٽتائي اچي ويندي. (مصنف ابن ابي شيبة ج 8 ص 167 حديث 4) تنهنڪري پنهنجي موت کي ڪثرت سان ياد ڪريو جو عنقريب ڪنهن نه لمحي ڪنهن نه گهڙي مون کي هي دنيا ڇڏي اونداهي قبر ۾ لهڻو آهي، ته پوءِ آئون هن دنيا جي عارضي شين جي ڪري ڪنهن سان حسد ڪري پنهنجي آخرت ڇو خراب ڪريان؟

نیم جاں کر دیا گناہوں نے
مرضِ عصیاں سے دے شِفا یاربّ (وسائل بخشش ص۸۷)

صَلُّوۡا عَلَی الۡحَبِیۡب! صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

﴿6﴾ حسد جو سبب بڻجڻ وارين نعمتن تي غور ڪريو

اهو به غور ڪريو ته جن نعمتن تي اوهان کي حسد محسوس ٿئي ٿو اهي ديني آهن يا دنياوي؟ جيڪڏهن مال و دولت، عزت و شهرت جهڙيون دنياوي شيون اوهان کي حسد تي مجبور ڪن ٿيون ته ياد رکو اهي نعمتون عارضي آهن جيڪي اوهان وٽ هجن يا ٻي ڪنهن وٽ! بالآخر موت ايندي ئي ڪسجي وينديون. امام غزالي عَلَیۡہِ رَحۡمَۃُ اللہِ الۡوَالِی نقل ڪن ٿا: دنيا کي انتهائي بد صورت ٻڍڙي جي شڪل ۾ آندو ويندو ۽ ماڻهن کي چيو ويندو: ”ڇا توهان هن کي سڃاڻو ٿا؟“ اهي چوندا: ”اسان انهي کان الله عَزَّوَجَلَّ جي پناهه گهرون ٿا.“ ته انهن کي چيو ويندو: ”هي اها ئي دنيا آهي جنهن سان اوهان

محبت ڪندا هئا، انهي جي لاءِ پاڻ ۾ حسد ڪندا هئا ۽ انهي جي ڪري هڪٻئي تي گهٽي ڪاوڙ ڪندا هئا.“ (احياء العلوم، ج 3، ص 265)

ياربِّ محمد مِری تقدیر جگادے　　صَحرائے مدینہ مجھے آنکھوں سے دکھادے
پیچھا مِرا دنیا کی محبت سے چُھڑا دے　　یاربّ مجھے دیوانہ مدینے کا بنادے
(وسائلِ بخشش،ص۱۰۰)

صَلُّوا عَلَی الْحَبِیْب!　　صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

آئون دنياوي شيءِ جي ڪري ڇو حسد ڪريان؟

حضرت سيّدنا ابنِ سيرين رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ فرمائن ٿا: مون ڪنهن سان دنياوي شيءِ جي ڪري حسد نہ ڪيو ڇو تہ جيڪڏهن اهو شخص جنّتي آهي تہ آئون دنيا جي ڪري هن سان حسد ڪيئن ڪريان جڏهن تہ دنيا جنّت جي مقابلي ۾ نهايت حقير آهي ۽ جيڪڏهن هُو جهنّمي آهي تہ آئون دنياوي شيءِ جي ڪري هن سان حسد ڪيئن ڪريان جڏهن تہ هُو پاڻ جهنّم ۾ وڃڻ وارو آهي.
(الزواجرعن اقتراف الڪبائر،ج 1،ص 116)

مون ڪڏهن بہ ڪنهن سان حسد نہ ڪيو

اعلٰي حضرت، امامِ اهلسنّت، مجدّدِ دين و ملّت، مولانا شاه امام احمد رضا خان عَلَيْهِ رَحْمَةُ الرَّحْمٰن عاجزي ڪندي ارشاد فرمائن ٿا: فقير ۾ لکين عيب آهن پر منهنجي ربّ مونکي حسد ڪان بلڪل پاڪ رکيو آهي، پاڻ ڪان جنهن کي وڌيڪ ڏٺو جيڪڏهن دنيا جي مال و نعمت ۾ وڌيڪ آهي دل ان کي حقير سمجهيو، پوءِ ڪمتر تي حسد ڪهڙو؟ ۽ جيڪڏهن ديني شرف و فضيلت ۾ وڌيڪ آهي، انهي جي دست بوسي ۽ قدم بوسي کي پاڻ لاءِ فخر سمجهيو پوءِ برڪت ۽ عظمت

واري انسان تي حسد ڪهڙو؟ جنهن ڪي حمايتِ دين تي ڏنو انهي جا فضائل بيان ڪري ۽ خلق کي انهي جي طرف مائل ڪرڻ لاءِ لکت ۽ زباني طور ڪوششون ڪيون. ان جي لاءِ عمدا لقب لکي شايع ڪيا جنهن تي منهنجو ڪتاب "اَلْمُعْتَمَدُالْمُسْتَنَدُ" وغيره شاهد آهي، حسد شهرت جي طلب سبب پيدا ٿيندو آهي ۽ منهنجي ربّ ڪريم جي لاءِ حمد آهي جو مون ڪڏهن ان جي لاءِ خواهش نہ ڪئي بلڪ هميشہ ان ڪان نفرت ڪئي ۽ گوشہ نشيني جو خواهشمند رهيس. (فتاويٰ رضويه ج 29 ص 598) **الله** عَزَّوَجَلَّ جي انهن تي رحمت هجي ۽ انهن جي صدقي اسان جي بي حساب بخشش ٿئي. اٰمِين بِجاہِ النّبیِّ الاَمین صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم

جنهن کي الله عزت ڏئي انهي سان حسد نہ ڪريو

حضرت سيّدنا حسن رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْہُ فرمائن ٿا: اي ابنِ آدم! پنهنجي ڀاءُ سان حسد نہ ڪر ڇو تہ جيڪڏهن **الله** عَزَّوَجَلَّ انهي جي بزرگي جي لاءِ اها نعمت ان کي عطا فرمائي آهي تہ جنهن کي ربُّ العٰلمين عَزَّوَجَلَّ عزّت ڏي انهي سان حسد نہ ڪر. (الزواجر عن اِقتِراف الكبائر ج 1 ص 116)

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

﴿7﴾ ماڻهن جي نعمتن تي نظر نہ رکو

ٻين جي نعمتن جي باري ۾ وڌيڪ سوچڻ ڇڏي ڏيو ڇو تہ پاڻ کان وڌيڪ نعمتن واري جي باري ۾ سوچيندو رهڻ سان اڪثر احساسِ ڪمتري پيدا ٿيندي آهي جنهن مان حسد جنم وٺندو آهي، تنهنڪري هن حديث پاڪ کي سيني سان سانڍيو جو سرڪارِ نامدار، مديني جي تاجدار صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جو فرمانِ نصيحت نشان آهي: پاڻ کان هيٺين درجي وارن جي طرف ڏسندا ڪريو مٿئين درجي واري

ماڻهن جي طرف نظر نہ ڪريو، جيڪڏهن توهان ائين ڪندا تہ **الله** عَزَّوَجَلَّ جي ڪنهن بہ نعمت کي حقير نہ سمجهندو.

(سنن ابن ماجه، حديث 4142، ج 4، ص 443)

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

﴿8﴾ حسد کان بچڻ جي فضائل تي نظر رکو

حسد کان بچڻ جي فضائل ۽ فائدن تي نظر رکڻ جي برڪت سان علاج ۾ استقامت نصيب ٿيندي. ترغيب جي لاءِ پنج فضائل ملاحظہ ڪريو:

(1) سڀ کان افضل ڪير؟

حضور نبيءِ پاڪ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي بارگاه ۾ عرض ڪيو ويو: "ماڻهن ۾ سڀ کان افضل ڪير آهي؟" ارشاد فرمايائون: "زبان جو سچو ۽ مَخمُومُ القَلب مسلمان." عرض ڪيو ويو: يارسول **الله** صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم اهو تہ اسان ڄاڻون ٿا تہ زبان جو سچو ڪير هوندو آهي پر "مَخمُومُ القَلب" مان ڇا مراد آهي؟ ارشاد فرمايائون: **الله** عَزَّوَجَلَّ کان ڊڄڻ وارو، هر قسم جي گناه، سرڪشي، ڌوکي ڏيڻ ۽ حسد کان بچڻ وارو. (سنن ابن ماجه ج 4 ص 475 حديث 4216)

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

(2) تون جنت ۾ مون سان گڏ رهندين

هڪ شخص بارگاهِ رسالت ۾ حاضر ٿي عرض ڪيو: يارسول **الله** صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم آئون صرف هڪ مهيني جا روزا رکان ٿو انهي ۾ واڌارو نٿو ڪريان، ۽ صرف پنج نمازون پڙهان ٿو انهي کان وڌيڪ نٿو پڙهان ۽ منهنجي مال ۾ زڪوٰة فرض ناهي ۽ نہ ئي

مون تي حج فرض آهي ۽ نہ ئي نفلي حج ڪريان ٿو، آئون مرڻ ڪان پوءِ ڪيڏانهن ويندس؟ رسول **الله** صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جن مرڪندي ارشاد فرمايو: تون جنّت ۾ مون سان گڏ هوندين جڏهن تہ تون پنهنجي دل کي ٻن ڳالهين يعني خيانت ۽ حسد کان بچائين ۽ پنهنجي زبان کي ٻن ڳالهين يعني غيبت ۽ ڪوڙ کان ۽ ٻن ڳالهين کان اکين کي بچائين يعني جنهن جي طرف نظر ڪرڻ **الله** تعالٰي حرام قرار ڏنو آهي انهي جي طرف نہ ڏس ۽ ڪنهن مسلمان کي حقارت سان نہ ڏس. (قوّت القلوب، ج 1، ص 433)

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

(3) عرش جي ڇانوَ ۾ ڪنهن کي ڏٺو

حضرت سيّدنا موسٰي عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَام جن هڪ شخص کي عرش جي ڇانوَ ۾ ڏٺو. عرض ڪيائون: موليٰ عَزَّوَجَلَّ! هن کي هي درجو ڪهڙي عمل جي سبب حاصل ٿيو؟ ارشادِ اِلٰهي ٿيو تہ ٽن عملن جي سبب: **هڪ** هي ڪنهن تي حسد نہ ڪندو هو، **ٻيو** هي پنهنجي ماءُ پيءُ جو فرمانبردار هو، **ٽيون** هي چغلخوري کان محفوظ هو.

(مڪارم الاخلاق، ص 183، الحديث:257)

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

(4) جنتي شخص

حضرت سيّدنا انس رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنْہُ ارشاد فرمائن ٿا تہ اسان هڪ دفعي سرڪارِ والا تبار، بيڪسن جي مددگار صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جن جي بارگاهِ اقدّس ۾ حاضر هئاسين تہ پاڪ ڪريم صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جن ارشاد فرمايو: ”هيئنر هن دروازي مان هڪ جنّتي شخص داخل

ٺيندو.“ تہ هڪ انصاري شخص داخل ٿيو جنهن جي ڏاڙهي وضو جي ڪري آلي هئي ۽ هن پنهنجا چپل کاٻي هٿ ۾ کنيا هئا، هن بارگاهہ ۾ حاضر ٿي سلام عرض ڪيو. پوءِ جڏهن ٻيو ڏينهن ٿيو تہ **الله** جي محبوب، داناءِ غيوب، منزّہٌ عنِ العيوب صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم **جن اها ئي** ڳالهہ ارشاد فرمائي تہ ”هاڻي هن دروازي مان هڪ جنّتي مرد داخل ٿيندو.“ تہ اهو ئي شخص پهرين وانگر بارگاهہ ۾ حاضر ٿيو، پوءِ جڏهن ٽيو ڏينهن ٿيو تہ پاڻ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم **جن اها ئي ڳالهہ** ارشاد فرمائي تہ معمول مطابق اهو ئي شخص داخل ٿيو، پوءِ جڏهن دافعِ رنج و ملال، صاحبِ جود و نوال صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم تشريف وٺي ويا تہ حضرت سيدنا **عبدالله بن عَمرو بن عاص** رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ ان شخص جي پنيان ويا ۽ ڪنهن ترڪيب سان انهن وٽ ٽي راتيون قيام فرمايو. حضرت سيدّنا **عبدالله** رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ فرمائن ٿا: مون اهي ٽي راتيون انهن سان گڏ گذاريون پر رات جي ٽائيم هن کي ڪا عبادت ڪندي نہ ڏٺو، ها! پر جڏهن هو سجاڳ ٿيندو هو يا پاسو ورائيندو هو تہ **الله** عَزَّوَجَلَّ جو ذڪر ڪندو هو ۽ **اَللّٰهُ اَکبَر** چوندو هو ۽ جڏهن نماز جو وقت ٿي ويندو هو تہ بستري تان اٿي ويندو ۽ مون هن کي سٺي ڳالهہ کان علاوہ ڪجهہ چوندي نہ ٻڌو، پوءِ جڏهن ٽي ڏينهن گذري ويا تہ مون هن کي بشارتِ مصطفٰي صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي باري ۾ ٻڌايو تہ مون مدني آقا صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم کي تنهنجي باري ۾ ٽي دفعا هي چوندي ٻڌو: ”هاڻي توهان وٽ هڪ جنّتي شخص ايندو.“ تہ ٽئي ڀيرا تون ئي داخل ٿئين تہ مون سوچيو تو وٽ رهي ڏسان تہ تنهنجو عمل ڪهڙو آهي؟ تہ جيئن آئون بہ تنهنجي پيروي ڪري سگهان پر

مون تہ توکي کو خاص وڏو عمل کندي کونہ ڏٺو، پوءِ توکي هن مقام تي ڪهڙي عمل پڄايو؟ تہ هن چيو: ”منهنجو عمل تہ اهو ئي آهي جيڪو تو ڏسي ورتو پر آئون پنهنجي دل ۾ ڪنهن مسلمان جي لاءِ بد ديانتي نٿو ڏسان ۽ نہ ئي **الله** عَزَّوَجَلَّ جي عطا ڪيل ڀلائي تي ڪنهن سان حسد ڪريان ٿو.“ اهو ٻڌي ڪري مون چيو: بس اِهي ئي اُهي عمل آهن جن توکي هن مقام تائين پهچائي ڇڏيو.

(شعب الايمان ج 5، ص 264،265، حديث 6605 بتغير قليل)

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

(5) وڏي عمر جو راز

امام اَصْمَعِي عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْقَوِى کان مروي آهي تہ مون هڪ ڳوناٺي شخص کي ڏٺو جنهن جي عمر هڪ سو ويهہ سال هئي. مون حيرت جو اظهار ڪيو تہ تو تمام ڊگهي عمر ماڻي آهي! تہ هن جواب ڏنو: آئون حسد کان بچندو رهيس، هي انهي جي برڪت آهي.

(الرسالة القشيريه، ص 192)

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

﴿9﴾ پنهنجي خامين جي اصلاح ڪندا رهو

انسان جي ذات خوبين ۽ خامين جو مجموعو هوندي آهي، پنهنجي خامين تي ڪنٽرول ڪري ئي خوبين جي حفاظت ۽ واڌرو ڪري سگهجي ٿو پر ٻين جي خوبين تي سڙڻ ڪڙهڻ وارو پنهنجي خامين جي اصلاح کان محروم رهجي وڃي ٿو ۽ نقصان ۾ پوندو آهي. جيڪڏهن اسان پنهنجي اصلاح جي ڪوشش ۾ لڳي وڃون تہ حسد جهڙي بري ڪم لاءِ اسان کي فرصت ئي نہ ملندي ائين اسان

ان ڪان بچڻ ۾ ڪامياب ٿي وينداسين. مفسّرِ شهير، حڪيم الامّت، حضرت مفتي احمد يار خان عَلَيۡهِ رَحۡمَةُ الۡحَنَّان فرمائن ٿا: نفس ۾ ست عيب آهن: (1) خودپسندي (2) غرور (3) رياڪاري (4) غصو (5) حسد (6) مال جي محبّت ۽ (7) عزّت جي خواهش. ۽ دوزخ جا دروازا به ست آهن جيڪو انهن ستن عيبن کي ڪڍي اِنۡ شَآءَالله عَزَّوَجَلَّ! اهي دروازا بند ٿيندا. (تفسيرِ نعيمي ج 1 ص 520)

ہر بھلے کی بھلائی کا صدقہ
مجھ بُرے کو بھی کر بھلا یارب

صَلُّوۡا عَلَی الۡحَبِيۡب! صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

﴿10﴾ حسد جي عادت کي رشڪ ۾ تبديل ڪري وٺو

حسد کي رشڪ ۾ تبديل ڪري به ان جي نقصانن کان بچي سگهجي ٿو مثلاً ڪنهن سان ان جي مضبوط حافظي جي ڪري حسد آهي ته الله تعالیٰ کان دعا گهرو ته ان جي حافظي ۾ وڌيڪ برڪتون ڏي ۽ اهڙو حافظو مون کي به عطا فرمائي ڇڏي.

صَلُّوۡا عَلَی الۡحَبِيۡب! صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

﴿11﴾ نفرت کي محبت ۾ تبديل ڪرڻ جون تدبيرون ڪريو

حاسد کي جيئن ته "مَحۡسُود" (يعني جنهن سان حسد ڪيو وڃي انهي) سان سخت نفرت ٿي ويندي آهي. تنهنڪري انهي نفرت کي محبت سان بدلائڻ جون هي تدبيرون ڪري: ❖ انهي کي سلام ۾ ابتدا ڪري ❖ ملاقات ٿئي ته گرم جوشي جو مظاهرو ڪري ❖

ممڪن هجي تہ ڪڏهن ڪڏهن تحفا پيش ڪري ❖ انهي جي جنهن نعمت جي ڪري حسد ٿيندو هجي انهي ۾ برڪت جي دعا ڪري ❖ انهي جي برائي ڪرڻ کان بچي بلڪ ٻيو ڪير بہ برائي ڪري تہ نہ ٻڌي ❖ بيماري يا مصيبت ۾ ان جي تعزيت ڪري ❖ خوشي جي موقعي تي مبارڪباد پيش ڪري ❖ ضرورت جي موقعي تي ان جي مدد ڪري ❖ ماڻهن جي سامهون بڪثرت جائز ان جي تعريف ڪري ❖ ٻيو ڪير ان جي جائز تعريف ڪري تہ خوشي جو اظهار ڪري ❖ پنهنجي طرفان جيترو فائدو پهچائي سگهي ٿو مَحۡسُود کي پهچائي.

ممڪن آهي تہ شروع شروع ۾ ذڪر ڪيل تدبيرون نفس تي تمام ڳريون هجن ليڪن تڪلّف ڪري بار بار ڪرڻ سان انهن جي عادت ٿي ويندي ۽ اِنۡ‌شآءَالله عَزَّوَجَلَّ حسد کان جان ڇٽي ويندي.

صَلُّوۡا عَلَی الۡحَبِیۡب! صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

مٿو ڇُمي ورتائون

قاضي تَنُوخِي عَلَيۡهِ رَحۡمَةُ اللهِ الۡقَوِی جو بيان آهي: هڪ دفعي جمعي جي ڏينهن جمعي جي نماز کان ڪجهہ دير پهرين آئون ”جامع منصور“ ۾ موجود هئس، منهنجي ساڄي طرف حضرت سيّدنا علي بن طلحه بصري عَلَيۡهِ رَحۡمَةُ اللهِ الۡقَوِی موجود هئا، مون نظر ڪٽي ڏٺو تہ منهنجو تمام گهاٽو دوست عبدالصّمد بہ ڪجهہ فاصلي تي وينو هو، هڪدم اهو اٿيو مون ڏانهن اچڻ لڳو، آئون بہ اٿي بيٺس. اهو ڏسي ڪري چوڻ لڳو: ”قاضي صاحب! اوهان تشريف رکو، آئون اوهان لاءِ نہ پر علي بن طلحه (رَحۡمَةُ اللهِ تَعَالٰی عَلَيۡه) جي لاءِ اٿي ڪري آيو آهيان ۽ انهي جي وجهہ اها آهي جو منهنجي نفس مون کي انهن جي متعلق حسد ۾ مبتلا

ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ انهن کي ڏسي ڪري منهنجي نفس کي ناگواري محسوس ٿي مون عهد ڪيو ته آئون پنهنجي نفس جي ڳالهه نه مڃي ڪري ان کي ذليل ۽ رسوا ڪندس ۽ علي بن طلحه (رَحۡمَۃُاللّٰہِتَعَالٰیعَلَیۡہ) وٽ لازمي ويندس. اهو ٻڌي حضرت علي بن طلحه رَحۡمَۃُاللّٰہِتَعَالٰیعَلَیۡہ اتي بينا ۽ پيار مان انهن جو مٿو چمي ورتائون.

(عيون الحڪايات، ص 338)

صَلُّوۡا عَلَی الۡحَبِیۡب! صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

﴿12﴾ ٻين جي خوشي ۾ خوش رهڻ جي عادت بڻايو

خالقِ ڪائنات جي مخلوق تي غور ڪيو وڃي صاف ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته چوپايو هجي يا پکي، حيوانات هجن يا نباتات، ۽ انسان سيني کي الله تعالٰي هُوبهُو هڪجهڙو ناهي ٺاهيو بلڪ انهن ۾ مختلف اعتبارن سان فرق رکيو آهي مثلاً هر چوپايو گاهه نٿو کائي، هر پکي مٽي نٿو اڏامي، هر وڻ ميوو نٿو ڏي، ائين ئي انسانن کي ٻه هڪٻئي تي فوقيت حاصل هوندي آهي ان ۾ انهن مان ڪو خوبصورتي ۽ حسن جو شاهڪار ته ڪو بدصورتي جو نمونو، ڪو خوبين جي تصوير ته ڪو خامين جو پيڪر، ڪو علم جو سمنڊ ته ڪو جهالت جو پنور، ڪو صنعت ۽ حرفت ۾ ماهر ته ڪو اناڙي ۽ بيوقوف، ڪو سريلي آواز وارو ته ڪو بي ڍنگو، ڪو ذهني قوّت جو مالڪ ته ڪو جسماني! هاڻي جيڪو شخص ٻين کي فوقيت ملڻ تي واويلو مچائي ۽ پنهنجو دل جلائي نقصان انهي جو ئي ٿيندو. ٿورو سوچيو ڪنهن جي خوبصورتي تي حسد ڪرڻ سان اوهان حسين ۽ جميل ٿي ويندا! ڪنهن جي ذهانت ڪسجي وڃڻ سان

اوهان ذهين ۽ داناءُ ٿي ويندا! ڪنهن جي دولت ڪسجي وڃڻ سان اوهان امير ٿي ويندا! انهي ڳالهه جي ڪهڙي گارنٽي آهي ته اها شيءِ هن ڪان ڪسجي اوهان کي ملي ويندي ته پوءِ ڪهڙي وجهه آهي جو اوهان هن کي اڳيان وڌندي ڏسي سگهو؟ ڇو ڪنهن جي نعمتن جي ضايع ٿيڻ جا خواهشمند آهيو؟ ڇو حسد جهڙي خطرناڪ مرض کي پنهنجي اندر جڳهه ڏيو ٿا؟ جيڪڏهن انهن سيني ڳالهين جي جڳهه تي اوهان ٻين جي نعمتن تي خوش ٿيڻ سکي ونو ته حسد اوهان جي دل جو رستو پلجي ويندو.

صَلُّوا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

﴿13﴾ روحاني علاج به ڪريو

سيّد المبّلغين، رحمةٌ للعٰلمين صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن جو فرمانِ عاليشان آهي: ٽي بيماريون منهنجي امّت کي لازمي ٿينديون: حسد، بد گماني ۽ بد فالي، ڇا آئون اوهان کي ان ڪان ڇوٽڪاري جو طريقو نه ٻڌايان؟ جڏهن توهان ۾ بدگماني پيدا ٿئي ته ان تي يقين نه ڪريو، ۽ جڏهن توهان حسد ۾ مبتلا ٿيو ته **الله** عَزَّوَجَلَّ کان اِسۡتِغفار ڪري وننڌا ڪريو ۽ بد شگوني پيدا ٿئي ته انهي ڪم کي ڪري گذرو. (المعجم الکبير، حديث 3227 ج 3،ص 228، تقدمًا تاخرًا)

مٺا مٺا اسلامي ڀائرو! حسد ڪان بچڻ جي لاءِ بيان ڪيل علاجن سان گڏوگڏ حسبِ توفيق اوّل آخر هڪ هڪ ڀيرو درود شريف پڙهڻ سان گڏ هي ست روحاني علاج به ڪريو:

﴿1﴾ جڏهن به دل ۾ حسد جو خيال اچي ته ”اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّیْطٰنِ الرَّجِیْم“ هڪ دفعو پڙهڻ ڪان پوءِ کاٻي ڪلهي جي طرف ٽي دفعا ٿُو ٿُو

ڪري ڇڏيو.

﴿2﴾ روزانو ڏهه ڀيرا اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْم پڙهڻ واري تي شيطان کان حفاظت جي لاءِ الله تعاليٰ هڪ فرشتو مقرر ڪري ڇڏي ٿو.

﴿3﴾ سُورة الاخلاص يارهن ڀيرا صبح (آڌي رات گذرڻ کان سج جي پهرين ڪِرڻ چمڪڻ تائين صُبح آهي) پڙهڻ واري تي جيڪڏهن شيطان پنهنجي لشڪر سميت بہ هن کان گناهہ ڪرائڻ جي ڪوشش ڪري تڏهن بہ نہ ڪرائي سگهندو، جيستائين هي (پڙهڻ وارو) پاڻ نہ ڪري. (الوظيفة الڪريمة ص 21)

﴿4﴾ سورة النّاس پڙهڻ سان بہ وسوسا ختم ٿيندا آهن.

﴿5﴾ مُفَسِّرِ شهير، حڪيمُ الاُمَّت حضرت مُفتي احمد يار خان عَلَيْهِ رَحْمَةُ الْحَنَّان فرمائن ٿا: ”صُوفياءِ ڪرام رَحِمَهُمُ اللهُ السَّلَام فرمائن ٿا تہ جيڪو صُبح شام ايڪيهہ ايڪيهہ ڀيرا ”لاحول شريف“ پاڻي تي دَم ڪري پيئي تہ اِنْ شَآءَ الله عَزَّوَجَلَّ شيطاني وسوسن کان گهڻي حد تائين امُن ۾ رهندو.“ (مرآة المناجيح ج 1 ص 87)

﴿6﴾ هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۳﴾ (پ 27، الحديد 3) چوڻ سان فورًا وسوسو دور ٿي وڃي ٿو.

﴿7﴾ سُبْحٰنَ الْمَلِكِ الْخَلَّاقِ، ﴿اِنْ يَّشَاْ يُذْهِبْكُمْ وَيَاْتِ بِخَلْقٍ جَدِيْدٍ ﴿۱۹﴾ وَّمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيْزٍ ﴿۲۰﴾﴾ (پ 13 ابراهيم آيت 19، 20) (جي ڪثرت ان (يعني وَسوسي) کي پاڙان پٽي ڇڏي ٿي. (ملخص از فتاوىٰ رضويہ ج 1 ص 770) (انهيءَ دُعا جي آيت واري حصي کي اوهان جي معلومات لاءِ برڪت ۾ رسم الخط جي تبديلي جي ذريعي واضح ڪيو آهي)

(ماخوذ از نيڪي جي دعوت، ص 78 تا 79)

﴿14﴾ مدني انعامات تي عمل ڪريو

شيخِ طريقت،اميرِ اهلِسنّت دَامَتْ بَرَكَاتُهُمُ الْعَالِيَه هن پُرفتن دور ۾ آساني سان نيڪيون ڪرڻ ۽ گناهن کان بچڻ جي طريقيڪار تي مشتمل شريعت ۽ طريقت جو جامع مجموعو ”مدني انعامات“ نالي سوالن جي صورت ۾ مرتب ڪيو آهي. اسلامي ڀائرن جي لاءِ 72، اسلامي ڀينرن جي لاءِ 63، ديني طالبِ علم جي لاءِ 92، ديني طالبات جي لاءِ 83، مدني منّن ۽ مدني منّين جي لاءِ 40 جڏهن ته خصوصي اسلامي ڀائرن (يعني گونگن، ٻوڙن) جي لاءِ 27 مدني انعامات آهن. بيشمار اسلامي ڀائر، اسلامي ڀينرون ۽ طالب علم مدني انعامات جي مطابق عمل ڪري روزانو سمهڻ کان پهرين ”فڪرِ مدينه“ ڪندي يعني پنهنجي عملن جو جائزو وٺندي مدني انعامات جي رسالي ۾ ڏنل خانا ڀرين ٿا. انهن مدني انعامات کي اخلاص سان اپنائڻ کان پوءِ نيڪ بنجڻ ۽ گناهن کان بچڻ جي راهه ۾ آيل رڪاوٽون الله تعالیٰ جي فضل و ڪرم سان اڪثر ختم ٿي وينديون آهن ۽ انهن جي برڪت سان اَلحَمدُلله عَزَّوَجَلَّ سنّتن جو پابند بنجڻ، گناهن کان نفرت ڪرڻ ۽ ايمان جي حفاظت جي لاءِ ڪڙهڻ جو ذهن به بڻي ٿو. انهن مدني انعامات مان هڪ مدني انعام حسد کان بچڻ جي باري ۾ به آهي، جيئن ته دعوتِ اسلامي جي اشاعتي اداري مڪتبة المدينه جي شايع ٿيل 26 صفحن تي مشتمل رسالي ”72 مدني انعامات“ جي صفحي 9 تي مدني انعام نمبر 38 آهي: ”ڇا اڄ اوهان ڪوڙ، غيبت، چغلي، حسد، تڪبّر، وعدي خلافي کان بچڻ ۾ ڪامياب ٿيا؟“

هڪ بيان منهنجي زندگي بدلائي ڇڏي

مٺا مٺا اسلامي ڀائرو! پنهنجي ظاهر ۽ باطن کي گناهن کان بچائڻ جي ڪوشش جي لاءِ دعوتِ اسلاميءَ جي مشڪبار مدني ماحول سان وابسته ٿي وڃو، اَلحَمدُلله عَزَّوَجَلَّ مدني ماحول جي برڪت سان بيشمار اسلامي ڀائرن جي زندگيءَ ۾ مدني انقلاب برپا ٿي ويو آهي، اچو ته آئون اوهان کي هڪ اهڙي ئي مدني بهار ٻڌايان ٿو، مدينة الاولياء (ملتان) جي اسلامي ڀاءُ جو بيان ڪجھ هن طرح آهي: اسان جي خاندان جا گھڻا ماڻهو تجارت سان وابسته هئا پر آئون پڙهائيءَ ۾ تيز نڪتس ننڍي عمر ۾ ئي ايف اي جو امتحان سٺن نمبرن سان پاس ڪري ورتو. منهنجي ذهانت ڏسي منهنجي گھر وارن مون کي هر طرح جي آزادي ڏئي ڇڏي ته هي پڙهي لکي وڏو ماڻهو ٿيندو ۽ اسان جو نالو روشن ڪندو. انهيءَ آزاديءَ جي ڪري مون ڊانس سکيو سوين گانا ٻڌا ۽ ڏينهن ۾ ڪيئي ڪيئي فلمون ڏٺيون جنهن جو نتيجو اهو نڪتو جو ڪاليج ۾ نئين نئين فيشن جا ڪپڙا ۽ عجيب اسٽائل جا وار ٺاهي ويندو هئس. منهنجي ڪمري جي ديوارن تي فلمي اداڪارائن جون وڏيون وڏيون تصويرون لڳل هونديون هيون. طبعيت جي شوخيءَ ۽ ڪل مذاق ۾ سڄي پاڙي ۾ منهنجو ڪو مٽ نه هو، گھر جي ڇت تي ويهي بدنگاهي ڪرڻ منهنجو معمول هو. منهنجا اهي لڇڻ ڏسي ڪري گھروارا ”آزادي“ ڏيڻ تي پڇتائڻ لڳا ۽ مونکي سمجھائڻ چاهيو پر منهنجا ته مزا هئا تنهنڪري مون انهن جي ڳالھ هڪ ڪن مان ٻڌي ٻي مان ڪڍي ڇڏي. پوءِ 1990ع جو سڄ اپريل ۾ منهنجا نصيب چمڪيا، ٿيو ڪجھ

ائين جو هڪ اسلامي ڀاءُ منهنجي مامي جي پٽ کي شيخِ طريقت، اميرِ اهلسنّت، حضرت علامہ مولانا **ابو بلال محمد الياس عطّار قادري** دَامَتْ بَرَكَاتُهُمُ الْعَالِيَه جي بيان جي هڪ ڪيسٽ "قبر کي پڪار" ٻڌڻ لاءِ ڏني، منهنجي سؤٽ اها ڪيسٽ ڪجهه ڏينهن رکڻ کان پوءِ بغير ٻڌي واپس ڪرڻ جي لاءِ مون کي ڏيئي ڇڏي، جڏهن مون ان اسلامي ڀاءُ کي ڪيسٽ واپس ڪرڻ چاهي تہ انهن گهڻي محبت سان مون کي درخواست ڪئي تہ آئون هن بيان کي ٻڌان، مون اهو سوچي ڪري رکي ڇڏي تہ آئون بہ ڪجهه ڏينهن رکي واپس ڪري ڇڏيندس. پوءِ هڪ ڏينهن جڏهن آئون گهر جي ڇت تي بدنگاهي ڪرڻ ۾ مصروف هئس، مون گانا ٻڌڻ جي لاءِ ڪيسٽ ڪڍڻ چاهي تہ منهنجي هٿ ۾ بيان جي ڪيسٽ اچي ويئي. مون سوچيو ٻڌان تہ سهي حضرت ڇا ٿا فرمائن؟ مون بيان ٻڌڻ شروع ڪيو تہ آس پاس کان بي خبر ٿي ويس ۽ بيان جا لفظ منهنجي ضمير کي جنجهوڙڻ لڳا، ڪجهه ئي دير کانپوءِ مونکي پنهنجي ڳلن تي لڙڪن جي آلاڻ محسوس ٿي. انهي بيان کي ٻڌڻ کانپوءِ هڪدم منهنجي زندگي جو رخ تبديل ٿي ويو، ٻين گناهن سان گڏوگڏ مون ڏاڙهي ڪوڙائڻ کان بہ توبهہ ڪئي ۽ مٿي تي عمامو شريف سجائي ورتو. هر شخص حيران پريشان هو تہ اوچتو هن کي ڇا ٿي ويو آهي! ڪجهه تہ چوڻ لڳا هي ڊرامي باز آهي ڪو نئون ڊرامو ڪري رهيو آهي، ڪو چوندو هو ايڏي جلدي نہ ڪر جلدي پڇي ويندين، مطلب تہ جيترا منهن اوتريون ڳالهيون! پر مون سڌرڻ جو پڪو ارادو ڪري ڇڏيو هو تہ مون کي وڌ کان وڌ نيڪيون ڪري پنهنجي گناهن جو ڇڻ ڪفارو ادا ڪرڻو آهي.

اَلحَمدُلله عَزَّوَجَلَّ دعوتِ اسلامي جي مدني ڪمن ۾ منهنجي غير معمولي دلچسپي جي ڪري آئون تنظيمي طور تي اڳيان وڌندو هليو ويس، تقريبًا 20 سالن تائين مختلف ذميداريون نڀائڻ جي ڪوشش ڪانپوءِ تادمِ تحرير رڪنِ ڪابينه جي حيثيت سان دعوتِ اسلامي جي ترقي لاءِ ڪوششن ۾ مصروف آهيان.

تِرا شُکْر مولا دیا مَدَنی ماحول　　نہ چُھوٹے کبھی بھی خدا مَدَنی ماحول

سلامت رہے یا خدا مَدَنی ماحول　　بچے بد نظر سے سدا مَدَنی ماحول

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب!　　صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

پوءِ به حسد نه وڃي ته پوءِ؟

حُجّةالاسلام، حضرت امام محمد بن محمد بن محمد غزالي عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْوَالِي "اِحياءُالعلوم" ۾ فرمائن ٿا: جيڪڏهن توهان پنهنجي ظاهر کي به حسد کان روڪي ڇڏيو ۽ دل ۾ پيدا ٿيندڙ حسد جي جذبي کي به پسند نه ڪريو ۽ ٻين کان نعمت ختم ٿيڻ جي دل ۾ پيدا ٿيندڙ خواهش کي به پسند نه ڪريو ايستائين جو پنهنجي نفس تي به ان سبب کان غصو ڪريو ته توهان پنهنجي اختيار جي مطابق پنهنجي ذميداري مڪمل ڪئي، يعني ايترو ڪرڻ کان پوءِ مجبورًا پيدا ٿيڻ واري حسد جو گناه نه ملندو. (احياءُالعلوم ج 3، ص 246)

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب!　　صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

جيڪڏهن ڪنهن کي اوهان سان حسد ٿئي ته؟

پياري آقا صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن جي هڪ فرمانِ عاليشان ۾ ائين به آهي: كُلُّ ذِىْ نِعْمَةٍ مَحْسُوْدٌ يعني هر نعمت وارو حسد ڪيو ويندو

آهي. (المعجم الكبير ج 20 ص 94 حديث 183 ملخصًا) انهي حديث جي پيشِ نظر هر انهي شخص جي حاسدين جو تعداد ڪجهه نہ ڪجهه ضرور هوندو جنهن کي الله تعالٰي مال و دولت، عزت و شهرت ۽ ٻين فضائل و ڪمالات سان نوازيو آهي پر شرعي دليل ڪانسواءِ ڪنهن کي خاص ڪري چوڻ تہ ”هي مون سان حسد ڪري ٿو“ جائز ڪونهي ڇو تہ هي بدگماني آهي ۽ بدگماني حرام ۽ جهنّم ۾ وٺي وڃڻ وارو ڪم آهي.

مجھے غیبت و چُغلی و بدگمانی
کی آفات سے تُو بچا یاالٰہی (وسائلِ بخشش،ص۸۰)

صَلُّوْا عَلَی الْحَبِیْب! صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی مُحَمَّد

شيخ سعدي جي استاد ٽوڪيو

حضرت شيخ سعدي عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْهَادِی فرمائن ٿا: مون هڪ دفعي پنهنجي محترم استاد حضرت علامہ ابوالفرج عبدالرحمٰن بن جوزي عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللهِ الْقَوِی کي عرض ڪيو: آئون ماڻهن ۾ درسِ حديث پيش ڪريان ٿو تہ فلاڻو شخص حسد ڪندي سڙي ٿو! استاد سڳوري فرمايو: اي سعدي! تعَجُّب آهي جو تون حسد کي تہ بري شيءِ تسليم ڪرين ٿو پر منهنجي سامهون ڪنهن کي ”حاسد“ چئي ڪري بلا تڪلّف غيبت ڪري رهيو آهين! آخر توکي اهو ڪنهن چئي ڇڏيو تہ صرف حسد ئي حرام آهي غيبت حرام ڪونهي؟ ياد رک! جيڪڏهن حاسد جهنّم جو حقدار آهي تہ غيبت ڪرڻ وارو بہ عذابِ نار جو حقدار آهي.
(بوستانِ سعدي ص 188 ملخصًا)

مٺا مٺا اسلامي ڀائرو! سبحٰنَ الله! استاد هجن تہ اهڙا! صرف سبق پڙهائڻ سان ئي غرض نہ هجي، بلڪ شاگردن جي اخلاقي

تربيت تي بہ نظر رکن، هڪ استاد ئي ڇا هر مسلمان پنهنجي هن ذميداري کي سمجهي ۽ نيڪي جي دعوت ۽ گناهن کان منع ڪرڻ جي ترڪيب ۽ صورت ٻڌائيندو رهي. ”بوستانِ سعدي“ جي حڪايت مان اهو بہ سکڻ جو موقعو مليو تہ ”فلاڻو مون سان حسد ڪري ٿو“ چوڻ غيبت آهي، بلڪ اهو جملو غيبت کان بہ سخت گناهہ بهتان جي طرف وڃي رهيو آهي ڇو تہ ”حسد“ باطني مرضن مان آهي ۽ ان جو تعلق دل سان آهي جيستوڻيڪ ڪڏهن ڪڏهن واضح علامتن سان بہ حسد جو اظهار ٿيندو آهي پر گهڻا ماڻهو قياس (اندازي) سان ئي ڪنهن کي حاسد چئي ڇڏيندا آهن. حسد بابت غيبت جا وڏيڪ ست جملا ملاحظہ ٿين:

۞ ساڙو آهي ۞ مون کان سڙي ٿو ۞ منهنجي ترقي ڏسي نٿو سگهي ۞ منهنجي خوشي سان خوش نہ ٿو ٿئي ۞ منهنجو نقصان چاهي ٿو ۞ منهنجي ڀلائي ۾ راضي ڪونهي ۞ مون کي ڏسي ڪري هن جي سڄي بدن ۾ باهہ لڳي ويندي آهي.

(غيبت جون تباهہ ڪاريون ص 321)

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

نظرِبد اُٺ کي ديڳ ۾ داخل ڪندي آهي

حسد جي اثرات جو نظرِ بد جي صورت ۾ ظاهر ٿيڻ ممڪن آهي، حضرت سيدّنا جابر رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنْهُ کان روايت آهي تہ شهنشاهِ مدينہ، قرارِ قلب و سينہ صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن ارشاد فرمايو: اَلْعَيْنُ تُدْخِلُ الرَّجُلَ الْقَبْرَ وَتُدْخِلُ الْجَمَلَ الْقِدْرَ بيشڪ نظر مرد کي قبر ۾ ۽ اُٺ کي ديڳ ۾ داخل ڪري ڇڏيندي آهي. (جمع الجوامع ج 5 ص 204، حديث 14558)

حاسد جي شر کان بچڻ جا مدني گل

﴿1﴾ دعا ڪندا رهو

بهرحال ڪنهن تي حسد جو يقيني حڪم لڳائڻ جي بغير الله تعالیٰ جي بارگاهہ ۾ حاسد جي شر کان بچڻ جي دعا ڪندا رهو، قرآن شريف ۾ حاسد جي حسد کان پناهہ گهرندي رهڻ جي تاڪيد ڪئي وئي آهي، جيئن تہ سيپارو 30 سوره فلق آيت 5 ۾ ارشاد آهي:

وَمِنۡ شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ ۝۵ ترجموڪنزالايمان: ۽ حسد واري جي شر کان جڏهن اهو مون کان سڙي.

﴿2﴾ توجهہ هٽائي ڇڏيو

دل کي انهن خيالن کان خالي ڪريو تہ فلاڻو شخص مون سان حسد يا دشمني ڪري رهيو آهي ڇوتہ ڪڏهن ڪڏهن انسان کي اهو ئي احساس نقصان پهچائي ٿو تہ "منهنجو ڪو حاسد يا دشمن آهي."

﴿3﴾ صدقو ۽ خيرات ڪريو

انهي سان بہ بلائون ۽ مصيبتون ختم ٿينديون آهن ۽ هي حاسدن جي حسد ۽ نظربد کان بچڻ جو آزمايل نسخو آهي. حضرت عليُّ المرتضٰي رَضِيَ اللهُ تَعَالٰی عَنۡهُ کان روايت آهي تہ الله عَزَّوَجَلَّ جي محبوب داناءِ غيوب، منزّهٌ عن العيوب صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم فرمايو: صدقي ڏيڻ ۾ جلدي ڪندا ڪريو ڇو تہ بلا صدقي کان اڳيان نٽي وڌي سگهي.

(مجمع الزوائد ج 3، ص 284، الحديث 4606)

ڪنهن کي ڪنهن سان حسد نہ ٿيندو

مٺا مٺا اسلامي ڀائرو! قيامت کان پهريان هڪ وقت اهڙو بہ ايندو جو ان وقت ڪنهن کي ڪنهن سان بہ بُغض ۽ حَسَد نہ ٿيندو.

جيئن حضرت سَيِّدُنا ابو هريره رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنْهُ کان روايت آهي تہ رسول اڪرم، نور مُجَسَّم، شفيع اُمَم صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جو فرمانِ مُشڪبار آهي: خدا جو قسم! ابنِ مريم (حضرت عيسىٰ عَلَيْهِ السَّلَام) لهندا، عادِل بادشاهہ ٿي صَليب ٽوڙيندا ۽ خنزير فنا ڪري ڇڏيندا، جِزيو ختم فرمائيندا، ڏاچيون بنا ڏنارن جي ڇڏيون وينديون جن تي ڪم ڪار نہ ڪيو ويندو ۽ ڪِينا، بغض ۽ حَسَد ختم ٿي ويندا، ۽ اهي مال لاءِ سڏيندا تہ ڪو ان ڪي قبول نہ ڪندو. (صحيح مسلم ص 91، الحديث 243)

مُفَسِّرِ شهير حڪيمُ الاُمَّت حضرت مُفتي احمد يار خان عَلَيْهِ رَحْمَةُ الْحَنَّان حديث پاڪ جي انهيءَ حصي **”۽ ڪِينا، بُغض ۽ حَسَد ختم ٿي ويندا“** جي تحت فرمائن ٿا: يعني حضرت سَيِّدُنا عيسىٰ عَلَيْهِ السَّلَام جي بَرڪت سان ماڻهن جي دِلين مان حَسَد، بُغض (۽) ڪِينا نڪري ويندا ڇو جو ڪنهن جي دِل ۾ دُنيا جي مَحَبَّت نہ رهندي، هر هڪ کي دِين ۽ ايمان جي چاهت لڳي ويندي. دُنيا جي مَحَبَّت انهن سيني جي پاڙ آهي، پاڙ ئي ڪٽجي ويندي تہ شاخون ڪيئن رهنديون. (مِراٰةُ الْمناجيح ج 7 ص 339)

صَلُّوْا عَلَى الْحَبِيْب! صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

ڪتاب جو خلاصو

۞ حسد جي باري ۾ ڄاڻڻ فرض آهي ۞ ڪنهن جي ديني يا دنياوي نعمت جي زوال (يعني ان کان کسجي وڃڻ) جي خواهش ڪرڻ يا اها خواهش ڪرڻ تہ فلاڻي شخص کي هي نعمت نہ ملي، انهي جو نالو ”حسد“ آهي ۞ حسد جا چار قسم آهن ۽ هر قسم جو حڪم جدا جدا آهي ۞ رشڪ ڪڏهن واجب هوندو آهي تہ ڪڏهن مستحب ۽ ڪڏهن جائز هوندو آهي ۞ حسد ڪرڻ واري کي هنن نقصانن جو

بار ڪٽڻو پوندو آهي: ﴿1﴾ الله و رسول عَزَّوَجَلَّ و صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي ناراضگي ﴿2﴾ ايمان جي دولت کسجڻ جو خطرو ﴿3﴾ نيڪيون ضايع ٿي وڃڻ ﴿4﴾ مختلف گناهن ۾ مبتلا ٿي وڃڻ ﴿5﴾ نيڪين جي ثواب کان محروم رهڻ ﴿6﴾ دعا قبول نہ ٿيڻ ﴿7﴾ نصرتِ الٰهي کان محرومي ﴿8﴾ ذلت و رسوائي ٿيڻ ﴿9﴾ سوچڻ سمجهڻ جي صلاحيت گهٽجي وڃڻ ﴿10﴾ پاڻ تي ظلم ڪرڻ ﴿11﴾ بغير حساب جهنّم ۾ داخلا.

❀ ست شيون حسد جو بنياد بڻجي سگهن ٿيون:

﴿1﴾ بغض و عداوت ﴿2﴾ خود ساختہ عزت ﴿3﴾ تڪبُّر ﴿4﴾ احساس ڪمتري ﴿5﴾ من پسند مقصد فوت ٿيڻ جو انديشو ﴿6﴾ حبِّ جاه ﴿7﴾ قلبي خباثت.

❀ هيٺيون تدبيرون اختيار ڪري حسد کان بچي سگهجي ٿي:

۞ توبہ ڪري وٺو ۞ دعا ڪريو ۞ رضاءِ الٰهي تي راضي رهو ۞ حسد جي تباھ ڪارين تي نظر رکو ۞ پنهنجي موت کي ياد ڪريو ۞ حسد جو سبب بنجڻ وارين نعمتن تي غور ڪريو ۞ ماڻهن جي نعمتن تي نظر نہ رکو ۞ حسد کان بچڻ جي فضائل تي نظر رکو ۞ پنهنجي خامين جي اصلاح ۾ لڳي وڃو ۞ حسد جي عادت کي رشڪ ۾ تبديل ڪري وٺو ۞ نفرت کي محبت ۾ بدلائڻ جون تدبيرون ڪريو ۞ ٻين جي خوشي ۾ خوش رهڻ جي عادت بڻائي وٺو ۞ روحاني علاج بہ ڪريو ۞ مدني انعامات تي عمل ڪريو. (تفصيل جي لاءِ ڪتاب جو ٻيهر کان مطالعو ڪريو)

مدني گل

ٻين جي غلطي پڪڙيندي انهي ڳالھ جي امڪان کي ذهن ۾ رکڻ گهرجي تہ اسان پاڻ بہ غلطي تي ٿي سگهون ٿا.

مآخذ و مراجع

نام کتاب	مطبوعه	نام کتاب	مطبوعه
كنزالايمان ترجمۂ قران	مكتبة المدينه باب المدينه	تفسيرنعيمى	ضياء القرآن پبلى كيشنز، لاهور
التفسير الكبير	داراحياء التراث العربى بيروت	تفسير خزائن العرفان	مكتبة المدينه باب المدينه
تفسير روح البيان	كوئٹه	تفسير الدر المنثور	دار الفكر بيروت
تفسير المدارك	دار المعرفة بيروت	تفسير روح المعانى	داراحياء التراث العربى بيروت
صحيح البخارى	دار الكتب العلمية بيروت	المعجم الكبير	داراحياء التراث العربى بيروت
صحيح مسلم	دار ابن حزم بيروت	الجامع الصغير	دار الكتب العلمية بيروت
سنن ابى داوٗد	دار احياء التراث العربى بيروت	مصنف ابن ابى شيبة	دار الفكر بيروت
سنن الترمذى	دار الفكر بيروت	شعب الايمان	دار الكتب العلمية بيروت
سنن ابن ماجه	دار المعرفة بيروت	الترغيب والترهيب	دار الكتب العلمية بيروت
سنن الدارمى	دارالكتاب العربى بيروت	المعجم الاوسط	دار الفكر بيروت
المستدرك	دار المعرفة بيروت	شرح السنة	دار الكتب العلمية بيروت
الموسوعة لابن ابى الدنيا	مكتبة العصرية بيروت	مسند ابى يعلى	دار الكتب العلمية بيروت
الغيبة والنميمة	المكتبة العصرية بيروت	جامع الاحاديث	دار الفكر بيروت
السنن الكبرىٰ	دار الكتب العلمية بيروت	كنز العمال	دارالكتب العلمية بيروت
مجمع الزوائد	دار الفكر بيروت	جمع الجوامع	دارالكتب العلمية بيروت
مرقاة المفاتيح	دار الفكر بيروت	فتح البارى	دارالكتب العلمية بيروت
مراٰة المناجيح	ضياء القرآن پبلى كيشنز لاهور	الدر المختار	دار المعرفة بيروت
بهارِ شريعت	مكتبة المدينه باب المدينه	فتاوىٰ رضويه(مخرجه)	رضا فاؤنڈيشن لاهور
الطبقات الكبرىٰ للشعرانى	دار الفكر بيروت	قوت القلوب	مركزاهل سنّت(الهند)
مكارم الاخلاق	دار الكتب العلمية بيروت	الرسالة القشيرية	دارالكتب العلمية بيروت
احياء علوم الدين	دار صادر بيروت	الزواجرعن اقتراف الكبائر	دار المعرفة بيروت
منهاج العابدين	دارالكتب العلمية بيروت	الحديقة الندية	پشاور
كيميائے سعادت	تهران ،ايران	درة الناصحين	دار الفكر بيروت
مكاشفة القلوب	دارالكتب العلمية بيروت	تنبيه المغترين	دار المعرفة بيروت
تنبيه الغافلين	پشاور	شرح المقاصد	دارالكتب العلمية بيروت
بوستانِ سعدى	انتشارات عالمگير كتابخانه ملى ايران	دليل العارفين	شبير برادرز اردو بازار لاهور
ملفوظاتِ اعلىٰ حضرت	مكتبة المدينه باب المدينه	الوظيفة الكريمة	مكتبة المدينه باب المدينه
مثنوى مولانا روم	مركز الاولياء لاهور	غيبت كى تباه كارياں	مكتبة المدينه باب المدينه
برے خاتمے كے اسباب	مكتبة المدينه باب المدينه	آبِ كوثر	مكتبة المدينه باب المدينه
شيطان كے چار گدھے	مكتبة المدينه باب المدينه	72 مدنى انعامات	مكتبة المدينه باب المدينه
عيون الحكايات	دارالكتب العلمية بيروت	وسائلِ بخشش	مكتبة المدينه باب المدينه
لسان العرب	مؤسّسة الأعلمى للمطبوعات بيروت		

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ اَمَّا بَعْدُ فَاَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ ؕ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ؕ

سُنّت جون بهارون

اَلْحَمْدُ لِلّٰه عزوجل تبليغِ قُرآن ۽ سُنّت جي عالمگير غير سياسي تحريڪ **دعوتِ اسلامي** جي مهڪندڙ مدني ماحول ۾ بڪثرت سُنّتون سکيون ۽ سيکاريون وينديون آهن. اوهان کي به پنهنجي شهر ۾ **دعوتِ اسلامي** جي ٿيندڙ هفتيوار سنتن ڀريي اجتماع ۾ سڄي رات گذارڻ جي مدني التجا آهي. عاشقانِ رسول جي **مَدَني قافلن** ۾ سنتن جي تربيت جي لاءِ سفر ۽ روزانو **فڪرِ مدينہ** جي ذريعي **مَدَني انعامات** جو رسالو ڀري ڪري هر مهيني پنهنجي شهر جي ذميدار کي جمع ڪرائڻ جو معمول بڻايو. اِن شَآءَ الله عزوجل ان جي برڪت سان پابندِ سنت بڻجڻ، گناهن کان نفرت ڪرڻ ۽ **ايمان جي حفاظت** جو ذهن بڻجندو، هر اسلامي ڀاءُ پنهنجو هي مدني ذهن بڻائي ته، "**مون کي پنهنجي ۽ سڄي دنيا جي ماڻهن جي اصلاح جي ڪوشش ڪرڻي آهي**" اِن شَآءَ الله عزوجل پنهنجي اصلاح جي ڪوشش جي لاءِ **مَدَني انعامات** تي عمل ۽ سڄي دنيا جي ماڻهن جي اصلاح جي ڪوشش جي لاءِ **مَدَني قافلن** ۾ سفر ڪرڻو آهي. اِن شَآءَ الله عزوجل

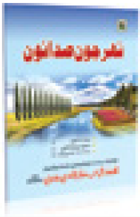

عالمي مدني مرڪز فيضان مدينہ محلہ سوداگران پراڻي سبزي منڊي
باب المدينہ ڪراچي فون نمبر: UAN: +923 111 25 26 92 Ext:1262